

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARA
BUCUREȘTI

|| 270 532
Cota

Inventar 706251

274/11

1694.

Țimoteiu Cipariu.

— Viața și Activitatea lui. —

TIMOTEIU CIPARIU.

VIATA ȘI ACTIVITATEA LUI.

Studiu istoric-literar

de

Dr. IOAN RAȚIU,

profesor.

BLAJ, TIPOGRAFIA SEMINARIULUI ARCHIDIECEZAN.

1905.

Trei scânduri și-o movilă de glee nu pot s'ascundă
Pe-un om iubit de-o lume, pe-un om de fapte mari!
Un neam întreg ce plânge, stă gata să răspundă,
Că'n veci va recunoaște c'o inimă profundă
Pe marele Cipariu.

Coșbuc: Non omnis moriar; *Tribuna* Nr. dela
6 Sept. 1887.

Pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea se pun cele
dintâi temeuri științifice studiului limbei românești, când
bărbați cu înaltă erudițiune și cu nemărgenită însuflețire
căutau să afle tainele limbei strămoșești, să-i arete fru-
musețile, să-i codifice legile, și să o îmbrace în văsmântul
de odată, văsmânt de sărbătoare, ca și în chipul acesta
din afară, să-și aibă o mărturie tare despre a sa mărită
origine.

Atunci pentru întâia oară pornește o mișcare pu-
ternică în literatura noastră, o mișcare irezistibilă, ce
mereu tindea spre lucruri mari și cu cât mai mult se
apropia de noi, cu atât mai intenzivă și mai izbânditoare
devenea în legiuirile sale.

Clain, Șincai, Ienache Văcărescu, Morariu, Radu
Tempea și Paul Iorgovici sunt cei dintâi stegari. În
urmele lor pășesc mulțime. Petru Maior, Eliade Rădulescu,
August Treboniu Laurian, Nicolae Bălășescu, și mulți alții
au aceeași țintă: sistemizarea materialului de limbă, dar
nu toți ajung la culmile izbândeii. Gloria aceasta remase
numai partea unuia, care era învățatul părinte dela Blaj:
Timoteiu Cipariu.

Bazat pe graiul viu și pe vechile monumente literare,
el stabilește cel dintâiu, în mod sistematic, legile limbei
românești. Adună material din bătrâni, descopere urme
vechi de literatură și istorie, pătrunde misterele, studiază

Coșbuc

firea și face gramatica limbei românești, și în aceeași vreme întemeiază în filologia noastră școala etimologică-istorică.

Fără îndoială, opera sa își are și ea defectele sale, pe care le vom arăta la locul său, dar cu toate greșelele, câte i-le impută filologia modernă, putem zice, că nime până în vremea lui n'a contribuit atât de mult cât el la studiul limbei românești, și că prin urmare meritele sale pe terenul filologic sunt și vor rămânea întotdeauna netăgăduite.

Timoteiu Cipariu a jertfit principiilor sale filologice o viață întreagă, și ca atare s'a făcut mult vrednic de cinstea noastră, cari datori suntem să-i aducem prinos de recunoștință, și să spunem tinerelor generații, cine a fost el? și, în viață cât a fost, ce a făcut pentru binele de obște și pentru știința românească?

Și datori suntem să reîmprospătăm măreața sa figură și rodnică sa activitate cu atât mai vârtos, căci până acum foarte puțin s'a scris asupra lui.

În gândul și cu datorința aceasta, ce-mi încumbă mai ales ca dascăl dela aceeași școală, în care și el a propovăduit ani de-arândul marile și sfintele sale învățături românești, și pe care vreme îndelungată a condus-o cu rară înțelepciune și cu temută autoritate, — am prins condeiul, acum când se împlinește chiar o sută de ani dela nașterea marelui filolog, să scriu pe scurt, viața și activitatea sa, ce întotdeauna mi-a umplut sufletul cu reverință și admirație.

Cu dragostea cuvenită voiu cerca să dau un chip complet, iar intru cât nu voiu izbuti să spun toate, câte ar trebui, și așa pe cum s'ar pretinde, să fiu scuzat deoparte prin scurțimea timpului, iar de alta prin mărimea lui Cipariu, și mai ales prin modestele puteri, ce sum în stare să pun în prezintarea acestei figuri de întâia greutate în istoria filologiei române.

I.

Familia Cipariu mai întâiu ^(XVIII) ne întâmpină pe la începutul veacului al XVIII-lea. Atunci pe la 1721 vedem figurând un Dumitru Cipariu sau Popa Mitrea, care era strămoșul după tată al filologului nostru. ¹⁾

Ca și ceilalți preoți români din vreme el încă trebuia să sufere multe din partea domnului său de pământ, măcarcă el »nu era decât după mamă iobag, iar nu și după tată, care era de origine din opidul Piatra în Moldova«. ²⁾ Anume tradiția familiară spune, că preuțindu-se fără învoirea domnului de pământ, a fost luat cu puterea și pus la caii domnului, ³⁾ până ce în urmă la 1721 s'a eliberat prin o scrisoare manumisională, care în traducere românească glăsuște precum urmează:

Io Petru Thorocz kai de Thorocz kó-Szent-György, fac cunoscut tuturor, căroră se cuvine, prezenți și următori, cumcă având io în Pánade, din nobilul comitat al Cetății-de-baltă, un iobag, anume Cipariu sau Popa Dumitru, care deprinzându-se în scrierea românească, și devotându-se la oficiu din lăuntru, prin recercarea multor oameni de omenie a dorit demisiunea de supt mâna mea, pentru care și io căutând la cererea acelor oameni de omenie, și la rugarea lor pentru dânsu, nu l'am oprit în buna sa nizuință, ci l'am dimis de supt mâna mea, și l'am manumis, atât pe dânsul, cât și pe posteritatea lui, însă supt această condițiune:

1. Ca să-mi dea 100 floreni, care înaintea subscrișilor onorabili regii în adevăr i-am și luat.

2. Ca manumisul după moartea tătâne-seu, să nu-și prețină nici un drept din bunurile lui.

3. Că dacă manumisul sau posteritatea lui ar muri fără rămășițe, jumătate din averile lui mobile să se cuvină mie sau posterității mele, și acolo să devină.

¹⁾ *Archiv*, pag. 552, nota *).

²⁾ *Archiv*, pag. 553. Notă.

³⁾ *Archiv*, pag. 553. Notă.

4. Ca pe lângă această carte manumisională a mea să-și poată procura armele (diplomă nobilitară).

Dat în Petrisat, anul 1721 Novembre 23.

L. S. Petru Thoroczkai m. p.

Înaintea noastră

Protopop Nicolae de Benia română, nobil, m. p. Michail Nyárádi, persoană nobilă, m. p.¹⁾

Dela acest Dumitru Cipariu apoi nu mai avem alte urme despre familie, până la nepotul seu Iacob Cipariu, tot din Pănade, care se căsătorî cu Salomia Truța din Sâncel, și avu trei fii: 1. *Ioan*, mort la 29 August 1864 în vârstă de 72 ani;²⁾ 2. *Timoteiu*, filologul nostru; și 3. unul mai mic, despre care nu știm alta, decât că mântui cu moarte năpraznică în vârstă de 4 ani, fiind lovit de-o furcă aruncată de pe o claic de fân.³⁾

1) Textul magiar, după transumptul publicat în *Archivul* din 1869, Nr. XXVIII. pag. 552, este următorul:

Én Thoroczkó szent Györgyi Thoroczkai Péter adom értésire mindenek kiknek illik mostaniaknak s' következendöbélieknek, hogy lévén nékem nemes Küküllő vármegyében pánádon, egy *Czipár* alias *Popa* Demeter név Jobbagyom, ki is az olá írásban magát exercealván, s' belső hivatalra magát devovealván, sok betsülletes Emberek Requisitiojok által kívánt, kezem alól való szabadulását, az mint hogy én is azon betsülletes Emberek requisitiojokat, iránta való kéréseket meg tekintvén, azon Jó igyekezetikben meg nem gatoltam, hanem kezem alól ki bocsátottam s' Manumittaltam, mind magát, mind Posteritását, tali tamen conditione:

1-ó Hogy nékem adgyon Száz Forintokat, az mellyeket az ide alább Subscribált betsülletes Regiusok praesentiájokban valósággal leváltam is.

2-dó Ha az Manumissus Attyának holta történik semmi némü bonumuból just ne kívánhasson.

3-tió Ha azon Manumissus sine semine deficiálna, ugy Posteritássí, az res mobileseknek fele engemet, vagy posteritassimat illesse, arra devenialyon.

4. Ezen Manumissionalis levelem mellet Armalist is procuralhasson.

Melyről adom ezem írásomat subscriptionnal, petsétemmel meg erősítvén. Maradekim iránt is evincalván. Datum M. Peterfalva Anno 1721 die 23-tia 9 bris. (Urmează subscrierile ca în textul român).

²⁾ *Protocolul morților* din Pănade.

³⁾ Comunicat de țáranul *Timoteiu Cipariu* din Pănade, strănepot de frate al filologului.

În ce privește tinereța lui Timoteiu Cipariu nu putem spune nimic interesant. Știm numai că s'a născut pe la 21 Februarie st. v. 1805, ¹⁾ și că primele elemente de învățatură le-a primit dela tatăl seu, care era om cu carte, și dela fratele seu Ioan, ²⁾ care de asemenea știea scrie și ceti, și ca atare mai apoi deveni »diac« al bisericei din Pânade. ³⁾

La anul 1814 fu adus la Blaj, unde fu primit pe a doua clasă a școlii normale, în care l-a învățat mai întâiu profesorul Dănilă Moise, iar mai târziu Iosif Manfi. ⁴⁾

Tot în Blaj a continuat și absolvat și celealalte studii, și anume cele gimnaziale, filozofice și teologice.

În cursul gimnazial, care după sistemul de atunci avea numai cinci clase (principie, gramatică, sintaxă, poezie, retorică), și în cel filozofic, care era numai de un an, avu profesori pe Ștefan Boer, Zacharie Pop, Ioan Thilea, Bonifaciu Erdeli și Aron Preja. ⁵⁾

Pe cum vedem, tot persoane necunoscute; în schimb însă la cursul teologic, care și el era mai restrins decât astăzi, deoarece avea numai trei cursuri, profesorii sei erau floarea clerului român din aceea vreme.

Astfel din studiul biblic avea de profesor pe canonicul Teodor Pap, om învățat, care și-a făcut studiile la universitatea din Viena, și ca profesor desvoltase o cinstită activitate literară, ⁶⁾ din care însă a văzut lumina numai *Trista Predică* ținută cu prilegiul înmormântării

1) *Protocolul capitular*, pag. 158, Nr. 95.

2) *Tot acolo*.

3) Comunicat de strănepotul seu Timoteiu Cipariu.

4) *Protocolul capitular*, pag. 159.

5) *Tot acolo*.

6) În Manuscrisele Bibliotecii Archidiecezane din Blaj s'au păstrat din lucrările sale următoarele: *Profeții Isaia, Ezechil și Daniil; Pildele lui Solomon; Istoria ecleziastică* din 1816; și două *Prelecțiuni exegetice*, una din 1816, și alta din 1830.

Episcopului Ioan Bob (1830), și *Psaltirea*, tradusă din evreește și tipărită în Blaj la anul 1835. ¹⁾

Din teologia dogmatică asculta pe canonicul Demetriu Caian, cel tânăr, care de asemenea și-a făcut studiile teologice la universitatea din Viena. ²⁾

Profesorul de istoria bisericească era canonicul Ioan Leményi, un piu și nefățărit preot al Domnului, un cucernic și neobosit propovăduitor al sfințelor și dumnezeieștilor învățături, care în puterea zelului seu apostolic, a spiritului seu nobil și a înțelepciunii sale cu rost, rând pe rând se ridică până la celea mai înalte demnități bisericești, și în urmă până la scaunul de Vlădică. ³⁾

La teologia morală și pastorală era canonicul Gavrilă Stoica, care și-a făcut cursul teologic la seminariul din Pojon, și avea o praxă pastorală extinsă fiind paroch și protopop în mai multe locuri. ⁴⁾

În sfârșit, din dreptul bisericesc urma învățăturile canonicului Baziliu Filipan, cleric de Agria, doctor în teologie și unul dintre cei mai de frunte membrii ai capitolului Bobian, a cărui vastă și profundă erudițiune era în deobște cunoscută și admirată și la noi, și la străini. ⁵⁾

Ajung aceste succinte indicații, ca să vedem, dela cine primea Timoteiu Cipariu, între anii 1822—25, învățăturile sale, și de ce greutate erau acelea.

Și cât de solid era temeiul câștigat din învățăturile acestor mari dascăli, să dovedește prin progresul, ce-l punea în fruntea tuturor tovarășilor săi de învățătură,

¹⁾ *Schematismul* Archidiecezei Metropolitane gr.-cat. de Alba-Iulia și Făgăraș pe 1900, pag. 68.

²⁾ *Op. cit.* pag. 67.

³⁾ *Op. cit.* pag. 41—43.

⁴⁾ *Op. cit.* pag. 68.

⁵⁾ *Op. cit.* pag. 65—66; *Al. Papiu Ilarian*, *Istoria Românilor din Dacia superioară*. Viena 1851, vol. I. pag. 222—23.

căci peste întreg cursul teologic din toate celea prescrise Cipariu era cel dintâiu.¹⁾

Îndemnurile nu lipseau, și acestora se alăturau de-o parte talentul, de alta diligența, care mai apoi l'au ridicat la înălțimea unde-l aflăm.

II.

După absolvarea studiilor teologice, Cipariu începe o carieră îmbelșugată în muncă și roade până la sfârșitul vieții.

Cu începutul anului școlastic 1825 — 26 este numit profesor la gimnaziul din Blaj deodată cu conșcolarii sei Constantin Papfalvi și Ioan Chirilă puși la clasa I («principie») și a II («gramatică»), în vreme ce el avea clasa IV, sau clasa «poeziei», iar peste un an de muncă toți trei intră în ordul călugăresc al sfântului Baziliu cel Mare.²⁾

Dar nici unul din ei nu ajunse călugăr. Chirilă în scurtă vreme abzice de călugărie. Papfalvi, ce e drept, făcuse noviciatul întreg, dar cu învoirea Episcopului Bob și-a mai amânat depunerea profesiunii solemne, pe care nici după aceea n'a depus'o. În cât pentru Cipariu, la începerea noviciatului el fu trimis la călugării minoriți din Aiud, ca să învețe ungurește, și a stat acolo aproape șese luni, care însă la noviciat nu i-le-am socotit. Din astă cauză abzice și el de călugărie. Dar mai cu seamă s'a retras pentrucă, se vede, nu avea inclinație spre viața monachală, care nu-i puneă altele în prospect decât mâncarea și îmbrăcămintea, la care se mai adăogau și cuvintele tropariului: »Toată patima dulceții o ați lăpădat«,

¹⁾ Cf. *Protocollum classificationum ductum pro auditoribus studiorum theologicorum in Seminario diocesano Blasiensi*, la anii 1822/3—1824/5, pag. 10—11.

²⁾ *Dr. Augustin Bunea*, Discursuri, autonomia bisericească, diverse. Blaj 1903, pag. 112.

ce mereu i-le cita hegumenul mănăstirii, Benedict Fogarasi. ¹⁾

Neindestulit cu viața strimță dintre zidurile mănăstirei, la 28 Novembre 1827, dimpreună cu Papfalvi, Cipariu se hirotonește întru preot celibe, prin punerea mânilor bătrânului Episcop Ioan Bob. ²⁾

Apoi rămâne și pe mai departe profesor schimbând mereu catedre.

Astfel la 1828, după trei ani de profesură la gimnaziu, i-se dă filozofia, care o propune în doi ani, fiind în același timp și prefect de studii în seminariul teologic. ³⁾

La 1830 este instituit, în locul canonicului Demetriu Caian cel tinăr, profesor de teologia dogmatică, în care catedră stă timp de patru ani. ⁴⁾

Din semestrul al doilea al anului școlar 1831 — 32 timp de zece ani propune și doctrina religiunii la ascultătorii de filozofie. ⁵⁾

Iar la 1834 i-se încredințează în seminariul teologic, în locul canonicului Teodor Pop de Ujfalu, catedra studiului biblic, în care rămâne până la 1852, ⁶⁾ când aceeași catedră fu premenită cu Ioan Pamfilie rentors numai atunci dela studii din Viena. ⁷⁾

Pe acest timp Episcopul Leményi îl însărcinează cu restaurarea tipografiei seminariale, pe care o conduce ca prefect dela 1833 până la 1863, și deodată îl numește și asesor în consistoriul episcopesc. ⁸⁾

¹⁾ *Bunea*, op. cit. pag. 112 — 113.

²⁾ *Annotatio ordinatorum* per Excellentissimum D. Eppum Ioannem Babb ab anno 1784 usque 1830, — la anul indicat.

³⁾ *Protocolul capitular*, pag. 159.

⁴⁾ *Tot acolo.*

⁵⁾ *Tot acolo.*

⁶⁾ *Tot acolo.*

⁷⁾ *Protocollum classificationum ductum pro auditoribus studiorum theologicorum in Seminario dioecetano Blasiensi*, pag. 56.

⁸⁾ *Protocolul capitular*, pag. 159.

Prestațiunile asesorului konzistorial azi anevoie cred, să le poată cineva preciza; se poate însă presupune, în baza științei și dragostei sale de lucru, că era un priceput și harnic referent, care avea drept să nădăjduiască și la mai sus.

În schimb știm, cari erau meritele sale față de tipografie și față de catedrele ce ocupa.

Cu privire la tipografie, George Bariț ne spune, că pe timpul Episcopului Leményi ea se afla într'o stare dezolată. Cum era, nu se putea folosi spre trebuințele diecezei. Deci Episcopul decide să o aducă într'o stare mai tolerabilă, și spre acest scop pune în fruntea ei pe Cipariu, care se vedea potrivit pentru toate. ¹⁾

Și Cipariu într'adevăr a și corespuns așteptărilor. Mai întâiu de toate lăsă, ca să o scoată din sala mică și întunecoasă, unde era, și să o pună într'altă sală mai vederoasă, anume acolo, unde azi se află biblioteca profesorilor gimnaziali. Apoi cu fondul ce-i puse Episcopul la îndemână, o restaurează și o prevede, până la 1836, cu toate celea de lipsă, aducându-o în stare »ca să poată concurge, după împrejurările din aceea epocă, cu oricare alta din aceasta țară«. ²⁾

Cât de bine a fost provăzută tipografia din Blaj, pusă sub conducerea lui Cipariu, apare din numărul și tiparul frumos al cărților apărute în ea; servească de exemplu *Orologerul* dela 1835, și împrejurarea, că până la revoluția din 1848 deja trei foi apăruseră în ea: *Organul luminărei* dela 4 Ianuar 1847 până la 28 April 1848, apoi *Organul național și Învățătoriuul Poporului*, dela 12 Maiu până la 6 Octobree 1848.

Mai mult însă Cipariu s'a distins ca profesor. Aproape fiecare catedră îl ridică, îl indeamnă la nouă muncă.

¹⁾ *George Bariț*, Părți alese din Istoria Transilvaniei. Sibiiu 1889, vol. I. pag. 612.

²⁾ *Bariț*, op. cit. loc. cit.

Ca profesor de gimnaziu se împretinește cu arta poeziei, ca mai târziu să scrie *Ecloga* întru preamărirea Episcopului Leményi, să traducă din poeți străini, și să codifice legile elementelor poetice.

La cursul filozofic se îndeletnicește cu filozofia Canțiană, și traduce pe Krug.

Iar la catedra studiului biblic își concepe istoria sfântă a testamentului vechiu și nou, cum și introducerea în sfânta Scriptură.

Deodată începe și studiile asupra limbei românești, din care mai întâiu apar articole prin *Foaia literară* dela Brașov asupra ortografiei și a elementelor slavone în limba română, apoi la 1841 o mică broșură tot în cestiunea ortografiei, mai ales cum aceea se folosea în cărțile apărute în tipografia din Blaj.

În cursul studiilor ce făcea, Cipariu a fost unul dintre cei mai iubiți profesori ai tinerimei, care știe să cultive în inimele tinerelor generații iubirea de limbă și de neam.

Cipariu începea prin a le da teologilor să cetească foaia *Curierul românesc* al lui Eliade, și mirarea și bucuria acestora era nespusă, văzând că și în limba românească e cu puțință astfel de lucru.¹⁾

De aici încolo Cipariu lămurea originea limbei românești, aduna tezaurii din străbuni, izgonea slovele și pe toți îndemna, cu vorba și condeiul, la iubirea și cultivarea limbei strămoșești.

Într'o vreme cu Cipariu funcționa după 1830 la școalele din Blaj Simeon Bărnăț, Ioan Rusu, Demetriu Boer și Nicolae Marcu, tot persoane marcante în operă de renaștere a școalelor din Blaj.

Bărnăț aprindea spiritele cu prelegerile sale, și producea între tinerimea adunată în școalele din Blaj din

¹⁾ *Iosif Vulcan*, Primele ziare române în Transilvania; *Familia*, din 1876, Nr. 6, pag. 61.

toate părțile o revoluție a spiritelor, care pregăti evenimentele dela 1848 — 49. Învățăturile sale filozofice și explicările din dreptul natural, ce desfășura în prelegerile sale, surprind toată românimea inteligentă. Din catedra sa resună idei liberale, învățături nouă și neobicinuite până atunci în școalele Blajului. Traduce pe Krug ¹⁾ în românește, ca și Cipariu, și-l însoțește cu explicările de lipsă, cari izvorite dintr'o inimă înflăcărată, și îndreptate cătră inime asemenea clocotitoare, vorbeau despre drepturi sfinte, inalienabile, ce dă firea și Dumnezeuirea fiecărui om și fiecărui popor.

Ioan Rusu propunea în limba românească istoria universală, și cu ea în legătură și istoria Românilor în spiritul lui Petru Maior, apoi scrie *Icoana pământului* ²⁾ și o termină odată cu viața.

Tot în limba românească propunea și profesorul de teologie, Demetriu Boer, istoria bisericească și dreptul canonic, iar Nicolae Marcu fizica și matematica în cursul filozofic.

Astfel Cipariu face parte din pleiada marilor dascăli dela gimnaziul și liceul din Blaj, cari cei dintâi pun bazele curentului național culminat în evenimentele epocale dela 1848 — 49. ³⁾

Împinși de sentimentele lör sfinte și de spiritul vremii, toți lucrau cu aceeași râvnă și dragoste întru deșteptarea conștiinței naționale, dar nici unul din ei nu avea un fond

¹⁾ Cf. despre traducătorii români ai lui Krug, *G. Bogdan-Duică*, *Canțiani români*, în *Sămănătorul* de pe 1904, Nr. 6.

²⁾ Este o carte de geografie universală, în trei tomuri mari, apărută în Blaj la 1842; această lucrare l'a istovit cu desăvârșire pe tinărul și învăpăiatul profesor, care murì la 1843, viețuind 32 de ani și profesorind 10.

³⁾ Cf. despre acest curent național *Nicolae Brânzeu*, *Școalele din Blaj*, Sibiu 1898, pag. 58 și urm.; *Iancsó Benedek*, *A román nemzetiségi törekvések története*, Budapesta 1899, pag. 387 și urm.

științific atât de bogat ca Cipariu, care în afară de catedrele, ce le avuse, rând pe rând, toată forța sa de muncă o concentra asupra unui singur ideal, asupra limbei românești.

Marcu și Boer dispăruseră fără urme. Rusu își făcù un nume, dar acela, chiar din natura sa, n'a străbătut mai mult decât marginile epocii sale strâmte. Bărnuț deveni celebru numai în urma făimosului discurs din 1848 rostit pentru învățătura și, mai cu seamă, pentru ațîțarea mulțimei adunate la Blaj.¹⁾ Cipariu însă de pe acum era socotit mult și în Blaj, și în afară de Blaj.

Dar la acest loc nu insistăm asupra valorii lui Cipariu, ci ne mărgenim numai la două elogii.

Unul este aprețierea lui Ioan Maiorescu, bărbat distins al vremii, care într'o scrisoare a sa către Bariț, dela 28 Octobrie 1838, zicea că »afară de *Țipar oamenii noștri nu știu ce va să zică a începe cultura limbei românești*«, ²⁾ cuvinte cari cu atât mai mult apasă, căci Maiorescu nu împărtășea întru toate principiile lui Cipariu.³⁾

Iar al doilea elogiu este distingerea ce i-o oferise Episcopul Leményi cu conzilierii sei, când îl ridicară la o nouă treaptă hierarhică, și-l puseră în șirul celor dintâi demnitari bisericești ai catedralei dela Blaj, despre care vom vorbi în partea următoare.

III.

La anul 1842, 11 Ianuarie, moare canonicul Izidor Albini, și după moartea lui capitlul Bobian se întregește

¹⁾ Publicat la *Alexandru Papiu Ilarian*, Istoria Românilor din Dacia superioară. Viena 1852, vol. II. pag. 307—363.

²⁾ Publicată de dl G. Bogdan-Duică în *Tribuna Poporului* de pe 1903, Nr. 39.

³⁾ Cf. *Foaia pentru minte* de pe 1838, Nrii dela 3 până la 27 Decembre.

cu alegerea lui Cipariu, care la stalul canonicului teolog întrunise cinci din celea opt voturi ce erau. ¹⁾

Sub trei archierei sfaturile sale înțelepte și autoritative, se înlănțuiau an de an, precum mărturisește archiva Metropoliei, care singură ar putea numai să vorbească despre agerimea minții, ce desfășura în cele mai grele cestiuni, și despre hărnicia admirativă ce-l împrejmuia în totdeauna cu cinstea obștească.

Ca canonic el și-a luat partea din toate lucrările grele ce interesau biserica, școala, și neamul seu.

A fost vicariu general, a administrat averi bisericesti, a grijit de învățământul acelei dieceze, a condus gimnaziul din Blaj vreme îndelungată, a luat parte în luptele politice, și în toate mișcările noastre culturale.

Și meritele sale în serviciul bisericeii, pe care a le spune pe larg, nu este aici locul, au fost în deobște recunoscute.

Aceasta mai vârtos s'a văzut la 1868, când cu restaurarea scaunului metropolitan devenit vacant prin moartea lui Alexandru Șterca Șuluț sfârșit la 7 Septembrie 1867.

Săvârșită alegerea la 11 August 1868, după Ioan Vancea Episcopul Gherlei, Cipariu întruni celea mai multe voturi, și numai împărțirea alegătorilor din archidieceză a pricinuit de n'a căzut în partea sa majoritatea covârșitoare. ²⁾

¹⁾ *Protocolul capitular*, pag. 158.

²⁾ Episcopul Vancea primi 59 voturi, Cipariu 49 și canonicul Ioan F. Negruțiu 36. Celealalte voturi s'au împărțit astfel în cât au avut Demetriu Coroian vicariul Sălagiului 31, canonicul Constantin Papfalvi 15, Alexandru Dobra episcopul Lugojului 11, Ioan Antonelli vicariul Făgărașului 6, Gregoriu Silași vice-rector la sf. Barba din Viena 2, și canonicul Antoniu Vestemian 1 vot. Cf. *Ioan M. Moldovan*, Acte Sinodale. Blaj 1869, tom. I. pag. 41.

Dar se vedea din manifestațiunile și demonstrațiile alegătorilor, că »bărbatul doririlor« dintre toți candidații era părintele filologiei noastre. La intrarea sa în biserică, ori la scrutiniu, de câte-ori se scotea și se cetea numele lui, catedrala resuna și clocotea formal de ovațiile entuziaste. ¹⁾

Bine înțeles că dintre cei trei candidați el nu putea fi alesul guvernului. Pronunțiamentul dela Blaj, ce chiar atunci se urmărea, îl compromise prea mult, ca și din al doilea loc să poată fi numit la scaunul de metropolit. Ce e drept, cătră sfârșitul anului 1868, prin luna Decembrie, goana fu sistată, dar cu două luni mai înainte numirea venise: Metropolit era Vancea.

Și era bine așa, căci prin persoana lui Vancea arhidieceza căpătă un adevărat arhieru, ca și care nu mulți a mai avut sfânta noastră biserică.

Trimis dela Dumnezeu spre lucruri mari, Vancea dovedî, clar ca lumina soarelui, că nedumeririle ce se ridicaseră față de el cu privilegiul alegerei sale, au fost toate cu desăvârșire nebazate, și că în alt chip alegere mai binecuvântată nu putea fi.

A spune faptele cele multe și mari ale acestui în adevăr nemuritor arhieru, nu-i aici locul; voiu aminti numai atâta, că în timpul păstoririi sale a organizat biserica, a regulat învățământul de toate categoriile, a îmbunătățit simțitor soarta preoțimei, și a alinat cu mână largă și vorbă de archangel suspinele a sute și sute de orfani, văduve, și alți nenorociți. ²⁾

Iar în vreme ce Vancea strălucea în scaunul seu de metropolit prin jertfe, înțelepciune și energie, Cipariu

¹⁾ *Gazeta Transilvaniei* de pe 1868, Nr. 60, pag. 240, și Nr. 62, pag. 248.

²⁾ Cf. *Dr. Augustin Bunea*, Metropolitul Dr. Ioan Vancea de Buteasa. Schiță biografică. Blaj 1890.

deveni în capitolu persoană însemnată și se înalță din treaptă în treaptă până la rangul de prepozit. ¹⁾

Peste tot, Cipariu în demnitatea sa de canonic a dezvoltat o muncă largă, plină de merite pentru biserică și neam, din care îmbelșugată activitate în cele următoare vrem să prezentăm câteva momente mai marcante, pe cât ne îngăduie timpul și cadrul scrisului de față.

IV.

Am amintit în capitolul precedent, că Cipariu a condus ani de-arândul gimnaziul din Blaj, sarcină, care i-a venit și ca comisariul învățământului archidiecezan, și ca celui mai erudit canonic în capitolul catedralei din Blaj.

În calitate aceasta începe a figura la 1854, după dispensarea dela profesură și directorat a lui Petru Pop — azi prepozit capitar în Lugoj, — care măcar că trecuseră nouă ani dela absolvirea studiilor sale teologice, încă nu se determină să primească treapta sfintei preoții, și ca atare Metropolitul Șuluț nu-l mai voi să rămână în distinsul oficiu ce avea. ²⁾

Din această cauză Metropolitul la 12 Septembrie încredință directura gimnaziului lui Cipariu, rugându-l, ca »până la altă mai încolo a sa dispoziție« să o ducă și să o poarte. ³⁾

Metropolitul avea lipsă în fruntea gimnaziului seu de un bărbat cu autoritate mare, care să poată conduce institutul cu izbândă spre măreața sa țință, cu atât mai vârtos, căci în vremea aceasta, ce era încă efluxul răs-miriței, la gimnaziul din Blaj, ca și la alte școale de pe atunci, să încuibase mult nesocotirea bunului rând, ce

¹⁾ *Schematismul* de pe 1900, pag. 74.

²⁾ *Protocollum Episcopale* pro anno 1854 ductum, Nr. 726.

³⁾ *Tot acolo*, Nr. 727.

chiar și profesorii îl slăbeau cu relatări oficioase, pe care Metropolitul era nevoit să le cualifice de simple »minciuni«. ¹⁾

Și pe bărbatul acesta tare, energic și erudit, Metropolitul îl aflase în persoana lui Cipariu, pe care în comunicatul seu dela 15 Septembrie al acelui an îl prezintă întocmai Conziliului Locotenențial al Transilvaniei: »Ut autem Directio Gymnasii Blasiensis majori cum fructu, energia, ordine et auctoritate manuducatur, et procedat, atque debita subordinatio custodiatur statui eam interimaliter majori etiam auctoritati comittere: ideo pro interimali direttore Gymnasii Blasiensis constitui Rssimum Dnum Canonicum scholasticum Timotheum Cipariu, virum multifaria eruditione instructum, et Classicarum Linquarum Latinae, Graecae, Germanicae, Arabicae, Hebraeae, Chaldaee etc. potentem«. ²⁾

În același timp Metropolitul ruga umilit pe Conziliul Locotenențial, să se îndure a comproba dispoziția sa, pe care guvernul, nu peste mult, a și aprobat'o, ³⁾ și în puterea aprobării mai înalte Cipariu, fiind într'o vreme și profesor de limba română și germână, a condus gimnaziul timp de 21 ani, până la 1875, când îi urmă, pe scurtă durată, canonicul Ioan Antonelli.

Ca director Cipariu, în general putem spune, n'avea destul răgaz pentru gimnaziu, fiind prea absorbit de ocupațiunile sale științifice.

Dar un profesor de încredere, la care mai adăogăm, cuminte și harnic, care era actualul prepozit dl Ioan M. Moldovan, conducea tot așa de bine administrație, instrucție și disciplină.

1) Cf. Oficioasa Metropolitului către Cipariu, dto 14 Septembrie 1854, Nr. 729.

2) *Tot acolo*, Nr. 730.

3) Rescriptul Conziliului Locotenențial al Transilvaniei, către Metropolitul Șuluț, dto 26 Septembrie 1854, Nr. 6443.

Astfel gimnaziul, deși pe aici directorul se vedea foarte rar, deși la conferințe chiar participa numai din când în când, cum spun bătrânii ce au dăscălit supt el, se desvolta mereu, luând, în proporție cu vremea, un chip tot mai cu rost și mai conformat împrejurărilor.

Spiritul seu știu să țină echilibrul corect între caracterul național al gimnaziului, care în totdeauna supt el rămase neștirbit, și între postulatele stăpânirii ce din belșug se îndesuiau asupra lui.

Primejdia ce aducea asupra gimnaziului absolutismul austriac, și învinuirile din privilegiul Pronunțamentului dela 1868, prin tactica fină de-o parte, și prin bărbăția impunătoare de alta, se resfrângeau toate neputincioase.

Cestiunea salarelor profesionale, care preocupa în afară pe guvern, iar în lăuntru agita spiritele profesorilor, prin calculii sei eși la bună deslegare, și, față de trecut, rezultă o simțită îmbunătățire în starea materială a profesorilor dela acest gimnaziu, cari, atunci mai mult decât azi, își sleiau forțele spirituale, în brazda culturii neamului, aproape pe nimica.

Până aci profesorii dela gimnaziu aveau o plată de batjocură, care nu trecea preste suma alor 300 floreni, supt directoratul seu însă aceasta se urcă până la dublul celei de mai înainte. ¹⁾

Asemenea făcù un bine material și tinerimei studioase aglomerată în gimnaziul Blajului din toate ungherele țării, și în mare parte, ca și azi, din pătura lipsită. Atrășii de pretutindeni de învățăturile naționale românești, aici duceau o viață din greu, trăind cu din a lor. Banii nu se îmbulzeau, iar pânea, și atunci ca în vremile de acum, hrana principală a bieților tineri întârzia sau adeseori nici nu venea, căci în multe locuri nu era. Astfel tinerimea, sclavă sfintelor învățături, trăgea din greu

¹⁾ Comunicat de dl prepòzit capitular Ioan M. Moldovan

la foame, poate mai mult decât tovarășii de jocuri, copilărești de odată rămași acasă în simplitatea patriarhalismului nostru naiv și mărgenit, dar mai fericit și mai îndestulitor.

Tot așa era aceasta și mai de mult, dar »țipăii« dăruiți din munificența Episcopului Grigore Maior — fie-i memoria binecuvântată! — totdeauna alungau foamea dela ușa tichnei ștudentești.

Dela 1848 însă »țipăii« nu mai erau și nici n'au fost supt păstorirea lui Șuluț aproape întreagă.

Povestirile bătrânilor, ce învățase pe aceea vreme, sunt pline de atâtea emoțiuni de mizerie, cât ți-se rumpe inima când le ascuți.

Cipariu, care singur știe ce înseamnă a trăi din straiță, o vedea și simțea deplin, această sărăcie și inima sa nobilă se mârnea adânc văzând atâta suferință, iar într'un moment de însuflețită sărbătorire a celui ce fundase *beneficiul de pâne*, într'un fel destul de bine combinat, care însă azi încă nu-i timpul să-l spunem, întreveni la Metropolit, și acesta, la sfârșitul chiar al păstoririi sale din toate agonisitoare, a reactivat beneficiul de pâne. ¹⁾

Cât de mare bine făcuse prin aceasta directorul Cipariu tinerimei studioase de supt el, și celei ce a urmat, nu-i de lipsă să o spunem. O știu aceasta foarte bine toți cei-ce au petrecut de atunci între zidurile școalelor noastre.

Educația tinerimei colțuroasă cum era, primi și ea un nou impuls spre însușiri de maniere fine, ce le oferea învățatul seu director, care deja pe la 1855 traduse în scopul acesta, probabil din nemțește, *Purtarea de bună cuviință între oameni*. ²⁾

¹⁾ Comunicat de același.

²⁾ *Foaiea pentru minte* de pe 1855, Nr. 6, pag. 32.

Pentru înleznierea învățământului, atât cu privire la profesori, cât și la elevi, în restimpul acesta Cipariu publică o serie de cărți didactice, lucrate în mare parte încă dinainte, când era profesor, și îndeamnă totodată și pe profesorii sei să compună manuale după cerințele sistemului vigent.

În programele gimnaziului publică disertații latinești despre latinitatea limbei românești, despre numele Românilor și despre literatura veche românească.

Și tot acum scoate la lumină și celealalte lucrări de mai înaltă valoare științifică, pe care, dimpreună cu cărțile sale didactice și cu disertațiile mai sus atinse le vom arăta la alt loc.

Iar în afară de acestea Cipariu își mai lua partea din toate mișcările naționale românești.

Nu e deci mirare dacă un bărbat de mărimea aceasta necontestată era stimat și iubit deopotrivă și de colegiul profesorilor sei, și de tinerimea studioasă, cari toți priveau cu fală la directorul lor, care totodată era și eruditul națiunii întregi.

Dovada cea mai eclatantă despre venerațiunea aceasta sunt bătrânii, cari încă și azi mai povestesc despre el cu o însuflețire neobicinuită, spunând, cum venirea lui rară între ei era o adevărată sărbătoare.

Dar mai vârtos o mărturisesc manifestațiunile entuziaste ce an de an se săvârșeau de dascăli și elevi, cu mare zgomot, din privilegiul onomasticeii marelui lor conducător.

Odobescu într'un minunat articol al seu din *Epoca*, consacrat memoriei lui Cipariu, pe care-l stima atât de mult, ne descrie în colori vie de martor ocular o seară din aceste manifestații închinare de tinerime directorului lor în preajma zilei »sfântului Timoteiu«, ce cădea de odată cu aniversarea lui »15 Maiu 1848«.

»În ajunul acelei zile memorabile — zice el — toată tinerimea școlară din Blaj, feciorii cei mari și pruncii cei micuți luau seara steagul tricolor românesc din sanctuariul gimnazial, se rânduiau pe piața cea mare, aprindeau torțe și facle, și cu muzica în frunte începeau a lor colindă sărbătorească, oprindu-se dinaintea unei modeste cășcioare albe în fața Seminariului. Acolo ei intonau toți la olaltă, cu entuziasmul juvenil, cântece naționale, precum *Marșul* lui Iancu, *Deșteaptă-te Române* al lui Andreiu Mureșian, *Mult e dulce și frumoasă limba ce-o vorbim* al lui George Sion, și toate acestea cântări patriotice le întrerumpeau cu strigătul adesea repetit: »Să trăiască!«

»La o așa neobicinuită mișcare nocturnă, în pacinicul orașel, o fereastră a cășcioarei albe se deschidea și în cadrul negru al cercevelor ei, supt reflexul torțelor, clătinate cu vie emoțiune, de junii ovatori, se prezenta cu o statură șuie, dar dreaptă și semeată, un bătrân în haine monacale (sic!), al cărui cap încununat cu păr cărunt, purta cam lăsată de pe creștet mai la vale o capuție sau tichie de catifea neagră cu bumb roșu la mijloc. Acea neagră, fină și țapână umbră, purtând așa mândru capul ei albit, producea în totdeauna asupra fragedei închipuiri a școlarilor o adâncă și arzătoare întipărire.

»Și într'adevăr, colo în pătratul întunecos al ferestrei, luceau supt un arc de sprâncene stufoase, doi ochi schinteetori, cercetători, pătrunzători, — așa zice și mai mult — amenințatori; dar fața prelungă, slabă și palidă a bătrânului, mustața lui subțire, încă neagră și zbârlită în sus, barba-i albă, dar scurtă și tăiată drept, toate acestea trăsuri delicate și blânde ale chipului, înconjurau niște buze, pe care fluturau un zimbet nespus de glumeată bunătate, când gura tăcea, iar când ea se deschidea ca să vorbească, dintr'ânsa se auzea lin și domol un graiu minunat de mlădios și de dulce.

»Moșneagul ai cărui ani de tineretă și de bărbăție se petrecuse pe băncile și pe catedrele școlii, și a cărui inimă de patriot român zburdase până la 1848, și în urmă tot așa de tare, și poate chiar mai iute decât a celor cari nu aveau a purta așa grele sarcine intelectuale, moșneagul stând drept în picioare, în mijlocul aureolei de lumină și admirațiune ce-l împresurau făcea cu mâna un semn de mulțumire junilor sei închinători, le spunea cu vers mângăios și întăritor, că este bine ca junimea să-și facă veseliile prin cântări și sărbători patriotice, și că pentru noi, Români, nimic nu este mai de folos decât să ne iubim, și să ne cultivăm și să ne cântăm limba noastră cea strămoșească, care a fost, este și va fi pururea mântuitoarea noastră«. ¹⁾

Astfel se manifesta stima și iubirea tinerimei din Blaj către directorul acestui gimnaziu, ce chiar la începutul slujbei lui împlini o sută de ani dela fericita și de Dumnezeu binecuvântata sa înființare prin vrednicul de pie memorie Episcop Petru Pavel Aron, care în cucernica viață cât a trăit, s'a lipsit de toate, ca cel mai din urmă sărac, numai ca să poată agonisi zestrea neamului merit spre perzare.

Celebrele școli, în frunte cu gimnaziul, deschise din dărnicia Marelui Episcop Aron la 1754, luna Noiembrie, după o sută de ani reclamau o sărbătorire măreață, carea admiratorul neîntrecut al »vechimei« noastre a înțales'o pe deplin, și întrucât împrejurările îngăduiau, în entuziasmul seu, a pus la cale o solemnitate aniversară vrednică de moment.

Anivesarea avu loc la »Trei Sfinți« din 1855, sărbătoare memorabilă mai ales la noi în Blaj, când rolul de căpetenie al festivității este al tinerimei studioase

¹⁾ Reproducere din *Epoca* în *Gazeta Transilvaniei*, de pe 1887, Nr. 217.

dela gimnaziu. De data aceasta însă momentul de frunte revine directorului Cipariu cu discursul seu, care atât de minunat era în cuprinsul seu și în feliul seu, cum spunea importanța acestor școale, ce erau celea mai vechi și celea mai celebre pentru întreagă românimea, și cum aducea priinos de recunoștință marilor și cuvioșilor bărbați din vremi, cunoscuți și necunoscuți, cari la rândul lor cu toții și-au depus jertfa de agoniseală și de muncă istovitoare pe altarul bătrânelor instituite. ¹⁾

De atunci și până când scriem celea de față s'au împlinit chiar o jumătate de veac, adecă 150 de ani dela întemeierea școalelor sărbătorite la 1855 de Cipariu și cei de supt el. Noi, cu suflete tinere, încă am înțales glasul celor apuși în vecinicie, și drept-aceea am vrut să dăm și noi expresiune sfintelor sentimente ce ne umpleau inimele, dar împrejurările nu ne-au îngăduit să facem nici măcar atâta, cât s'a putut cu o jumătate de veac mai înainte.

Totuși am sărbătorit în fața sfântului altar din superba catedrală ce a cuprins pe cei dintâi dascăli din Blaj; am sărbătorit cu inimă dusă în vremile vechi la piul fundator, și înălțată la Atotputernicul Protegitor, care în lume cât am stat, nici când n'a părăsit pe credinciosul seu popor român; și în sărbătoarea dintre zidurile catedralei am ascultat cuvântul nemăiestrit, blând, creștinesc și povățuitor, care rostit din catedra dumnezeștilor învățături, era singur iubilarea faptelor nemuritorului Petru Paul Aron, a cărui mare și sfântă amintire fie vecinică la poporul său!

¹⁾ Publicat mai întâiu în *Foaia pentru minte* de pe 1855, Nr. dela 2 Martie, pag. 37—39, apoi în *Analele gimnaziului din Blaj* de pe 1854 5, pag. 8—11, de unde mai târziu la 1871, s'a reprodus de canonicul Ioan Antonelli în al seu *Breviar istoric al școalelor din Blaj*, pag. 23 și urm., și mai recent, la 1898, în lucrarea profesorului din România Nicolae Brânzeu: *Școalele din Blaj*, pag. 90—97.

V.

Cipariu s'a luptat pentru neamul seu și pe terenul politic: mai întâiu în foile sale ce scotea la 1847 — 48 în Blaj, iar mai apoi ca părtaș la toate actele și mișcările pornite pentru recâștigarea libertății poporului român și a drepturilor sale politice naționale.

În *Organul luminării*, dar mai ales în *Organul național*, Cipariu apăra cauza neamului cu bărbăție și rezoluție. El cerea ca poporul român din această țară să fie reșezat în drepturile sale deodată; cerea emanciparea lui pe toate terenele și egală îndreptățire, căci numai astfel vedea el asigurat viitorul acestui popor; cerea drepturi ce și Românilor li-se cuveneau, și acestea le cerea, în puterea vechimei cât și în a majorității sale numerice, fără conziderare că se va întâmpla ori nu, uniunea Transilvaniei cu Ungaria; și în aceeași vreme, contrar uniunii, îndemna vădit pe connaționalii sei ca să nu creadă orbiș promisiunilor ce oferea uniunea.

Conducus de aceste principii, împreună cu profesorul Aron Pumnul, tovarășul foaiei sale, și cu Simeon Bărnuț, mai întâiu profesor în Blaj, iar acum iurist la academia din Sibiiu, cum și cu ajutorul tinerimei dela școalele din Blaj, și a canceliștilor dela tabla regească din Murăș-Oșorheiu, la 1848 el pune la cale adunarea dela Dumineca Tomei, iar mai târziu adunarea cea mare națională dela 3/15 Maiu.

La adunarea dela 3/15 Maiu în mod sărbătoresc se consfinția la Blaj pe Câmpul libertății¹⁾ slobozirea unui neam mare, cu suflete amărâte, și istovit de blăstămul

¹⁾ Așa s'a decis la 3/15 Maiu să se numească pratul Blajului, pe care s'a ținut prima adunare națională din Transilvania, »întru eterna aducere aminte a acestei lucrări glorioase«; și de atunci așa se numește până în ziua de azi. Cf. Protocolul Ședinței I din 3/15 Maiu 1848. *Papiu*, Ist. Rom. tom. II. pag. 292.

vremurilor, de care s'a îndurat Dumnezeu; și se depunea un jurământ sfânt și drept de deplină toleranță, egalitate și frățietate.

Nemâncăți, ca la cuminecătură, cu mâinile ridicate spre ceriu, patruzeci de mii de reprezentanți ai unui neam împilat chemau pe Dumnezeu cel atotputernic mărturie inimei lor, că vor rămânea pururea credincioși monarhului, și-i vor apăra tronul, când inimicii vor cerca să-l restoarne.

Apoi cu sfințenia aceluiași jurământ ei promit, că-și vor susține neamul pe cale dreaptă și legiuită; că-și vor apăra limba și legea strămoșească cu toate puterile contra oricărui atac și asuprire; că vor păzi libertatea, egalitatea și frățietatea, respectând, pe aceste principii, toate neamurile Transilvaniei și poftind în același timp egală respectare și dela dânsese; că nu vor încerca să asuprească pe alte neamuri, dar nici nu vor suferi, ca alții să-i asuprească pe ei; că vor lupta pentru desfințarea iobăgiei, pentru emanciparea industriei și comerțului, pentru păzirea dreptății și pentru binele de obște al neamului românesc și al țării întregi.

Acestea și alte înălțătoare lucruri se petreceau pe Câmpul libertății la 3/15 Maiu și în ziua următoare, într'o adunare de reînsuflețire și dezrobire, care prin înțelepciunea conducătorilor, prin povețele tribunilor, și mai pe sus de toate prin temperamentul pacinic și iubirea de ordine a poporului ce se impunea, a decurs în liniște perfectă, cum la alt popor de pe fața pământului nu s'a mai văzut.

Și toate acestea stau în strânsă legătură cu Cipariu. Bine înțeles, azi istoria despre multe nu-și mai poate da bine seamă. Bătrânii însă, cari au fost tuturora, celor ce spunem, martori oculari, spun că mărețele concluziuni aduse cu acest privilegiu, ce se pot ceti pe larg în volumul II. al *Istoriei Românilor din Dacia superioară* a lui

Alexandru Papiu Ilarian, s'au născut în casa și din capul lui Cipariu, care însă în urma pozițiunii sale, nu putea figura ca născătorul lor. ¹⁾

La însăși adunarea dela 3/15 Maiu Cipariu figura ca secretarul întâiu al aceleia, ²⁾ și tot atunci fu ales deputat în comitetul ce trebuia să ducă la Împărat petiția națiunii. ³⁾

Deputațiunea s'a și degajat de îndatorirea ce i-a impus adunarea dela Blaj. La 30 Maiu aceluiasi an au prezentat Împăratului la Innsbruck petițiunea scrisă la Blaj de doi Episcopi, doi viceprezidenți și șese secretari, între cari era și Cipariu, și cererea s'a primit, dar rezoluția, cu vorbe milostive, însă fără de folos, venise târziu, când decretarea Uniunii își primise deja confirmarea împărătească, și în aceeași vreme Împăratul îndreptă deputațiunea română la ministerul unguresc din Budapesta.

Ministerul de aici opri câțiva deputați, ca Timoteiu Cipariu, Paul Duca, Protopopul Iosif Ighian, avocatul Ioan Bran de Leményi și proprietarul Demetriu Moldovan spre a lua parte la dezbaterile comisiunii regnicolare, care avea menirea să elaboreze pentru dietă proiectele privitoare la regularea raporturilor dintre Transilvania și Ungaria. ⁴⁾

Dar comisiunea la elaboratul seu n'a băgat în seamă și părerea deputaților români. Deci câțiva membrii respirați din comitetul național le scriseră în termini aspri,

¹⁾ Comunicat de *Ioan V. Rusu*, canonic metropolitan, mort chiar în anul acesta, și de actualul prepozit capitular, dl *Ioan M. Moldovan*, cari ambii au fost prezenți la sfătuirile prealabile din casa lui Cipariu.

²⁾ *Papiu*, op. cit. vol. II. pag. 292.

³⁾ *Papiu*, op. cit. vol. II. pag. 298.

⁴⁾ *Dr. Aug. Bunea*, Discursuri, autonomia bisericească, diverse, pag. 123

ca să se retragă dela lucrările comisiunei regnicolare. Cipariu însă și protopopul Ighian, »neputând suferi — cum ne spune Bariț — unele expresiuni ale acelor membrii din comitet, le deteră un răspuns pe cât de moderat, pe atât de serios, pentrucă eroarea cea mai grea, ce pot comite mai ales conducătorii unui popor în timp de grea cumpănă, este iritațiunea, mânia și lipsa de paciință. ¹⁾

Și Cipariu avea dreptate, când scriea astfel, și când se resolvî să rămână și pe mai departe la dezbaterile comisiunei regnicolare, căci precum zice Bariț, »între împrejurările de atunci prețineau chiar interesele vitale ale poporului român, ca să se afle câțiva Români dintre cei mai deștepți atât în Viena, cât și în Budapesta, supt orice titlu, ca să aibă ocaziune de a pătrunde pe cât se poate în toată dezvoltarea evenimentelor, a cunoaște intrigele câte se țeseau, scurt, a face o școală (politică), a studia«. ²⁾

Astfel făcuseră și România, care trimise pe Ioan Maiorescu la Francfurt, unde parlamentul dezbătea unirea țărilor germâne, în vreme ce la Viena petreceau frații Golescii, iar la Pesta veniră frații Bratenii. ³⁾

Ce e drept, comisiunea regnicolară și-a înaintat dietei elaboratul seu și fără să cuprindă în el drepturile speciale ale națiunei române, dar chiar din astă cauză fu retrimis comisiunei, care apoi, izbucnind revoluția, nici nu l'a mai prezentat dietei, iar Cipariu, îmbogățit cu nouă experințe politice, s'a rentors la ale sale în Blaj.

Într'acestea Blajul a văzut și a treia adunare națională, pe cea din luna Septembrie aceluiași an, de care dată Cipariu fu distins prin onoarea de-a fi ales membru

¹⁾ *Bariț*, Părți alese din istoria Transilvaniei Sibiiu 1890, vol. II. pag. 177 — 8.

²⁾ *Bariț*, op. cit. vol. II. pag. 178.

³⁾ *Bariț*, op. cit. loc. cit.

în comitetul de pacificațiune, și ca atare, între altele, a iscălit, la Sibiiu, proclamațiunea dela 20 Octobree prin care Românii se provocau la arme, cum și cea dela 21 aceleiași luni, în care comitetul națiunii române, dedea instrucțiuni stricte despre modul cum să se poarte războiul, ce erupsese, mai cu cruțare cătră persoanele și averile străine.

Multe rele s'au spus și s'au scris despre atrocitățile conducătorilor poporului român în anii 1848—49, proclamațiunea din urmă însă dovedește mai pe sus de orice îndoială nobleța frunțașilor noștri. În loc de agitare, cum ar fi fost natural în acele vremi a patimilor dezlănțuite, în cuprinsul seu ea ne prezintă celea mai umanitare povățuiri date unui popor despoiat de toate drepturile omenești, maltractat și perzecat. Drept aceea ca să fie și de aici încolo o viuă mărturie despre nobila gândire a celor ce povățuiau poporul în numele națiunii române, publicăm și noi din ea singuraticele puncte, cari sunt următoarele:

»1. Să nu îndrăznească nimenea a se atinge nici de persoana, nici de averea altuia, fie acela de ce neam va fi, Român, Ungur, Ovreu, sau ori de ce neam, pentru că toți oamenii au drepturi deopotrivă la viață și la averea lor, și tuturor cu aceeași cinste suntem datori.

»2. Cei-ce pun armele jos, și prin aceea arată că nu vreau să se bată asupra nimenui, unii ca aceia să nu aibă nici o bântuială sau supărare, ci din potrivă să se apere de orice asuprire, și ei, și averea lor.

3». Să nu îndrăznească nimenea a supăra, a împedea, sau ori în ce chip a bântui pe călătorii păciuiți, ci din potrivă să dea pace fiecine călătorilor, ba încă după putință să și înlesnească călătoria unul altuia.

»4. Comitetul poruncește strâns tuturor Românilor, ca pe lângă împlinirea acestora să asculte de mai marii

comunităților, de prefecti, tribuni, centurioni, decurioni, de bătrânii comunităților și de toți mai marii lor cei legiuși.

»5. Tot mai marii acestia sunt datori a priveghia, ca oamenii să nu se dea la beție, și la alte excesuri, să păzească comunitățile și averea fiecăruia, fie nemeș, fie de altă plasă, de orice păgubire, iară acelea ce s'ar fi luat până acum pe nedrept, toate lucrurile acelea să se dea îndărăpt proprietarilor lor; fiește care sat e dator a răspunde pentru toate pagubele, care fac în sat.

»6. Ori-cine ar îndrăzni a lucra împotriva acestor porunci și opreliști, fie acela sat întreg, sau mai mulți oameni, sau numai unul singur, unii ca aceia se vor supune sub pedeapsa de războiu, și fiecare după vina sa cu strajnice pedepse se va pedepsi«. ¹⁾

De aici încolo numele lui Cipariu figurează foarte des în actele de apărare ce se înaintau la Împărat și Guvern; dar mai ales suplicele și protestele numeroase dela 1850 ne prezintă în valoarea ei adevărată conlucrarea sa la toate manifestările politice-naționale ale poporului român.

Anul acesta, care este 1850, Cipariu îl petrece, ca »împuterit al națiunii române«, întreg în capitala imperială, unde neconținut emanau hărțile către Împărat și către Ministerul aceluia, iscălite de el și de ceilalți deputați români, precum vedem pagină de pagină în *Petițiunile Românilor*.

Astfel la 25 Februar protestează la Împărat contra concluzelor națiunii săsești în cestiune teritorială, care, cu nesocotirea constituției imperiale, și cu călcarea în picioare a principiului de egalitate, și a drepturilor de naționalitate, hotărâse teritorul ce avea să se numească în Transilvania *țara săsească*.

¹⁾ Publicată la *Bariș*, op. cit. vol. II. pag. 770—771.

La 11 Martie repețește la tron petițiunea generală a națiunii române din ținuturile Austriei, dată în primăvara anului 1849, și pe cuvântul împărațesc urgitează dezlegarea ei, spunând adevăruri ce puteau să doară.

În 12 April înaintează ministeriului de culte și instrucțiunea publică din Viena o suplică în cauza trimiterii unui comisar ministerial în lucrurile școlastice din Transilvania, pe care, ca să nu aibă interesul de a împiedeca înaintarea învățământului românesc, și ca să nu fie aievea preocupat în contra Românilor, îl cerea să fie Român, ba mai mult, să fie numit în conțelegere cu deputații români ce petreceau în capitală.

La 6 August cere, aceluiași ministeriu, pentru mai mulți tineri români absolvenți de gimnaziu, filozofie și teologie, acordarea unor stipendii din fondurile disponibile ale statului, »ca cu ajutorul acelora să poată urma în institutele publice de aici la științele juridice și politice, precum și la alte specialități, și să-și poată câștiga calificațiunea necesară spre a fi în stare de-a satisface tuturor cerințelor din partea statului«.

În 5 Septembrie, aceluiași ministeriu dă o suplică pentru conchemarea unui sinod complet spre alegerea Episcopului unit din Transilvania, demonstrând cu praxa veche și nouă din biserica orientală necesitatea de-a participa la sinod atât bărbați din cler, cât și din popor, ca nu cumva eschiderea elementului laic dela sinod, să rezulte pericole pentru biserica unită.

Tot în Septembrie, la 19, protestează înaintea aceluiași ministeriu în contra ingerinței Primatului Ungariei în lucrurile bisericeii române unite.

La 29 Decembre cere ministeriului ridicarea unei facultăți filozofice-juridice pentru Români la Cluj.

În ziua următoare înaintează Maiestății plânsoarea asupra proiectelor de legi, cari ținteau la despărțirea și subordonarea națiunii române din Transilvania.

Iar la 10 Ianuar, anul următor, iscălește o nouă suplică către ministeriu pentru unitatea organizațiunei și administrațiunei școlastice pentru Românii din monarhie, cerând de data aceasta mai mult, înființarea chiar a unei universități române.

Bine înțales că petițiunile deputaților români mai totdeauna se dezlegau numai cu făgădueli diplomatice, cari nici odată nu se îplineau; una însă, de mare însemnătate pentru biserica unită, a fost urmată de izbânda dorită, anume petiția cu protestul în contra Primatului Ungariei.

Acestui protest i-a dat prilegiu enciclica arhiepiscopului primate Ioan Scitovsky dela Strigoniu emanată la 15 Iuniu 1850 către *clerul romano-catolic* al diecezei Făgărașului din Transilvania, prin care acesta își atribuea cea mai strânsă dregătorie asupra clerului român unit. ¹⁾

Contra amestecului primejdios Cipariu, dimpreună cu August Treboniu Laurian, Ioan Maiorescu și Simeon Bărnuț, își ridică cuvântul în modul cel mai energetic, pe cum arată următoarele pasage luate din sfârșitul protestului :

» Noi reprobăm acest abuz de vorbe (adecă numirea »romano-catolică« a clerului român) deși se pare, că ne-ar linguși vanitatea națională, cu care străinii cred, rizând, că noi ne delectăm, cu atât mai tare, cu cât înțalesul comun al vorbelor acestora presupune un lucru, dela care națiunea noastră a fost totdeauna și va fi să rămână departe, deși e sincer unită în credință cu biserica de ritul latin, iară cu lingușiri frivole într'un lucru așa serios, cum e religiunea, și care bagă supt ascuns idee atât de contrarie sentimentului comun al națiunei, nu numai că nu ne delectăm, ci, vorbind sincer, le urâm din tot sufletul ca pe niște înșelăciuni periculoase.

¹⁾ Publ. la *Barîț*, op. cit. vol. II. pag. 788 — 790.

»Al doilea, în cât ne este nouă cunoscut, acest nou titlu sau deregătorie metropolitică nu s'a uzurpat mai înainte de cătră predecesorii primați ai Ungariei, nici nu se poate uzurpa. Fiindcă nu numai se opune de-a dreptul convingerii continue a bisericii noastre, dară nu se poate întări prin nici un act public demn de credință, căci diploma Leopoldină din anul 1701, ca spurie și suposită, nu poate da nici un temei unui titlu, care nu s'a uzurpat mai înainte.

»La acestea mai vine, că, după diverzitatea riturilor, numai Episcopii de același rit pot avea dreptul metropolitic, ceea ce este atât de adevărat, în cât dacă ar fi altmintrelea, s'ar putea da Episcop și de ritul latin la diecezele de ritul grec, lucru care au voit să încerce la început cu clerul nostru, dară mai pe urmă s'a reieptat prin înțelepciunea Pontificilor Romani, ca un ce absurd și periculos.

»Asemenea și dreptul primațial nu aduce cu sine deregătorie metropolitică asupra diecezei noastre, din cauză că Archiepiscopul Strigoniului este și se chiamă Primatele bisericii ungurești; iară biserica noastră nici nu e ungu-rească, nici nu se poate zice, că face în vre-un mod parte din biserica ungu-rească.

»Din aceste conziderațiuni subscrișii, ca membrii ai prezisei biserici unite din Transilvania și apărători ai drepturilor ei, din conștiință și din datorie pusă asupra lor, nu pot lăsa a nu protesta în numele său și al națiunii înaintea Înaltului Ministeriu în contra acestui abuz enorm, cu atât mai vârtos, că națiunea română a cerut de repetite ori dela augustisimul tron restabilirea scaunului metropolitan celui vechiu dela Alba-Iulia din Transilvania, iară uzurparea autorității metropolitane de cătră Scaunul Strigoniului nu se opune numai acestei cereri drepte a națiunii, ci încă poate să prepare și religiunii

unite nouă pericle și mare turburare și amărăciune de suflete». ¹⁾

Și efectul n'a întârziat, căci Împăratul încă în același an a comprobat reactivarea Metropoliei gr.-cat. de Alba-Iulia și ridicarea Episcopiei de Gherla și Lugoj. ²⁾

Deci Cipariu are meritul de a fi contribuit în mod însemnat la reactivarea Metropoliei.

La începutul anului 1851 se rentoarce la Blaj, aruncându-se iarăși în slujbele bisericeii, școalei și științei, dar la 1863 pășește din nou pe terenul politic, ca deputat al Cetății-de-baltă (Küküllő) la dieta Transilvaniei dela Sibiu, ³⁾ unde excelă cu prilegiul dezbaterii proiectului de lege despre înarticularia națiunii române, ⁴⁾ iar mai târziu fu ales deputat și pentru senatul imperial din Viena. ⁵⁾

În sfârșit amintim, că la 1868 cu prilegiul *pronunțiamentului* dela Blaj, dimpreună cu câțiva canonici și profesori gimnaziali, fu tras în cercetare judecătorească la tabla dela Mureș-Oșorheiu, dar nu s'a aflat vinovat, deoarece nici n'a fost de față la compunerea acelu

¹⁾ *Petițiunile Românilor*, pag. 92—93.

²⁾ Notificațiunea Guvernului dela Sibiu, după *Siebenbürger Bote*, Nr. 35 dela 1-a Martie 1851:

Nr. 4740 C. M. G. 1851. Kundmachung.

Seine Majestät hat mit a. h. Entschliessung vom 12. December 1850 die Reaktivierung des gr.-kath. Erzbisthums in Karlsburg und der Errichtung von zwei neuen gr.-kath. Bisthümern zu Szamosujvár in Siebenbürgen, dann in Lugos im Temescher Banate allergnädigst zu genhmigen geruht.

Hermannstadt am 23. Februar 1851.

³⁾ *Gazeta Transilvaniei* de pe 1863, Nr. 48, pag. 190.

⁴⁾ Vezi Cuvântarea lui Cipariu în *Gazeta Transilvaniei* de pe 1863, Nr. 103, pag. 401—402.

⁵⁾ *Ios. Vulcan*, Panteonul Român, Pesta 1861, vol. I. pag. 24.

făimos act politic, ¹⁾ ce preocupase aproape o jumătate de an presă, dietă, justiție, și care numai la cuvânt împărătesc putu să scape de urmărire. ²⁾

Astfel dezgustat, Cipariu la anul acesta se retrage cu desăvârșire din viața politică, trăind numai studiilor sale teologice, și slujbelor ce-i impunea biserica și școala.

Și acum să vedem, care a fost raportul lui Cipariu față cu celea dintâi două instituțiuni culturale și literare românești, care sunt: *Asociațiunea Transilvană pentru literatura română și cultura poporului român*, și *Societatea Academică Română* din București.

VI.

În primăvara anului 1860 cinstita față a Guvernatorului Transilvaniei, carele era principele Lichtenstein, văzù o scrisoare a Românilor de inimă, pe care nu mai puțin decât 176 o iscălire, în frunte cu cei doi Metropoliți, Alexandru Șterca Șuluț și Andreiu Baron de Șaguna, o suplică în care cereau, să li-se conceadă să se poată aduna la Sibiiu cu scop de-a înființa o societate de cultură a poporului românesc.

Petițiunea iscălită la Sibiiu de toți pe cari națiunea română îi avea mai buni, era compusă, ca toate petițiile Românilor, în terminii cei mai omagiali față de Împărat, și totuși, pe cum bine și cu mult spirit satiric observă Bariț, »Guvernatorul și referentele seu avură trebuință de două luni întregi, pentru ca să poată decide în cauză, și să înainteze rezoluțiunea din piața cea mare (unde era reședința Locotenenței de Stat) până în strada Măcelarilor sau la Viena, unde se afla pe atunci Episcopul Șaguna la Senatul imperial« (care trebuia să primească rezoluțiunea).

¹⁾ Comunicat de dl *Ioan M. Moldovan*, prepozit capitular.

²⁾ *Vezi Gazeta Transilvaniei* de pe 1868, Nr. 100, pag. 397.

Dela 10 Maiu, data iscăliturii, abia la 12 Iuliu sosi, în fine, rezoluțiunea, în cuprinsul seu aproape negativă. Românii însă nu se lăsară a fi descurajați, și cu reprezentațiuni nouă, ca ceea a comisiunii filologice dela 4 Decembre și a Episcopului Șaguna dela 6 aceleiași luni, la urmă în 31 Ianuar 1861 izbutiră să obțină permisiunea Guvernului de-a se putea aduna pentru a-și formula și vota un proiect de statute pe seama societății ce voiau să înființeze, ceea ce s'a și făcut la 22 Martie, iar la 6 Septembrie s'a dat și aprobarea mai înaltă a statutelor, pe temeiul cărora apoi *Asociațiunea Transilvană pentru literatura română și cultura poporului român* în prima sa adunare generală dela 4—7. Novembre ținută la Sibiu de fapt s'a și inaugurat. ¹⁾

Premițând acestea, care azi mulți nu le vor mai cunoaște, vom încerca să spunem, pe scurt, care a fost raportul dintre Cipariu și Asociațiune?

Documentele ne arată, că Cipariu dela cele dintâi momente de urzire ale Asociațiunii, — și până la moartea sa, — în totdeauna a stat în raport de frunte cu acest institut cultural al nostru, a cărui importanță, în deobște cunoscută, azi nu mai are lipsă de lauda reclamei.

Între cei 176 Români, cari la 10 Maiu 1860 cereau Guvernului voia să se poată întruni pentru înființarea ei, figurează și Cipariu. ²⁾

În fruntea comisiunii filologice, conchemată de Guvern pentru stabilirea scrierii românești, Cipariu, care se impusă și aici, cu erudiția sa filologică, reîmprospătează din nou la Guvernul Împăratului ideea Asociațiunii, rugând pe Guvern, în formă de concluz, »ca să binevoiască

¹⁾ Cf. *Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunii Transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*. Sibiu 1862; Bariț, op. cit. vol. III. pag. 28 - 33.

²⁾ *Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunii Transilvane*, pag. 7.

a concede Românilor formarea unei Societăți literare, a cărei chemare să fie nu numai cultura peste tot a limbei române, ci și specialminte elaborarea unui dicționar etimologic cât se poate mai complet, cum și a mai multor cărți școlastice, sau și supunerea celor compuse până acum, și a celor ce se vor mai compune de cătră alții în viitor, la recenziune științifică», și în aceeași vreme se depunea asigurarea, »că o asemenea generoasă învoiață din partea sa va fi în stare de a da un nou nutremânt la aceea lealitate și la acel devotament cătră preainalta Casă domnitoare austriacă, de care și de altmintrelea Românul a fost pururea însuflețit«. ¹⁾ Observăm, că Cipariu cu tovarășii săi din comisia filologică, aducea acest concluz, în felul cum văzurăm, de oarece Guvernatorul Transilvaniei se pronunțase deja, că nu ține de concesibilă înființarea unei reuniuni exclusiv naționale românești, »ce s'ar despărți de celealalte naționalități conlocuitoare într'un mod ostenzibil și ar servi tendințelor exclusiv naționale. ²⁾

În preajma pregătirii proiectului de Statute, Cipariu singur elaborează un Regulament, ca și Episcopul Șaguna, George Bariț și Ioan Pușcariu, atunci pretore, căruia încă îi revin mari merite întru înființarea Asociațiunii, de oarece el a dat Asociațiunii cel dintâiu impuls prin organele jurnalistice din vreme. ³⁾ Ce e drept, proiectul lui Cipariu n'avu un resunet, dar el ne arată mai pe sus de ori-ce îndoială, ca și celealalte, dragostea cea mare ce depuse părintele său în slujba ideii ce voiau să intrupezze. ⁴⁾

¹⁾ Cf. Bariț, op. cit. vol. III. pag. 31.

²⁾ *Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunii Transilvane*, pag. 14.

³⁾ *Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunii Transilvane*, pag. 45.

⁴⁾ Vezi, în parte, proiectul de Statute pregătit de Cipariu în *Gazeta Transilvaniei* de pe 1861, Nr. 19 dela 7 Martie, pag. 79—80.

Cu privilegiul inaugurării și constituirii Asociațiunei, la 5 Noembre 1861, în baza meritelor sale câștigate pe terenul științific, el fu propus și totodată ales »cu vot unanim« de vice-președinte al ei, ¹⁾ în care calitate a stat până la anul 1877, când fu distins cu onoarea de-a fi pus chiar în fruntea institutului; ²⁾ dar mai mult l'a distins Asociațiunea atunci, când i-a primit sistemul seu de ortografie, așa precum acela a fost adoptat de comisiunea filologică.

În adunările Asociațiunei Cipariu a luat des cuvântul, și de câte ori el își spunea părerile, totdeauna lăsa lumină în cestiunile de care vorbea. Începând dela cuvântările sale mai mici de deschidere sau de închidere ale adunărilor generale ținute supt prezidiul seu, ca bună oară la Blaj (1863), la Hațeg (1864) și la Abrud (1865), și până la discursuri, cu toate că nu avea o capitală însușire oratorică, timbrul vorbirei dulci, în cuprins rămase totdeauna un măiestru neîntrecut.

Dintre vorbirile sale, rostite din privilegiul adunărilor Asociațiunei, mai cu seamă se remarcă acestea următoare:

1. *Cuvântul* din 4 Noembre 1861 la inaugurarea Asociațiunei, ³⁾ important mai ales, pentru că acesta este baza acelor 12 articoli din *Gazeta Transilvaniei*, cari cu laudă se amintesc și la Bariț, ⁴⁾ și tot-odată se prezintă ca apologia cea mai vrednică și mai științifică a cauzei noastre naționale contra invectivelor ce din belșug aducea asupra noastră istoricul magiar Ladislau Kőváry, în ziarul

¹⁾ *Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunei*, pag. 63.

²⁾ *Enciclopedia Română*, vol. I. pag. 840.

³⁾ Cf. *Actelele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunei Transilvane*, pag. 85—90.

⁴⁾ *Bariț*, op. cit. vol. III. pag. 127.

unguresc *Korunk* (Epoca noastră).¹⁾ De altcun aceiași articoli din *Gazeta Transilvaniei* cu unele modificări stilistice și cu adause, mai ales în note și la fine, au apărut și separat în *Cuvânt la înăugurarea Asociațiunei române Transilvane*,²⁾ care și azi, ca înainte de asta cu patruzeci și mai bine de ani, își are valoarea sa de studii serioase și pline de învățături istorice și politice pentru Românii ce locuesc aceste plaiuri.

2. Disertația despre *Tablele cerate*, rostită în adunarea generală dela Abrud la 28 August 1865, studiu de mare însemnătate, ce ne dă primele urme despre istoria limbei și literaturii române.³⁾

3. Disertația despre *ortografia română și principiul etimologic*, rostită la adunarea generală dela Alba-Iulia ținută la 28 August 1866, asemenea studiu important cu privire la unificarea ortografiei române.⁴⁾

Peste tot Cipariu prin cuvântările și discușiunile sale a contribuit mult la ducerea înainte a scopurilor urmărite de Asociațiune, și ca atare, putem zice, că a fost unul dintre cei mai vrednici bărbați puși în fruntea ei.

Am putea spune multe despre activitatea lui Cipariu în sinul Asociațiunei, dar, între marginile date, și atâta ajunge pentru mărturia hărniciei sale în raportul ce-a avut cu Asociațiunea.

VII.

La anul 1866, prin luna lui April, C. A. Rosetti, ca ministru al instrucțiunei publice și al cultelor în România,

1) Cf. *Gazeta Transilvaniei*, de pe 1861, Nrii 100—102, și de pe 1862, Nrii 2—13.

2) Blaj 1862, 135 pag.

3) Publ. în *A. V. Adunare generală*, Sibiu 1866, pag. 91—115, precum și în *Archivul* lui Cipariu pag. 43—51, 72—77 și 101—102.

4) Publ. în *Archiv*, pag. 5—12.

concepù un lucru mare, și anume luă inițiativa înființării unei Societăți literare, — care avea menirea să devină Academia Română de azi — constituită din învățații tuturor provinciilor locuite de Români.

Atunci pe terenul filologiei românești cea dintâia figură, cea mai mare autoritate era Cipariu, a cărui vastă erudițiune trecuse de mult culmile Carpaților-părinți, ba străbătuse chiar Europa, și avea deja asigurat un renume la cărturarii străini, cari cu ani mai înainte îl aflară vrednic de-a fi membru în *Societatea germană orientală* și în *Conservatoriul c. r. pentru monumentele vechi.*¹⁾

Deci era natural, ca pe temeiul meritelor căștigate printr'o lungă întindere de cercetări și rezultate pe terenul științei limbei românești, să i-se dea loc și în sinul Societății Academice dela București, pe cum de fapt a și urmat numirea sa prin decretul Locotenenței Domnești dela 22 April același an.²⁾

Onoarea era mare, cu atât mai vârtos, căci, dintre toți scriitorii români din Transilvania, ea s'a rezervat numai pentru trei inși, pentru el, pentru directorul gimnaziului român din Brașov, Gavrilă Muntean, și pentru George Bariț.³⁾

Intrunirea Societății avea să fie încă într'acel an, dar din cauza epidemiei ce băntuia, trebuì să se amâne, prin jurnalul konziliului de ministri dela 21 Iulie, pe anul viitor, când Societatea, cu ajutorul bunului Dumnezeu, s'a și inaugurat la 1-a August.

Ziua aceasta era pentru neamul românesc din toate unghiurile de mare însemnătate, căci atunci, prin reprezentarea întregii românimi, se forma la București pe baza limbei comune, un areopag cultural și științific

¹⁾ Cf. *Vulcan*, Panteonul Român. Pesta 1869, vol. I. pag. 25.

²⁾ Vezi Decretul de numire în *An. Soc. Acad. Rom.*, tom. I. pag. 5.

³⁾ *Ibidem.*

românesc, a cărui autoritate, de atunci și până azi, a crescut mereu, și care s'a înălțat la gradul celor dintâi institute de felul acesta din Europa.

Și Cipariu era și el părtaș acestei zile mari și-i mări solemnitatea prin frumosul discurs ce rostise de pe tribuna Societății în mijlocul entuziasmului general »cu un accent, care denunța toată inima sa și tot ce o agita«.

Iată ce spunea el în acel discurs magistral, azi cu totul necunoscut:

»Domnilor! Societatea literară, fondată din liberalitatea unui guvern român patriotic, de astăzi își începe lucrările sale. Prima August 1867 va face, așa credem și sperăm, o epocă nouă în viața culturii naționale române, o epocă ilustră și de memorie indelebilă pentru întreagă românimea.

»Societatea are o misiune înaltă și un scop atât de sacru, cât nu pot crede, domnii mei, că mai poate fi vr'un Român adevărat, care să nu-i recunoască această misiune importantă și să nu-i ureze celea mai salutare rezultate pentru întreagă românimea.

»Ea nu are misiune și scopuri politice. Fundatorii ei, membrii ei și toți factorii ei pot să fie suspectați de inimizii națiunii române, ca totdeauna, că avem tendințe subversive și ostile altor națiuni, între cari, și pe lângă cari viețuim. Însă care lucrare, fie cât de onestă, nu și-a avut inimizii săi? Și când a fost vr'odată Românul apărat de suspiciuni malevole?

»De aceea nici noi, nici următorii noștri, nu ne vom retrage dela lucrările salutare națiunii noastre, numai de frica suspiciunilor nemeritate, cărora suntem expuși.

»Domnilor! Sămțul național s'a deșteptat în toată românimea. Națiunea română a venit la cunoștința pozițiunii, care i-se cuvine între națiunile Europei; ea va face toți pașii cuveniți pentru a ocupa această pozițiune cu demnitate.

»Națiunea română de aci înainte va fi solidară pentru corpul întreg, și nu vor mai fi partide, care să dezunească dela unul și același scop solidar cultura națională.

»Până aci patria română, limba și naționalitatea ne-a fost călcată de Huni, Slavi, Turci și alții. Am început a ne libera patria, am început a ne libera limba. Am început, domnilor, abia am început, dară nu am terminat; rămâne ca să continuăm și să terminăm.

»Bărbații de stat ai Românilor vor îngriji pentru eliberarea perfectă a patriei române. Sunt de convingere, că ei își vor împlini cu sanitate înalta sa misiune, și patria română în urmă va deveni liberă.

»Pentru eliberarea limbei naționale va îngriji, ca limba română să scape de tot jugul despotismului, sub care de secolii a gemut. Ea va îngriji pentru conservarea unității limbei românești în toate provinciile locuite de Români. Ea i va reda forma curat națională română, pentruca să figureze cu toată demnitatea între și lângă surorile ei de origine latină. Ea va pune fundamentul pentru o literatură adevărat națională, corectă în forme, fără care nici o literatură nu poate merita, de a se chema literatură.

»Cel Atotputernic, care nu ne-a lăsat să perim în furtunile secolilor trecuți, și carele și-a întors îndurarea sa și cătră nepoții Romei vechie, credem și sperăm, că ne va întinde sfânta sa mână și ne va binecuvânta lucrările noastre, pentrucă sunt curate, pie și devotate unei cauze sacre, ca însăși religiunea, care datorim sfântului său nume.«.¹⁾

Un alt discurs, în adevăr academic, ținut de Cipariu la 6|18 August aceluși an, asupra istoriei limbei române, care nici azi n'a perdut din valoarea sa de erudițiune și

¹⁾ *An. Soc. Acad. Rom.* tom. I, pag. 15—16.

de însemnate informații pentru lucruri ce constituie prima epocă din istoria limbei și a poporului nostru.¹⁾

În puterea erudiției sale filologice înalte și incontestabile, în Societatea Academică i-se cuvenea întâiul loc. Și de fapt Cipariu, la lucrările sesiunii acestui an, să și prezintă la loc de frunte, ca președinte ales pe temeiul meritelor și al vârstei.

În afară de aceasta, tot în cursul dezbaterilor acestei sesiuni mai avu fericirea de a-și vedea aprețiate principiile în materie de scriere a limbei.

Scopul Societății, pe cum apare din *Regulamentul* pentru formarea acestei Societăți decretat de Locotenența Domnească la 1 April 1866, înainte de toate era *determinarea ortografiei limbei române.*²⁾

Spre acest scop, după mărturia *Analelor* anului, se petrec multe și lungi dezbateri, până când în fine Societatea, având în vedere de o parte unitatea în limbă, și de alta unitatea în ortografie, — lucruri ce de altmintrelea sunt strâns legate unul de altul, — decretează, în scrierea limbei, adoptarea principiului etimologic, ca un principiu, care regulează limba română și aduce diferitele părți în deplină unitate, fixând în aceeași vreme și formele corecte gramaticale și lexicografice.³⁾

Recunoașterea etimologismului, deși numai prin concesiuni fonetice, era a hotărâtă învingere a principiilor propagate de Cipariu.

Când însă Societatea Academică deschise discuțiunile cu privire la *Dicționarul limbei române*, de asemenea prevăzut în *Regulament*, spiritele academicilor se exacerbară atât de mult, în cât era cu neputință să nu dis-

1) *An. Soc. Acad. Rom.* tom. I. pag. 18—23.

2) *Vezi An. Soc. Acad. Rom.* tom. I. pag. 3.

3) *Vezi Raportul comisiunii ortografice în An. Soc. Acad. Rom.* tom. I. pag. 66—73.

placă eruditului Cipariu, care se umplu de groază și de scârbă, văzând atâtea apucături tumultoase și autoritare din partea unora din colegii săi. Uimit deci de luptele aprige ce experia, Cipariu părăsește Bucureștiul fără gând de-a se mai rentoarce cândva într'acel areopag plin de certe și patime, unde pe cum singur zicea, »se fac treburile cu lopata și nu cu judecata.«¹⁾

Dar și din Blaj Cipariu lucra mereu pentru ducerea la îndeplinire a scopului ce-și puse Societatea Academică.

Fundatorul Societății Academice, Evanghelie Zappa, în donațiunea sa, dorea scrierea gramaticii limbei românești, ceea ce se cerca și în puterea *Regulamentului*,²⁾ și pentru acest scop nime altul mai chemat nu era decât însuși Cipariu, care în adevăr a și realizat dorința piului fondator.

Din Blaj trimise la 1868 pentru concursul Societății partea primă a Gramaticii sale (Analitica), care fu premiată cu 300 galbeni,³⁾ iar la 1876 supune la concurs a doua parte din aceeași operă (Sintetica), care și ea fu încununată cu premiul de 8.000 de lei.⁴⁾

Analitica s'a tipărit la 1869, iar *Sintetica* la 1877. Dela data aceasta Cipariu n'a mai tipărit nimic.

VIII.

Înființarea celui dintâiu ziar românesc din Transilvania este ideea lui Cipariu. Cum s'a născut această idee în Blaj, și cum ea s'a întrupat într'alt loc, luptându-se cu o mulțime de piedece și de greutateți, provenite parte din situația noastră politică, parte din

¹⁾ Cf. *Odobescu*, Timoteiu Cipariu, articol reprodus din *Epoca* în *Gazeta Transilvaniei* de pe 1887, Nr. 219.

²⁾ *An. Soc. Acad. Rom.* tom. I. pag. 3.

³⁾ *Ibidem*, pag. 188.

⁴⁾ *Ibidem*, tom. IX. pag. 68.

sprijinul material, ni-le spune toate dl Iosif Vulcanu în articolii sei despre *Primele ziare române în Transilvania.*¹⁾

După cum vedem în acum pomeniții articoli ai veteranului nostru ziarist, între anii 1833—36 în Blaj nu se prea ceteau ziare. Singurul ziar, ce venea regulat la Blaj, era: *Pressburger Zeitung*, cel mai vechiu ziar în Ungaria, care îl abonase Episcopul Ioan Leményi. În afară de acesta încă să mai ceteau câteva exemplare din ziarul unguresc dela Cluj: *Erdélyi Hiradó*. De ziare românești însă nici vorbă, până nu procurase Cipariu *Curierul românesc* al lui Eliade Rădulescu, care-l da și teologilor să-l cetească, și aceștia văzând mai întâiu un ziar românesc îl purtau din mână în mână și-l ceteau cu un entuziasm îndescriptibil.

Acum în mulți din dascălii din Blaj, se născu dorința să înființeze și în Transilvania un ziar românesc. După mai multe dezbateri însă, petrecute în localul tipografiei, între Cipariu, Ioan Rusu și George Bariț, ei se convinseseră la urmă, că din cauza cenzurei, ce și *Ciasloavele* încă le supunea la control, această dorință de înșămăntate, de-o cam dată cu greu se va putea duce la îndeplinire, și mai ales în Blaj, asupra cărui orașel de școale și cultură românească erau pururea fixate privirile stăpânirii.

Dar nu deznădăjduesc, ci în cugetele lor se întorc spre Brașov, unde împrejurările erau mai favorabile pentru astfel de scrieri românești. Aici în vara anului 1836, cu privilegiul călătoriei lor în România, Cipariu și Bariț sfătuindu se cu unul și cu altul dintre Români capitaliști, izbutesc să câștige pentru planul lor pe Rudolf Orgidan, un neguțător avut și entusiast pentru cauza națională, care făcu tocmeală cu tipograful Ioan Gött și interpretele dela magistrat Ioan Barac, ca dela 1-a Ianuar 1837 să scoată un ziar săptămânal, care a fost: *Foaia Duminecii*.

¹⁾ *Familia* din 1876, Nrîi 6—8.

Întreprinderea însă a sfârșit cu o pagubă de 1600 fl., iar redactorul abia a primit pentru toată munca sa un onorar de 104. fl. Cu toate acestea Orgidan nu descurăgează, ci prin Iuliu 1837, cu ajutorul lui George Bariț acum dascăl în Brașov, adaogă la *Foaia Duminicii* și un supliment politic de-o jumătate de coală, și acesta era *Foaia de Săptămână din Transilvania*, care însă abia văzu lumina în doi numeri, căci neavând concesiune, cenzura îndată ce află de ea îi opriese publicarea.

Văzând acestea Orgidan, dezgustat se retrage din fruntea întreprinderii. Bariț însă acum făcù el tocmeală cu Gött să edee o altă foaie românească, de conținut politic, pentru care au și cerut concesiune dela guvernul transilvan; dar concesiunea întârziase. Astfel Bariț la 1-a Ianuar 1838 începu să publice, iarăși fără concesiune, *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, și de astă dată cenzura se arătă marinimoasă și trecù lucrul cu vederea, de oarece foaia nu era politică. În fine sosi și concesiunea guvernului dată la 8 Martie 1838, prin care lui Bariț și Gött li-se da voie, să poată publica o foaie politică românească, care apoi la 24 Martie acelu an s'a și pornit, de două ori pe săptămână, supt numele: *Gazeta de Transilvania*.¹⁾

Le-am amintit acestea, ca lucruri eșite dintr'o idee plămădită în Blaj și concepută în mintea lui Cipariu, dar mai vârtos pentrucă tot din acestea modeste începuturi s'a desvoltat mai departe ideea înființării unei foi românești în Blaj.

Gazeta de Transilvania adevăcă determină pe Cipariu să revină din nou asupra vechiului său ideal.

La 15 Martie 1838 Guvernul cerea Episcopului Leményi să-i trimită câteva exemplare din cărțile apărute în tipografia dela Blaj, iar la facerea destul a înaltului

1) Cf. articolii dlui Vulcan din *Familia*, loc. cit.

emanat, Cipariu rugă pe Episcop să exopereze dela stăpânire facultatea de a scoate și în tipografia de aici o foaie românească, și Episcopul Leményi, convins de necesitatea lucrului, de fapt a și cerut la 1-a August acelui an concesiunea de lipsă pentru a să putea edita în Blaj o foaie românească de conținut bisericesc, politic și literar, și aceasta o cerea guvernului cu atât mai vârtos, căci Românilor din Brașov deja li-s'a dat un asemenea favor.¹⁾

Cauza, recomădată de Guvern, ajunse la Curte, de unde s'a retrimis cu observarea, că mai întâiu de toate e de lipsă să se știe: ce scop are foaia? cine va fi redactorul ei? ce principii politice are acela? și cine o va cenzura?

Toate acestea s'au comunicat cu Episcopul la 25 Octobrie 1838, iar Episcopul la 13 April 1839 subșterne privitor la toate un plan detaliat: *Planum et scopus Ephemeridum ecclesiastico-politico literarium valachico idiomate et characteribus latino-slavicis, cura Societatis et Typis Typographiae Blasiensis edendorum*, iscălit, în numele societății editoare, de Timoteiu Cipariu, membru în redacție.

În plan se preciza minuțios programa, scopul și modalitățile foaiei, care, pe scurt, iată cum le cuprindea Cipariu: Societatea editoare s'a constituit pentru a contribui, după puteri, la promovarea cultivărei morale și intelectuale a neamului său. Pentru munca sa nu dorește, nici un câștig, chiar și cel puțin cât va fi la sfârșitul anului, îl va jertfi binelui de obște, respective va edita opere mai celebre, ori va ajutama institutele publice și pe cei lipsiți. Numele foaiei va fi: *Nunciul*; se va edita în limba românească, și va consta din două părți: una bisericească și politică, cu litere latine, pentru pătura mai

¹⁾ *Protocollum praesidiale Episcopi Fogarasiensis*, din anul 1838, Nr. 624.

cultă, și alta științifică, cu slove, pentru popor, ca în acest mod cu atât mai mulți să o poată ceti cu folosul trebuincios. Conținutul va fi ca și a celorlalte foi, și deodată se făgăduia o abținere de la polemice de conținut politic și dogmatic; iar în partea științifică foaia va înfrăți utilul cu frumosul, va cuprinde adecă poezii, povestiri, scene din istoria patriei, cestiuni de literatură, lingvistică, economie și pedagogie, pe cum și referitoare la diferite invențiuni ș. a. Regulele cenzurii le va observa cu strictetă, și articole anonime nu va primi, în schimb ar dori să li-să poată trimite foi românești din Moldova și Muntenia. Redactor va fi Cipariu; prețul foaiei se va conforma după starea materială a poporului românesc, iar executarea externă să va amăsura progresului vremii.¹⁾

Din partea sa Episcopul mai adăoga în hârtia comitivă următoarele: că despre foaie vor răspunde profesorii redactori și mai cu seamă Cipariu despre ale cărui principii politice sănătoase este pe deplin convins; că cenzorul foaiei va fi canonicul Constantin Alutan cunoscut în deobște și după caracter și după știință; că foaia se reclamă și de trebuința de-a stârni în popor dorul cetitului, și de mizeria preoțimei, care nefiind în stare să-și câștige cărțile de lipsă, măcar pe astă cale să-și însușească cunoștințele trebuincioase; și că redactorilor să li-se dea voie a-și procura foi din România, fiind lipsă de multe ori să le răspundă sau să le combată.²⁾

¹⁾ Planul în Archiva Metropoliei din Blaj, cu toate căutările, nu l'am putut afla, se găsește însă un rezumat minuțios la istoricul magiar Alexiu Jakab, în lucrarea sa despre literatura jurnalistică din Transilvania înainte de 1848: *Az erdélyi hírlapirodalom története, 1848-ig*, Budapesta 1882, pag. 66, de unde l'am luat și noi.

²⁾ *Protocollum praesidiaie Episcopi Fogarasiensis*, din anul 1839, Nr. 321.

Părtiniți de guvern, de cancelaria aulică și de oficiul cenzurător, planul foaiei în sfârșit la 28 Octombrie 1841 obțină și comprobarea împărătească, care la 4 Noiembrie s'a notificat guvernului transilvan cu acel deosebit adaos, că foaia cenzurată din partea bisericească să se trimită și cenzorilor civili, numiți de guvern, cari vor avea grije să se observe instrucțiunea de cenzurare a gazetelor dela 5 Martie 1841, ce opreau ațîțarea lucrărilor contra confesiunilor cum și contra partidelor.¹⁾

Trăgănarea și scrupulositatea guvernului de-o parte, și lipsa unui cenzor potrivit de alta, făcū să se amâne încă multă vreme pornirea foaiei.

Guvernul voia să numească un cenzor civil din împrejurimea Blajului, dar nu afla pe cine. Într'o vreme se cugetase la baronul Nicolae Bánffy, comitele suprem al Albei-inferioare, dar acesta din motiv, că nu cunoștea limba română literară, n'a primit însărcinarea. Apoi încercă același lucru la comisiunea cenzurătoare centrală dela Cluj, așa fel, că interpretele român să cetească foaia și el să atragă atențiunea asupra lucrurilor dubioase. Dar nici așa nu merse.

Deci guvernul raportează că între Maghiari și Săcui nu este nime care ar cunoaște limba română mai cultă pe care scriitorii români o folosesc între sine și în lucrările lor științifice, ci toți vorbesc numai în limba poporului. Cu toate acestea recomandă pe unii dela tablă din comitate, cari ar putea îndeplini sarcina supra-cenzurei mai cu folos decât alții.

După atâtea schimbări de scrisori, în sus și în jos, guvernul, în puterea înaltei rezoluții împărătești dela 5

¹⁾ Regulamentul de cenzurare al gazetelor dela 5 Martie 1841 intitulat: *Instructio in redigendis et censurandis Ephemeridibus Transylvanicis observanda*, s'a publicat într'un articol despre istoria cenzurei în Transilvania, al lui Alexiu Jakab în revista *Figyelő* din 1881, pag. 350 — 52.

Octobre 1844, comunică Episcopului la 4 April 1845, că foaia se lasă sub cenzura canonicului Alutan și totodată însărcinează pe Episcop, să controleze, nu cumva foaia să se abată dela programa din 1839.

De aici încolo, mai trecu încă vreme, mai bine de un an și jumătate, până când în sfârșit, deodată cu începerea anului 1847, foaia lui Cipariu a văzut lumina, dar nu ca *Nunciu*, ci ca *Organul luminării*.

Atâtea încercări, de cari mărturisesc din belșug hârtiile stăpânirei, ¹⁾ trebuiau atunci să îndure aleșii neamului până ajungeau și ei la câte un mijloc de-a propaga cultura și știința în păturile lipsite de razele luminei și de putința înaintării!

Cel dintâiu număr din *Organul luminării* apare, în folio, la 4 Ianuar 1847, apoi s'a continuat anul întreg și a trecut și în cel următor până la numărul LXX, care sfârșește numele organului la 28 April.

»Când atâtea interese din zi în zi mai nouă răsar pe câmpul român, când fibrele în corpul amorțit par că vor să înceapă a pulsa mai repede, și o tinără roșeață surizând a i-se revârsa pe palida-i față, — a mai rămânea, a mai întârziea era cu neputință.

»Noi pășim azi pe o cărare, pe care alți fii mai favoriți ai fortunei demult cu fericitate ne-au prevenit; și simțim afund, cât ne-ar fi de critică starea, când orbiți de o presumpțiune neiertată, cugetul ne-ar fi a ne măsura puterile cu acei mult pățiți și încununați atleți. Nu, ci deviza pavezii noastre este pacea, unirea minților și a inimilor, bunul înțeles între frații de un sânge și o limbă. Cu ast' formă de intențiuni e cu neputință a deștepta invidie, gelozie.

»Credem, că mai lat e câmpul cultivării românești, decât să nu afle și cel mai târziu venit loc de îndestul

¹⁾ Citate la Jakab, *Az erdélyi hírlapirodalom története*, pag. 65—67 și 77—78.

spre a-și încerca puterile, fără de-a strâmtura pe vechii coloni. Credem, că și după noi, ca și după cei mai înainte-ne, încă se va putea zice: secerișul e mult, dar lucrători puțini.

»Așa și al nostru scop cătră care plecăm, și a noastră stea manuducătoare, ce nu va apune din ochii noștri, va fi formarea minții și a inimei în poporul român: în dorire sfântă ce o luăm bucuroși pe umerii noștri, intențiuni curate, ca vârtutea și adevărul, după care singure, nu după puterile noastre mici și răstrânse, nici după așteptări neamăsurate lor, vrem a fi judecați.

»Pașii de întâi, ca ai tuturor începătorilor a umbla știm, că nu ne vor fi destul siguri, ci ne place a crede, că mâna întinsă a fraților nu ne va lăsa a cădea, cu atât mai puțin se va afla cine să se bucure de alunecarea noastră«.

Cu așa cuvinte modeste și totuși pline de demnitate începea să glăsuească și să se recomânde programa *Organului luminării*, care, conform planului ce avea comprobarea împăratească, spunea, că e gazetă bisericască, politică și literară, adecă o foaie cu un câmp destul de vast unde se putea bine întâlni în coloanele ei tot felul de argumente, pe cum religiuine, morală, filozofie, științe, istorie, literatură, politică, drepturi, economie și altele asemenea ce puteau să deștepte interes pentru Români.

Pe lângă toate acestea feliurite argumente, ce le semnala Cipariu în programa sa, și ce le aflăm pas de pas în numerii apăruți: scopul *Organului* a fost curat literar, pe cum singur părintele lui o recunoaște.

Vorbind în *Principii*,¹⁾ pe larg despre acest lucru, între altele el zice: »Noi ne încercarăm cu făclia aprinsă a cercetărilor filologice și istorico-analitice a revărsa o

¹⁾ *Principii de limbă și scriptură*, pag. 255—261.

mai mare lumină asupra unor părți ale limbei românești, ce ni-se păreau nu destul de luminate, unele de cu totul părăsite. Și cu toate că cuprinsul lui nu a fost restrâns numai la cercetări filologice, scopul însă tot i-a fost *curat literar*. Obiectul dar mai de-aproape, la care ne concentrarăm în toate puterile, a fost această dulce limbă, căreia se închinara părinții noștri ca unui idol sfânt și însuflețitor, tezaur ce ne-a rămas dela ei ereditate neînstrăinată și necomună cu alții, și care ca un fir roșu singur e în stare a conduce prin toate labirintele întunecate ale acestui popor antic«. ¹⁾

Dar prin luna Maiu 1848 *Organul lumiuării* se prefăcù în *Organul național*, deci și caracterul lui, conform stărilor publice, cari, pe cum bine știm, erau mai mult politice, decât bisericești și literare, deveni mai pronunțat, sau am putea zice, curat politic, căci lui Cipariu acum nu-i mai convenea să-i fie gazeta »o foaie necolorată, ca o oală putredă, în care orice știri și idei politice, dulci, amare și sarbede să se arunce amestecat«, ci voia ca »să fie un adevărat organ al sentimentelor curat naționale românești«. ²⁾

Organul național fu mai puțin norocos, decât cel ce-i premerse, căci după o scurtă durată, ce nu trece peste o jumătate de an, din cauza multor neplăceri, dar mai ales a vremilor turburate, la 6 Octobree, apune cu numărul XXII.

La 12 Maiu, când eși întâiul număr din *Organul național*, Cipariu mai scoate și o a treia foaie în Blaj: *Învățătoriiul poporului*, tipărit, după vechiul plan, cu slove afară de titlul foaiei, care e cu litere latine.

Cipariu încerca un lucru, ca *Foaia Săteanului* dela 1844 din Moldova, ³⁾ dar nici el nu izbutise a face un

¹⁾ *Ibidem*, pag. 256.

²⁾ *Organul național*, Nr. XXV, dela 6 Octobree 1848.

³⁾ *D. Iarcu*, Repertoriu bibliochronologic și catalog general de cărți române. București 1865, pag. 53.

lucru bun multă vreme, ca și frate-seu cuminte dela Iași, căci precum aceluia stăpânirea îi suprimă foaia deja la cel dintâiu an, întocmai și el la o jumătate de an fu nevoit pentru împrejurările crâncene de atunci, până la mai bune, să încete de-ași mai scoate foaia aceasta ¹⁾ menită pentru popor și scrisă în limba poporului.

Într'o formă ușoară Cipariu se făcea adevărat povățuitor poporului seu. Îi arăta cine-i Românul; în ce stă viața națională; ce însemnătate are împreunarea puterilor; cum se face omul liber; ce-l poate fericii pe Român; cum se formează staturile; prin ce ce mijloace se poate omul înavuți; cum sunt tinerețele neconduse de bătrâni; cum într'un corp urât poate fi un suflet frumos; cum e ciurma vitelor; care sunt tipurile păcatului etc.

Cu un cuvânt îi scriea despre toate câte afla de trebuință pentru popor, ca și poporul să poată avea o viață, ca să se deștepte din somnul letargic și să se renască.

Și cu toate că era așa de folositor la timpul seu, bietul *Învățător* până mai an, când părintele Emilian Micu la 1901 l'a găsit între hârtiile cărnățarilor din piața Lugojului, rămase aproape necunoscut și nici un literat nu pomenea despre el. Atunci dl Valer Branisce, după o jumătate de veac și mai bine, cel dintâiu a spus lumii despre el în ziarul seu *Drapelul*, ²⁾ prilegind ca să iasă la iveală și la Blaj din societatea mestecată și pulberoasă unde se ascunse în biblioteca dlui prepozit Ioan M. Moldovan și a profesorilor dela gimnaziu. ³⁾

Dela sistarea acum pomenitelor trei foi, trecù multă vreme, până când Cipariu putù din nou să-și înființeze,

1) Nr. XXII. dela 6 Octobree 1848, pag. 88.

2) Cf. *Drapelul*, din Lugoj, an. 1901, Nr. 9 și 14.

3) Cf. G. Precup, Notiță literară, în *Unirea* din 1901, Nr. 10—11.

în tovarăşie cu profesorul Moldovan (actualul prepozit), altă foaie la 1867: *Archivul pentru filologie și istorie*, care pe lângă un bogat material din domeniul acestor două științe, eșea mereu timp de patru ani până prin Septembrie 1870, când, îmbolnăvit Cipariu, și *Archivul* se împedecă în mersul mai departe,¹⁾ așa că în tot răstimpul anilor 1871—2, abia au mai apărut încă doi numeri, cel din urmă (al XL-lea) la 25 Noembrie 1872, ziua în care se curmă.

Însămănătatea foilor lui Cipariu era netăgăduită.

Archivul, adevărat magazin de documente istorice și monumente vechi de limbă și literatură românească, conținea o serie de studii importante, de cercetări și tractate istorice, topografice și critice, dar mai cu seamă filologice, a căror înaltă și incontestabilă valoare va rămâne încă multă vreme indispensabilă pentru scriitorii limbei și istoriei noastre. În tot cuprinsul seu *Archivul* desfășura și cristaliza principiile direcției etimologice-puriste reprezentată de Cipariu, apăra originea și natura limbei, fixa ortografia, și sintetiza gramatica ei, adecă era această foaie izbândirea idealului din *Organele* dela 1847—48.

Învățătorul Poporului, pe cum am spus, era prima foaie românească în Transilvania gândită și scrisă pe seama poporului, și chiar în faptul, că era menită poporului, rezidă importanța sa.

Organul național, mai mult de cât ori care din foile sale, lumina adevăratele interese ale națiunii române, fiind în același timp, cât a durat, oglinda fidelă a tuturor evenimentelor din răsmirița dela 1848 și mai ales a celor săvârșite în mărețele adunări naționale românești din Maiu și din Septembrie de pe Câmpul libertății.

Politica *Organului național* era atât de cuminte, calmă și creștinească; dar nici nu putea fi altcum făcută

¹⁾ Cf. *Archiv*, pag. 785.

fiind de un preot și mare idealist ca Cipariu. Mâncând din principiul de-a nu scoate din condeii său un singur cuvânt ce să nu poată sta înaintea Tribunalului dreptății și al adevărului, Cipariu da fiecăruia, fie persoană, fie națiune, dreptul ce i-se cuveuea. Înainte de toate el căuta adevărul și dreptatea. *Pace, fidelitate și naționalitate către patrie, principe și națiunea română.* Iată întreagă credința sa politică și morală, mărturisită de el însuși și urmată în totdeauna!

Dar chiar această calitate în politica foaiei sale nu plăcea la toți. Soseau plânsori din mai multe părți, că »Organul ar fi devenit nenațional, de când a început a să numi Național. Și în același timp alții să plângeau, că »Organul ar publica prea multe împungătoare contra Ungurilor«. ¹⁾

Organul național să afla, așadară, expus nemulțumirei din două părți. Cipariu însă nu întârzia să-și pronunțe cuvântul rezolut, și unora și altora: »Și noi suntem mai plecați a zice rămas bun tuturor ocupărilor politice, de cât a fi constrânși pe alte cărări mai extreme a pleca, ce nu să împacă cu convingerile noastre. ²⁾ Noi suntem amicii păcii și împăcării pe calea amicabilă, și voim a rămânea totdeauna. Ci nu suntem plecați a suferi pentru aceea nici batjocură, nici tractare neome-noasă asupra națiunii noastre. Deviza noastră e să fim defenzivi, și nici odată ofenzivi, însă defenzivi cu demnitate până la cea din urmă răsufare. Toată politica contrară nu e politica noastră. Noi nu o vom urma, nici o vom suferi în jurul nostru«. ³⁾

Această politică sănătoasă determina totodată și importanța *Organului național*, care cu declararea de

¹⁾ Cf. *Organul național*, Nr. XXII. dela 6 Octobree 1848.

²⁾ *Tot acolo.*

³⁾ *Organul național*, Nr. cit. pag. 95—6.

mai sus într'o vreme se și încheie, căci zilele, în cari ieșea, erau: »cu totul rele«.

Cel de mai înainte *Organ* al lui Cipariu, măcarcă ocrotea și apăra și el politica neamului, mai ales era pus în slujba unei luminări literare, pe cum arată frumoasa și lunga serie de articoli despre limba românească, despre gramatica și ortografia ei, cari mai cu seamă sub titlu de *Principie de limbă și de scriptură* s'au început încă în numărul IV dela 27 Ianuar 1847 și au continuat până la numărul XLIII dela 10 Martie 1848, când din cauza mișcărilor politice trebuiă să încete.

Organul luminării să înfățișa într'o haină nouă, potrivită atât de mult cu principiile literare ce se desfășurau în coloanele sale. Îmbrăcat în litere latine, el făcea eveniment în istoria ziaristicii românești. Până la 1848 toate gazetele românești de dincoace apăruseră cu cirile, ba chiar și celea de peste Carpați vedeau lumina în aceleași caractere. Singur *Curierul de ambe sexe* al lui Eliade-Rădulescu începù pe la 1842 să ieasă cu litere, dar *Curierul* din cauza protestelor ce ridicase la Vodă conzulul rusesc Doschekoff, pe motiv că literile ar fi spre primejdia sfintei credințe ortodoxe, și spre înstrăinarea poporului românesc de către Rusia, — n'a putut să influințeze și asupra altor gazete românești din vreme. Cipariu însă era mai norocos cu foaia sa: *Organul luminării* putù să-și mențină minunatul îmbrăcământ până la sfârșit. Ce e mai mult, *Organul luminării* dete impuls și altor foi românești să facă de-asemena. »Dela 1850 — zice Cipariu — *Gazeta Transilvaniei* pe încet și-a mutat portul din cirile în litere cam cu ortografia *Organului*. După aceea *Telegraful* tot asemenea. Iar după ele nu a mai apărut nici un jurnal politic au de altă natură, până astăzi, care să nu fie scris cu litere latine, și cu ortografia *Organului*. . . . Încă și frații noștri

cei din afară, și-au dezbrăcat de tot întreagă jurnalistica de literele cirile și au băgat'o în celea latine«. ¹⁾

Faptul, fără îndoială, constituie o parte importantă în izbândirile lui Cipariu, care pe cum în alte direcții, tot astfel și pe terenul ziaristicei încă și-a câștigat merite însemnătoare parte ca zemeslitor al ideei primului ziar; parte ca luptător pentru întruparea unei alte idei, de-a formă și la Blaj o foaie românească; parte ca săvârșitorul acestei idei, care nu mai puțin decât aproape zece ani l'a agitat; dar mai pe sus de toate ca reformator al scrierii limbei românești, rămânând lui meritul de-a fi introdus cel dintâiu — cu izbândă — în ziaristica românească caracterele latinești.

IX.

Activitatea lui Cipariu dezvoltată pe terenul literaturii se prezintă foarte îmbelșugată. De-o parte Cipariu suplinea lipse vremelnice, tipărea cărți pentru biserică, ori alcătua manuale pentru școlile în cari și el muncea ca profesor și director, iar de alta făcea știință înaltă, desfășura sisteme științifice, stabilea principii pentru limbă și scriere, și arăta adevăruri istorice, cari nu se puteau tăgădui.

Are însă Cipariu în cursul acestei activități și câteva momente de ușoară recreație sufletească, cari nu fac, ce e drept, parte însemnată în lucrările sale multe, serioase și folositoare, dar pentru el își aveau și ele, fără îndoială, un rost de proprie îndestulare, și ca atari merită să facem și noi, în câteva cuvinte, mențiune despre ele.

Înțălegem supt acestea momente distractive din muncita sa hârnice puținele încercări poetice cari ne-au rămas dela el.

Pe la începutul scrisului nostru am spus, că Cipariu după absolvarea studiilor sale teologice a fost numit

¹⁾ *Archiv*, pag. 3.

îndată profesor la gimnaziu în clasa poeziei, și a ținut catedra aceasta timp de trei ani. Atunci să concepe în sufletul seu dragostea poeziei, care, mai târziu, nu odată l'a ispitit să-și cerce norocul la porțile Heliconului.

Poeziile sale resfirate prin *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, neavând o colecție completă, nu le cunoaștem toate, dar din celea câte avem putem să ne facem o convingere asupra lor, care este aceasta, că Cipariu n'a fost poet, scriea însă într'o românească frumoasă cu versuri ușoare, și poate dacă se îndeletnicea mai mult, ar fi ajuns la comuna lui Eliade și Asachi.

Din câte cunoaștem unele sunt rodul genului său dintr'o vreme, pe care deja la 1838 nu o mai putea numi, adecă din anii tinereței, în vreme ce altele vin numai pe la vârsta unei jumătăți de veac.

Și această muză, care nu cerceta pe învățatul părinte tocmai des, când venea se înfățișa cu un bagagiu modest, și de multe ori fără o culoare mai bine hotărâtă, acum împrumutat din vecini dela Schiller și Goethe, acum cules de pe câmpiile poeziei populare, acum iarăși muncit din fantazia proprie.

Din Goethe de pildă traduce balada *Pescariului* (Der Fischer),¹⁾ iar din Schiller, de atâtea ori trecut în literatura noastră,²⁾ ne dă de trei ori câte un mărgăritar ca *Dorul* (Die Hoffnung), *Tinărul la părau* (Der Jüngling am Bache), și *Vânătorul alpicesc* (Der Alpenjäger), care din urmă îl reproducem și noi în întregime, ca să fie mărturie despre felul, cum Cipariu știe să transpună pe marele cântăreț al libertății germâne, care, din privilegiul împlinirii unei sute de ani dela moartea sa, chiar în zilele, când scriem acestea, se sărbătorește cu multă însuflețire de pioasa lui națiune:

¹⁾ *Foaia literară*, Nr. dela 21 Maiu 1838.

²⁾ Cf. *G. Bogdan-Duică*, Schiller la Români, în *Luceafărul* din 1905, Nr. 9.

Yănătōriul alpicesc.

Vrei a merge după mei?
Fire bun'au și blânduță,
Flori din iarbă mîncă ci,
Săltând lângă părauță,
— »Mamă! dacă m'ai lăsa
Io pe munte aș vâna.«

Mai bine vitele- adună
Buciumând hori lungi voioase,
Clopoțele dulce sună,
În pădurile umbroase.
— »Mamă mamă, las' să merg
Sus în munte să m'alerg.«

Mai bin' de flori ai grigi,
Ce 'n strat cresc spre bucurie,
În inunți grădini nu-i găsi,
În munte-i sălbătăcie.
— »Cresc florile și de sine,
Mamă! lasă-mă pe mine!«

Pruncul merge la vînanare
Și pătrunde inimos,
Cu o oarbă cutezare
În un codru 'ntunecos,
Pe-aici fuge ca sburând
Căprioara tremurând.

Pe coasta goală petroasă
Pe ușor sus s'au suit,
Și 'n o stîncă colțuroasă
Repezindus'au sărit;
Vînătōrul însa gata
Stă dinapoi cu săgeata.

Și pe muche ascuțită
În un colț înalt au stat
Lâng'o ruptură cumplită
Cărarea i s'a gătat,
D'o parte năpaste mare,
Patrivnic de alta are.

C'o jalnică căutare
Să roagă să n'o omoară,
În zădar, că'n mîna are
Arcul, și vrea s'o oboară,
Când din o peatră crepată
Zăul muntelui s'arată.

El cu mâni de Dumnezeu
Arată capra și zice:
Ce vrei tu? a face rău
În tot locul pân' aice?
Loc în lume-i pentru toate
Ce gonești a mele gloate?¹⁾

În afară de traduceri Cipariu a compus și poezii originale, de-o importanță mediocră, cu toate că în unele găsim părți bine succese ca expunere, și laudabile ca idee.

Codrul, din apendicele *Poeticei*,¹⁾ este o frumoasă ticluire din opt strofe populare, în care tot de atâtea ori vine și stereotipa »frunză verede«.

¹⁾ *Foaia pentru minte*, 1839, Nr. 1, pag. 7-8.

¹⁾ *Elemente de poezie metrică și versificațiune*, Blaj 1860, pag. 219—220.

Tot în felul poeziilor populare este compus și *Dorul*,¹⁾ acest drăgălaș tablou cu o fetiță frumoasă, care șede 'n prag și coasă, și cu toată ceata de pețitori, se mistuește mereu în dorul său tăinuit.

... Ea oftează când și când,
Ochii'n lacrimi i-să 'neacă,
Și mai tare capu-și pleacă,
Și-i vezi mâna tremurând.

Pentruce copilă plângi?
Pânza ți-se umezește,
Acul ți-se ruginește,
Și'n dinți ața-așa o strângi?

Atâția feciori frumoși
Au venit să te pețească,
Să-ți facă curte domnească,
Și tu numai taci și coși.

Ci tetița necurmat
Coasă și nimic răspunde,
Mintea-i cine ști pe unde
Umblă'n lung și umblă'n lat.

Că copila s'a jurat
Pe brazi și pe viorele
Floricele din vâlcele
Jurământ înfricoșat,

Că nu-i trăbue bărbat
Nici s'auză, nici să vază,
Numai coasă și oftează —
După cine? — N'am aflat.

În *Bătrânul*,²⁾ care este plângerea tinereței trecute, deja nu mai aflăm forma poporală, pe cum nici în celealalte, câte mai cunoaștem.

¹⁾ *Ibidem*, pag. 220 — 222.

²⁾ *Ibidem*, pag. 222 — 223.

La acestea amintim încă un *Sonet* (sonet) din tinereță¹⁾ iar din vreme mai târzie o odă, care s'a cântat la centenarul gimnaziului din Blaj, și două »umbre«: *Mormântul*,²⁾ și *Epitafiul*,³⁾ cest din urmă cântat la îngroparea prepozitului Simeon Crainic în 1855, dealtcum toate trele greoaie și puțin colorate.

Cea mai mare, și fără îndoială cea mai de valoare totodată între lucrările sale poetice, este drama pastorală, din două acte, intitulată: *Eclogă*.

Ea a fost scrisă la 1832, pentru întronarea Episcopului Ioan Leményi, săvârșită la 14 Iuliu aceluiași an,⁴⁾ și a eșit de supt teascurile tipografiei din Blaj mai întâiu în broșură (pe care n'am văzut-o) la 1833,⁵⁾ iar a doua oară la 1860, ca appendice la ale sale *Elemente de poetică, metrică și versificațiune*.⁶⁾

Actul prim să petrece pe câmp, iar al doilea în sat la curtea domnului păstorilor.

Păstorul Damon, bătrân din vremi mai fericite se tângue tovarășilor asupra zilelor schimbate, ce-au urmat în locul vremilor bune de odată:

Eu sum bătrân, și rele și nevoi
Am suferit mai multe decât voi.
Și astăzi sufer, și nu este nime
Mai mult să simțã altul decât mine.
Cunosc io lumea deacum cum se poartã,
Știu cum era și care-i acuma moartã.
Ci când îmi vin cele deacum aminte
Și le alătur celor dinainte, —

1) *Foaia pentru minte*, 1838, Nr. dela 5 Noembre.

2) *Foaia pentru minte*, din 1855, Nr. 12.

3) *Ibidem*, Nr. 14. S'a cântat la îngroparea prep. *Crainic* în 1855.

4) *Schematismul* de pe 1900, pag. 42.

5) La Dimitrie Iarcu în *Repertoriul biblio-chronologic*, pag. 35, se înșirã greșit între cărțile apărute la 1831:

6) Pag. 201 — 219.

O! Doamne sfinte! cum de m'ai lăsat,
 S'ajung atâtea zile cu păcat!
 Credeți păstori, că nu vreau a vă spune
 Minciuni sau pleve, că mi-s urâciune,
 Ci adevăr, — în zilele bătrâne
 Oameni mai buni erau, mai multă pâne,
 Iarna mai caldă, vara mai senină,
 Câmpii de fructe, butea de vin plină;
 Tinerii noștri, fetele mai bune,
 Bătrânii noștri mai cu 'nțălepciune.

De aici încolo intră în amănunte, specifică lucrurile
 cari s'au schimbat toate mai în spre rău. Dar fiul său
 Phileta îl mângăie, zicând, că după zile bune urmează
 rele, și după rele bune:

Toate'n natură necurmat se mută,
 Mutarea place singură și-ajută.
 Ce-ar fi de lume. anul tot căldură
 Să fie, sau tot ploaie, sau tot bură.
 În clipă toate-ar trăbui să piară,
 Tot ce răsuflă, oameni, pomi și fiară.
 Cătu-i de dulce boarea, când răcoare
 Răvarsă vara celor fripți de soare.
 Căldura numai atunci folosește,
 Când ploaia stămpără, ce ea 'ncălzește.

Apoi își spune nădejdea, că nu peste mult trebuie
 să urmeze, în locul acestui rău, un timp nou plin de
 desfătare.

Într'aceea vine păstorul Aminta, care le vestește,
 că domnul lor a sosit. La vestea nouă, Damon se
 scoală și cu ceialalți păstori pleacă în sat, să întâmpine
 pe stăpânul lor, și să vadă »cum îi stă de bine în noua
 purpură ce va să o 'mbrace«.

Ajunși înaintea domnului, Damon, ca mai bătrân,
 îi rostește o vorbire plină de înțălepciune, ca și cu-
 vintele tânguitoare, cu cari începe drama, iar după el
 pășește în fața domnului fiul său și cu tovarășii, făcând

de-asemenea și aducând fiecare stăpânului câte un dar modest, drept mărturie dragostei lor.

Phileta îi întinde o cunună de flori:

... Singur' aceasta-i toat'a mea avere
 Această tineră de flori cunună,
 Ce-o am cules prin văi și colți de munte,
 Ca să 'ncunun cu ea o dulce frunte
 Și-o dreaptă inimă fără minciună.
 Ție ți-o dau păstoriule prea bune,
 Sfânta ta frunte să ți-o 'ncunune.
 Mic este darul, cunosc, pentru tine;
 Ci de-ai cunoaște, cât de strâns se ține
 Sufletul meu de-această mică floare,
 Credere-ai singur, că nime sub soare,
 Poate să închine, — deși mai mult are
 Decât un Croes și Dariu cel mare, —
 Mai scump dar, sau din inima mai bună,
 Decât această mică a mea cunună.
 Fruntea-ți, ce va s'o 'ncingă-această floare,
 Fie, ea însă, 'n veci nemuritoare.

Aminta, mult lăudăros, îi ofere căsuț început:

... Iară pe tine Dumnezeu te custe!
 Cuprinde-acest căsuț, deși nu mare,
 Ci foarte bun; măria-ta să-l guste.
 Numai de cale s'a făcut c'am tare,
 Și-am rupt din tr'ânsul azi o bucătură,
 Ca să văz bunu-i la gust, de mâncare;
 Ci par' că-i miere, când îl duci la gură.

Urmează Coridon cu un miel:

... Un miel gras, Doamne, dintr'a mea parte,
 Ți-'nchin, ce supse pân' acum la oaie,
 Și io anume l'am ținut de-o parte,
 În casă noaptea, și în zi de ploaie,
 Apoi la larg, să știu, că nu-i departe,
 Semn îi pusesem clopot de cioaie.
 Purtat-am grijea, ca drăguț să crească,

Să fie demn de masa cea domnească,
 Zi numai: omul care mi-l adusă,
 Inimă avut'a credincioasă mie,
 Și răsplătire voi simți nespusă,
 Mai multă decât orice avuție.
 A ta-i în ceriuri răsplătirea pusă,
 Ce nice peana nu o poate scrie,
 Nici poate limba omului a spune
 Darul de sus ce va să te 'ncunune.

Apoi vine Menalca, oferindu-i o corfiță de nuci și de mere și un făgurel de miere. Dameta-i aduce cireșe; iar Titir un fluer minunat, cândva chiar al lui Orfeu:

Iar dela mine, Doamne, tu primește
 Est fluer, cărui soț nu se găsește,
 De-s drepte câte tata le grăește.
 Moșul cu limbă i-a lăsat de moarte
 Grige de el să poarte bună foarte,
 Ca să rămână fluerul moșie
 Și după moarte-și într'a sa frăție.
 Tata acuma mi-l'a lăsat mie,
 Iară io, Doamne, ți-l închin azi ție.
 Pe cum mi-a spus bătrânul tatăl-meu,
 Fluerul est' a fost a lui Orfeu! . . .

După toți pășește înaintea stăpânului Melibeu cel sărac, care nu-i poate da alta decât inima sa curată:

. . . Gemme și aur din comori bogate
 N'am să-ți aduc io, ci numai o biată
 Inimă, care, ție-ți 'nchinată,
 Deși n'o vezi în sinul meu cum bate,
 Ție-ți trăește ea, și ție-ți moare,
 Tu singur ești al ei patron în lume.
 Pe fagi, pe ceri, pe peatră și pe floare
 Scrie-ți voi, Doamne, laudatul nume,
 Ca să rămână până când un soare
 Va fi pe cer și marea va să spume.

Cu acestea drama sfârșește prin corul păstorilor.

Precum se vede, *Ecloga* lui Cipariu era o prea frumoasă alegorie, în care sub păstorul cel mare, domnul păstorilor, sărbătoarea pe noul episcop. Sub vremile celea de-acum, despre cari vorbește Damon, Cipariu înțalegea timpul intercalar de după moartea episcopului Bob. Nădejdea lui Phileta, într'un viitor apropiat plin de desfătare, era nădejdea în izbândirile noului episcop. Turma simboliza biserica, pe cum păstorii, pe preoții aceleia. »Fruntea sănină« și »vocea lină«, care »pătrunde inima și alină« se refereau la sinceritatea și bunătatea inimii zisului episcop. Iar în »noaua purpură«, »Crucea de-a dreapta«, »vearga din stânga« și »coroana« marelui păstor, ascundea insigniile episcopoești.

Numirile clasice date păstorilor, cum și faptul că *Ecloga* e scrisă în metru italian, ne îndrumă, fără îndoială, la un model străin; dar care a fost acesta, până acum n'am putut descoperi.

La ori ce caz, *Ecloga* mărturisește în favorul lui Cipariu, și ne întărește convingerea, că el, deși nu era poet, totuși, ca un abil măiestru, stăpânea pe deplin dezvoltarea versurilor sale, și reprezenta o românească rară, ca și care numai la puțini din vremea sa putem să întâlnim.

X.

Pentru biserică și școală Cipariu, cum s'a făcut pomenire și la alt loc, a tipărit o serie întregă de cărți mult folositoare la timpul seu, și unele din ele de mare importanță.

Ca prefect al tipografiei deja la 1835 face eveniment în privința cărților bisericești. Atunci adecă el tipărește *Orologeriul*, cu litere latine, dând, cel dintâiu, signal pentru scoaterea slovelor din cărțile liturgice și chorale în biserica noastră, și în același timp și pentru eliminarea slavonismilor ruginiți pe cari »câte odată nici nu-i

putea omul exprima fără ca să nu strănute». De aci înainte episcopii și preoții noștri tot mai mult lăsau *blagoslovenia* și *norodul*, și *binecuvântau* poporul.

Apoi la 1870 Cipariu tipărește și *Liturgieriul*, tot cu litere latine, dând și pentru acum una dintre celea mai bune ediții din cărțile noastre rituale. Critica, ce e drept, i-a relevat mai multe scăderi provenite, mai toate, din faptul, că Cipariu prea mult ținea seamă și aci de principiul curățirii limbei. Cipariu adecă introduse în *Liturgier* un număr de cuvinte latine nefolosite în limba poporului, și cari tot așa de bine, poate și mai bine, se puteau exprima prin formele vechi slavice; astfel, de pildă, aflăm *tentațiune*, *crucifixpt*, *suscepând*, *secli* ș. a., în loc de *ispită*, *restignit*, *primind* și *veci*, cari, aceste din urmă, puteau să rămână în *Liturgier* cu atât mai vârtos, căci toate sunt împământenite deja din vremi bătrâne, sunt împământenite cu desăvârșire în graiul poporului nostru de pretutindenea. Iar în alte locuri, de-asemena destul de număroase, i s'a sacrificat, aceluiași principiu de-a curăți limba, chiar senzul cel adevărat teologic, ca în următoarele de pildă: *începătoarele*, în loc de: *principatele* (coruri îngerești), *aducere*, în loc de: *jertfă* («sânta aducere cu pace a o aduce»), *a îndestuli*, în loc de: *a învrednici* («și-i îndestulează pe dânșii baiei nașterei de a doaua»). Dar, dacă luăm în seamă, câte greutăți trebuia să întâmpine la revizuirea teologică și lingvistică a *Liturgierului*, compus într'o limbă clasică, cum era cea grecească, și tradus într'o limbă nedeplin dezvoltată, ca și cea românească, trebuie să trecem cu vederea scăderile de natura celor de sus, măcarcă n'a aflat totdeauna ce era mai corect, totuși trebuie să-i aducem și în privința aceasta prinosul admirațiunei noastre.¹⁾

¹⁾ Cf. »Câteva observări la Liturgieriul tipărit în Blaj la 1870«, în *Foaca bisericască*, redigeată de Dr. Alexandru Grama, Blaj 1885, pag. 362—366.

Asemenea și pentru școală compuse mai multe manuale, în diferite branșe, și ele erau celea mai bune la timpul seu.

La 1855 scoate la lumină *Compendiul de gramatică, limbei române*, (104 pag. 8°) care cât se bucura de trecere, se vede din însuși numărul edițiilor sale, căci peste patru ani, la 1858, ieasă în a doaua ediție, iar peste alți patru, la 1862, se reclamă a treia ediție, care iarăși s'a urmat, cu întocmirile de lipsă, de alte nouă ediții, și s'a premenit mereu până în zilele noastre, prilegind și airea nașterea unor de-asemena lucrări, pe cum ne arată, pentru pildă, *Gramaticile române* ale fericitului Ioan Papiu, prepozit în capitulul episcopesc de Gherlă, care s'au compus într-o toate în feliul acestui compendiu.

Pentru studiul limbei latine, care încă nu avea manuale corespunzătoare, la 1857 compune după M. Schinagl *Gramatica latină*, partea primă (277 pag. 8°), iar cea de-a doaua o mântue cu trei ani în urmă, la 1860 (271 pag. 8°).

Studiul religiunii îl duce înainte cu *Istoria sfântă sau biblică a testamentului vechiu și nou*, scrisă pentru începători și tipărită mai întâiu la un an ce nu-l cunoaștem, iar de-a doaua oară la 1859. (80 pag. 8°).

O altă lucrare, tot din sfera învățăturilor sacre, făcea, cu vastă pregătire, în *Știința sfintei scripturi*, ce văzù lumina la 1854 (VI+242 pag. 8°), în folosul seminaristilor și a membrilor din cler, cari la vremea lor nu avusără destul privilegiu să asculte, ori să se ocupe cu această mare și tainică doctrină a descoperirilor dumnezeiești.

La 1860 tipărește rodul unor cercetări vechi, cuprinzându-le în *Elemente de poetică, metru și versificațiune*, (223 pag. 8°), care era una dintre celea dintâi legiuiri poetice în limba română.

Iar la anul următor pune sub teasc *Elementele filozofiei* (336 pag. 8°), după W. T. Krug, celebrul filozof germân, răspândit cu entuziasm de dascălii noștri.¹⁾

În afară de acestea în 1855, și din nou la 1863, tipărește, tot în folosul tinereții studioase, *Purtarea de bună cuviință între oameni* (35 pag. 12°), prin care tindea să deie tinereții pusă sub ocrotirea sa o creștere aleasă și din punctul de vedere al raporturilor sociale.

Cărțile didactice eșite din condeii lui Cipariu la vremea lor erau celea mai bune în școlile românești, dar Cipariu nu prin acestea și-a stabilit reputația sa științifică, și pentru aceea nici nu mai insistăm mai departe asupra lor, ci trecem la scrierile sale istorice și filologice, cari singure l'au ridicat la înălțimea unde-l vedem.

XI.

Studiile sale principale sunt celea istorico-filologice, atât de modeste la început, și atât de importante la eșirea lor în lume.

Cipariu, care din tinerețe era atras de studiul limbilor, și mai cu seamă de studiul limbii românești, singur ne spune, cum s'au pornit cercetările sale ca dintr'o întâmplare.²⁾

Pe la anii 1826 — 27 adevă, având intrare în biblioteca călugărilor din mănăstirea Blajului, atât de bogată în opere vechi, rare și prețioase, de conținut teologic și filologic, a dat de mai multe cărți vechi românești, despre care până atunci nu știuse, nici nu auzise nimica, cum era de pildă *Căzania* dela Brașov din 1581, *Psaltirea* româno-sârbească dela Iași din 1680, și *Parimieriul*, tot de-acolo, din 1683.

¹⁾ Cf. *G. Bogdan-Duică*. Canțianii români, în *Sămănătorul* din 1904, Nr. 6.

²⁾ *Archiv pentru filologie și istorie*, Nro V, dela 25 Maiu 1867, pag. 81 și urm.

La cea dintâiu cetire el fu izbit de deosebirea limbei din ele și de aceleia din zilele sale supt raportul lexical, ca și sub al formelor de gramatică și sintactică.

Un stol de gânduri se născură atunci în mintea lui, cari zi și noapte îl frământau și-l făceau să-și pună fel și fel de întrebări, ca de pildă: cum vorbeau și cum scriau străbunii nostri? prin ce schimbări a trecut limba românească dela 1580 sau dela 1680 în coace, până în zilele noastre? și ce schimbări a suferit ea dela 1580 în sus până la venirea Romanilor pe aceste plaiuri? și multe alte de această natură.

Deci se puse a culege mai întâiu din *Parimiariu*, tot ce afla nou, — și pentru el toate celea vechi erau nouă, — și a le pune, la registru, formând astfel un elenc de cuvinte și forme vechi românești, ce nu mai existau în graiul de atunci al poporului român.

Acest elenc este prima sa ocupație literară pe terenul studiului limbei, după care, pe cum singur ne spune, urmasără altele mereu, cari pentru el erau tot atâtea îndemnuri la cercetări nouă, ce treceau marginile bibliotecii cuvioșilor călugări dela mănăstirea Sfintei Treimi.

Măcarcă era atâta de ocupat în urma catedrei sale de profesor, el nu se îndestulă cu cele ce afla în poimenita bibliotecă, ci întru cât îl îngăduiau stările pecuniare, căuta să ajungă în posesiunea și a altora monumente de limbă și literatură tot așa de vechi, și astfel »cărțile se îmulțeau, și registrele creșteau din an în an; cunoștințele de limba vechie românească se adăogau, și cercul cercetărilor se întindea și mai tare prin comparațiunea formelor latine, nu numai clasice, ci și antice și populare, italice, provinciale și hispanice.«¹⁾

Percurse, pentru pildă, cei mai vechi scriitori latini, pe Cato, despre agricultură, pe Varro de asemenea despre

¹⁾ *Archiv*, pag. 81

agricultură și limba latină, pe dramaticii Plantus și Terentius, pe poetul Lucretius, pe gramaticii și comentatorii Festus, Donatus, Servius și Charisius, și inscripțiunile romane din Orelli și Boldetti, și de pretutindenea culegea cuvinte latinești vechi, ce se asămănau cu formele românești.

Acestora mai adause și studiul graiului viu din toate ținuturile și provinciile românești, și est mod Cipariu puse temelia unei științe noauă la Români, ce se numește studiul istoric al limbei.

Cipariu intenționa să le prelucre toate acestea fragmente, note, cuvinte și forme adunate cu miile, de-o parte într'o *Gramatică*, iar de alta într'un *Dicționar*, »cari să cuprindă tot, — zice el —, ce a putut aduna despre limba românească, combinându-le după principii adevărat critice filologice.“¹⁾

Dar din mai multe motive, cum erau de pildă ocupațiunile sale zilnice, greutatea arangerii materialului, nădăjduirea câștigării încă și alor mai multe, și în sfârșit nepotriveala vremii, — el trăbui să amâne publicarea sistematică și completă a cercetărilor sale până târziu, după 1850.

Tot ce făcuse mai înainte erau niște articoli și studii de o disparentă extindere, care i-a publicat prin *Foacea literară* și *Foacea pentru minte*, ca bună oară celea asupra ortografiei,²⁾ și asupra slavonizmelor în limba română.³⁾

Pagubă, că Cipariu în privința lucrărilor sale de-acum era prea modest, ascunzându-se de multe ori supt haina anonimității; chiar și articolul asupra slavonizmelor, pentru pildă, încă apăruse neiscălit. »... Una am — scrie lui Bariț — de a mă ponoslui asupra corespondențiilor mele (de ortografie), că nu mi-ai ținut anonimitatea, după cum

1) *Archiv*, pag. 82.

2) *Foacea literară*, Nrii dela 5 și 12 Februar 1838.

3) *Ibidem*, Nr. dela 2 April 1838.

te rugasem. O literă încă m'au dat la gol, cu toate că nu m'am mărturisit. De prevedeam una ca aceasta, au lăsam jos tot lucrul, au altmintrelea-mi tăiam peana. Nu pot să răspic mai mult; fără numai atâta zic, că slavonismurile nu le trimeteam.»

Acestea se scrieau lui Bariț la 18 Martie 1838, ¹⁾ și în urma lor, articolul ieasă la 2 April fără numele autorului.

Am spus acestea mai ales pentruca să se știe, că anonimitatea acopere încă multe din scrisul lui Cipariu resfirat în coloanele mai sus pomenitelor foi.

Ioan Maiorescu, atunci profesor la Craiova, cetise corespondențele lui Cipariu despre ortografie, și cu spirit cum era, la 4 Octobree acelui an trimise lui Bariț, în contra lui Cipariu, un răsunset, care s'a și tipărit în *Foaea pentru minte* sub titlul: *Asupra ortografiei românești* ²⁾. De altă parte însă Maiorescu, pe cum s'a mai spus într'alt loc, singur venea să recunoască superioritatea studiilor lui Cipariu, căci la 28 Octobree tot el scriea lui Bariț aceste măgulitoare cuvinte, că »afară de Cipariu oamenii noștri nu știu ce va să zică cultura limbei«. ³⁾

Laude ca acestea Cipariu va mai fi auzit încă multe, fără îndoială; totuși el până la pornirea *Organului lumiiării*, cu o mică excepție a *Extractului de ortografie* dela 1841, nu se grăbea de loc să-și tipărească cercetările făcute, căci, cu toată soliditatea ce avea ortografia sa, singur nu era pe deplin îndestulit.

La 1838 el avea un sistem întreg de ortografie, dar cu toate acestea iată cum își mărturisea lui Bariț, cu data de 3 April, îndoielile cumiști: » Poate fi, că unii,

¹⁾ Scrisoarea, publicată de dl George Bogdan-Duică, se află în *Tribuna Poporului* din 1903, Nro 13.

²⁾ Nrii dela 3 până la 27 Decembre 1838

³⁾ Publ. de dl Bogdan-Duică în *Tribuna Poporului* din 1903, Nro 39.

cari încă s'au ostenit în aflarea de ortografii, m'ar judeca interesat pentru ortografia mea; măcar cu adevărat nu vreau a mă număra între ortograficători; eu urmez pe Șincai sau mai bine pe Clain; și încă nu-s învoit întru toate părțile, pentru aceea nici mă grăbesc cu însămnările mele a le da afară; ca să nu-mi pară rău. De ași fi tipărit eu totdeauna de câte ori mi-am aflat vre-o noaună idee, eu însuși m'ași îngrozi ce galimatias ași fi făcut.« ¹⁾

Auzind astfel de păreri involuntar ne reamintim cunoscutul principiu Horațian: *Nonum praematur in annum* pe care de altcum Cipariu l'a și observat, chiar în lucrul de care spunem. ²⁾ Însă la 1841 se pare a-și fi uitat de cei *nouă ani* recomandați la codificătorul poeziei romane, și dintr'un tractat mai pe larg, ce-l avea gata mai de mulți ani, în teascurile Seminariului scoate la lumină mai sus pomenitul *Extract de ortografie cu litere latinești*, (16 pag. 8°), pe temeiul limbei și ortografiei bisericești, și pe osebirea dialectelor, așa pe cum s'a urma în tipografia Blajului dela 1835, adecă dela apariția celebrului *Orologer* încoace.

Aci amintim, în treacăt, că Consistorul episcopesc chiar în anul când apăruse *Extractul de ortografie*, puse în ceștiune regularea ortografiei pentru școalele din Blaj; dar konzistorul n'a adoptat *Extractul* lui Cipariu, deși era gata, ci preferi să incline pentru *Un plan de a scrie limba românească cu litere latinești*, ³⁾ întocmit de Dimitrie Boér, »cleric absolvat de Vienna și profesor de ritorică în gimnaz la Blaj.« ⁴⁾

¹⁾ Publ. de dl Bogdan-Duică în *Tribuna Poporului*, din 1903, Nro 14.

²⁾ Cf. *Archiv*, pag. 82.

³⁾ *Protocollum Consistoriale* din 1841, Nro 111 dela 16 April.

⁴⁾ »Pentru lipsirea literelor trăbuincioase în tipografia Blajului s'a tipărit în Sibiu la Georgie de Klozius.«

De altcum neînsămnata preterare puțin, sau chiar de loc, turbura seninul disciplinelor lui Cipariu, care tot mai mult se adâncea în studiile sale, pe care mai întâiu începù să le desfășure în toată erudiția lor în *Organul luminării*. Dar după o cinstită serie de articoli măduoși asupra *principiilor de limbă și scriptură*, apăruți mereu dela Nro IV până la Nro LXIII, deodată cu pornirea mișcărilor revoluționare în primăvara anului 1848, aceste studii se opresc în loc, ca numai foarte târziu să continue iarăși.

Acum Cipariu, pecum văzurăm mai înainte, face politică, arătându-se un mare și înțelept patriot român, un luptător ager și devotat cauzei pentru care se ridicase neamul, iar, trecute valurile și toate calamitățile revoluției, după 1850 se reîntoarce din nou la studiul limbei, la istoria ei (și a neamului tot odată), și cu glas de trâmbiță puternică el învăța pe Români mai bine și mai convingător de cât ori cine, că limba noastră românească, care ne-a fost scutul în trecut, și în viitor are să fie totdeauna spriginul, mântuirea și mărirea poporului românesc.

Mănat de acest ideal, muncește neobosit zi și noapte, scoțând an de an studiile și operele sale erudite și admirate atunci ca și în zilele noastre.

La 1854, pe baza materialului strâns în cursul cercetărilor sale îndelungate, el întocmește o gramatică mare a limbei române, construită mai mult din memorie și din rămășițele publicate în *Principiile de limbă și scriptură* din *Organul luminării*. Această Gramatică, în care tindea să-și contragă, ca într'o nușoară, toate ideile ce avea despre limba românească sub raportul istoric al elementelor și al formelor ei gramaticale, este: *Elemente de limbă după dialecte și monumente vechi* (200 pag. 8°).

În anul următor, care este 1855, scoate la lumină celebra operă: *Acte și fragmente* (XVI + 277 pag^o), atât de folositoare pentru cei-ce s'au ocupat și se vor

mai ocupă de trecutul bisericeii române, mai ales a celei unite. Se dau aci cu mare sirguintă, cu multă jertfă și osteneală adunate, o mulțime de izvoare pentru o istorie a bisericeii românești. În afară de bucățile ce ne dă din scrierile înădite ale istoricului Clain, din *Cronica* lui Șincai, tipărită în întregime de August Treboniu Laurian, cu doi ani mai înainte la Iași, și din lucrările lui Petru Maior, încă și azi în bună parte netipărite, Cipariu ne mai dă un șir întreg de documente prețioase privitoare la biserica românească din Ardeal, al cărei trecut venia — pe cum foarte drept observă dl Iorga, acest ne-
 asemănat măiestru și stăpân al istoriei românești — »pentru întâia oară după Maior însuși, să-l lumineze«. ¹⁾ Tuturor acestora le premergeau câteva însămnătoare pagine preliminară, în cari vorbea: 1. despre religiunea Românilor, 2. despre ierarchia românească, și 3. despre arhiepiscopii Albei-Iulia, limpezând și aci multe lucruri din trecutul nostru bisericesc, ca și mai târziu în broșura despre *Începutul încreștinării la Români* (XXVIII. pag. 8°), tipărită în 1866, ca să se dea la lumină cu *Schematismul* de atunci, dară nu s'a dat, pe cum ne spune dl prepozit Ioan M. Moldovanu.

Tot la 1855 Cipariu tipărește în *Analele gimnaziului* al cărui director era, o disertație în limba latinească: *De latinitate linguae valachicae*, ²⁾ asupra căreia revine și mai târziu la 1869, în *Archiv*, unde o retipărește întocmai, în alăturare cu traducerea ei românească, ca să-i mărească cercul răspândirei, și în același timp o îmbogățește cu noauă argumente, mai ales cu privire la

¹⁾ Iorga. Adunarea și tipărirea izvoarelor relative la istoria Românilor în *Prinos lui D. A. Sturza la împlinirea celor șeptezeci de ani*, București 1903, pag. 63.

²⁾ *Annales gymnasii gr. cath. majoris Blasiensis* pe anul scol. 1854/5, pag. 3—7.

elementele străine ce se înbulziră în moșia limbei românești. ¹⁾

Peste doi ani la 1857, tot în *Analele gimnaziului* din Blaj, vine o nouă disertație de asemenea în limba latinească despre numirea Românilor: *De nomine Valachorum gentili*, pe care n'am văzut-o.

Iar la 1858 în aceleași *Anale* ²⁾ aduce o a treia dizertație intitulată: *De re litteraria Valachorum, Despre istoria literaturii române*.

Dar lucrurile ce spunea în dizertația aceasta propriaminte erau celea din » notițele literare « puse înaintea *Analelor literare*, pe care le-a scos în același an, cu vre-o câteva luni mai curând. Titlul complet este: *Crestomație sau analecte literare din cărțile mai vechi și nouă românești, tipărite și manuscrise, începând dela secolul XVI până la XIX (XXXVIII + 256 pag. 8°)*. Deci pe cum se vede chiar și din acest lung titlu, Cipariu voiea să facă, în *Analectele* sale, cunoscută starea literaturii române din timpurile celea mai vechi și până în veacul seu. Dar nu-și spune ținta, deoarece, pe cum singur spune, de o parte » nu afla destulă ajutorință din partea celor ce ar fi fost în stare de-al ajutora întru adunarea materialului «, iar de afla » nevoit fiind a-și publica toate opurile numai cu spesele sale, se spăria a mai eda volume multe și mari, văzând, că și celea edate stau cu măgile pe grumazi fiind nevoit a le da de pradă. « ³⁾ Astfel în volumul publicat se suie numai până la sfârșitul veacului XVII, și chiar și bucățile date erau scoase numai din cărțile tipărite până atunci, și nu și din manuscrisele, ce avea, pe care, dimpreună cu cărțile tipărite după 1700, le rezervase pentru un al doilea volum,

¹⁾ Cf. *Archiv*, pag. 404—413, 427—433, 444—448, 467—474.

²⁾ Pag. 3 și urm.

³⁾ *Archiv*, pag. 84.

care însă n'a mai urmat. În cât pentru cuprinsul volumului tipărit, el ne prezintă bucăți din 26 de cărți bătrâne din veacul XVI și XVII, parte din Transilvania, parte din Muntenia și Moldova, ori de prin alte țări, dând la fiecare excerpt diferite notițe teologice, prin care tindea să lumineze cât mai mult cunoașterea limbei din vechile ei monumente.

Crestomația lui Cipariu îndemnă pe un fost tovarăș al seu de mai înainte, Aron Pumnul, să întreprindă și el o asemenea lucrare, ce, în proporții mai mari, a și văzut lumina, sub numele azi destul de burlesc: *Lep-turariu românesc*,¹⁾ ale cărui »notițe litarare« din frunte²⁾ sunt cea dintâiu încercare sistematică de-a supune unor norme istorice vechea noastră literatură, și ca atare au rămas până târziu pentru scriitorii noștri de istoria literaturii un îndreptariu corect de nespus folos, cu toate că scriitorii noștri nu totdeauna s'au îndătinat a-și descoperi izvoarele eschauriate.

După el urmase mult regretatul filolog Alexandru Lambrior, mort în floarea vârstei, care la 1882 a tipărit la Iași valoroasa *Carte de cetire cu litere cirilice*, pre-mearsă de o lungă și însemnată introducere filologică.

Dar în vreme ce Pumnul cerca să împlinească mai mult un scop literar, Lambrior nu avea la dispoziție literatura bogată, de care dispunea învățatul părinte dela Blaj.

Lipsurile ce lăsa și unul și altul le suplini apoi pe la anul 1891 Moise Gaster, erudit de originea izrailită, care la 1885 din motive politice expulzat din România, s'a stabilit în Londra ca rabin al comunității izraeliților portughezi, unde stă și până în ziua de azi. În anul acum indicat el scoate la Lipsca (respectiv la București)

¹⁾ Tipărit în 4 volume la Viena, anul 1862—5.

²⁾ Pag. XIX—XXXVIII.

în două volume celebra sa *Chrestomație română* cu o introducere, gramatică și un glosariu româno-francez, care e mai bogată decât a lui Cipariu, și în același timp în afară de texte tipărite, cuprinde și manuscrise, dar și ea este rodul *Crestomației* acestuia.

La 1862 publică o lucrare, prin excelență istorică: *Cuvânt la inaugurarea Asociațiunei române transilvane în 4 Novembre 1861* (135 pag. 8°), despre care am luat deja o scurtă noțiune mai înainte la cap. VI. De data aceasta amintim numai atâta, că în acest *Cuvânt* și-a depus Cipariu mai pe larg părerile sale asupra originii și asupra trecutului cel mai vechiu al poporului român. Notele sale, adause la *Cuvânt*, erau expresia cea mai din urmă și cea mai înaltă în privința aceasta.

De aci înainte apar la 1866: *Principiile de limbă și scriptură* (402 pag. 8°), la 1869: *Gramatica limbei românâne, partea I, Analitică* 384° pag. 8°), la 1877: din aceeași gramatică partea II, *Sintetica* (354 pag. 8°), cu un supliment: *Despre limba română* (59 pag. 8°).

Din acestea multe și însemnate lucrări, pe cari toate le-am expus în ordinea timpului, dizertațiile: *De latinitate liquae valachicae* și *De re litteraria, Valachorum*, împreună cu *Crestomația sau anelectele literare* privesc, de-a dreptul istoria limbei și literaturii.

Disertația: *De nomine Valachorum gentili*, și *Cuvântul la inaugurarea Asociațiunei* se învârtesc în jurul istoriei naționale.

Actele și fragmentele precum și Începutul încreștinării la Români se referesc la istoria bisericească.

Iar *Elementele de limba română după dialecte și monumente vechi, Principiile de limbă și scriptură și Gramaticile* se pot conzidera ca un perpetuu comentariu și supremă sintetizare a tuturor cercetărilor sale filologice făcute în rândul zecilor de ani.

Pe cum vedem, Cipariu a făcut și istorie, și în cercetările sale de acest fel n'a luat numele lui Dumnezeu în deșert, dar trebuie să spunem, că el n'a fost istoric *ex professo*, ci mai pe sus de toate a fost și a rămas *filolog* în adevăratul senz al cuvântului.

XII.

Acum vrem să vorbim despre gramaticile lui Cipariu, cari în afară de *Compendiul gramaticii limbii române*, amintit la manuale, sunt: *Elementele*, *Principiile*, și *Gramaticile* premiate de Societatea Academică Română din București.

Peste *Compendiu*, fiind numai o carte de școală, trecem simplu; în aceeași vreme însă ne oprim la celealalte,

Elementele de limba română după dialecte și monumente vechi s'a scris din punct de vedere istoric, de oarece autorul acestor elemente era convins, că »limba unui popor fiind și ea faptă istorică, și prin urmare adevăr istoric, și în gramatică sunt de a se face cercetări serioase, conștientioase, și gramatica limbii are a se face pe bază istorică«. ¹⁾

Conduc de acest principiu, Cipariu căuta să arete în *Elemente* starea istorică a limbii pe cum aceea se află în monumentele vechi, de-o parte, și în dialectele ei, de alta. Drept aceea »depărtând tot elementul neîndoit neromân, și coniectura mai adâncioasă întru defigerea formelor și propunerea exemplelor de sine-și s'a răstrâns numai la ce într'adevăr se afla, s'au s'a aflat cândva în limba română«. ²⁾

Dar *Elementele* nu erau nici decât un complet cuprins al cercetărilor de până atunci ale lui Cipariu, prin

¹⁾ Prefața *Elementelor*, pag. V.

²⁾ *Ibidem*, pag. V.

urmare trebuiau să vină *Principiile de limbă și scriptură*, unde Cipariu avea să se prezinte cu documente irecuzabile în fața tuturor asertelor și părerilor sale gramaticale, pe cum s'a și întâmplat la 1866, când *Principiile* văzură lumina într'o formă desăvârșită.

Ele urmează în două părți: unele privesc însăși limba, iar altele se referesc la scrierea ei, adică la gramatică și ortografie.

În partea primă Cipariu încearcă să demustre, cum că la început limba română a fost mai curată și mai bogată în cuvinte și forme curat românești, și pe baza aceasta pretindea curățirea limbei de elementele străine, care astfel o cuprinde:

»A curăți limba, semnează nu numai a depărta dintr'ânsa tot ce se află încă străin, cuvinte, forme, sintactică, și tot ce se trage din limbi de alt caracter, cu totul divers de al limbilor romane, ci încă și din celea romane a nu cuprinde nimica ce ori e străin într'ânsele, subîntrodus de aiurea, ori e caracteristic pentru acele limbi. Căci nici aceste limbi nu au fost apărute de influința străină, cum nu fu nici a noastră.

»În limba latină, carea întâiu fuse limba Lațului, apoi se face limba Romei și a imperiului roman, intrară cuvintele tuturor ginților, nu numai ale celor italice, ci și ale celor barbare subjugate. În limba italică, ispanică, francă, intrară germânismi, arabismi, de cari până azi nu s'a curățit.

»Nu tot dar ce se află în dialectele romane, e roman, ci multe-s străine, chiar ca slovenismii, magia-rismii, neogrecismii noștri. Nu toate cuvintele, nici toate formele și terminațiunile dintr'astea, sunt de-a se băga fără alegere în limba românească, cum au făcut mulți din cea italiană, și mai mulți încă din cea francescă. Noi nici ce se află în limba latină, nu judecăm a se putea recepe tot și fără alegere în limba românească,

nu din temere de străinismi, pentrucă pe aceştia, afară de puţini termini umbrici, etrusci etc., de cari aflăm apropiată mărturie la clasici, şi afară de cei împrumutaţi din limba grecească, nici că-i mai putem recunoaşte, ci numai din acel motiv, că limba românească nu e latina, pe cum nici italiana, deşi seamănă mult şi în multe şi cu una şi cu alta, iar în altele multe se distinge de cătră amândouă«. ¹⁾

Dela acestea trece la examinarea formelor limbilor romane şi a celei latine, arătând, bazat pe documente neîndoite, de-o parte deosebirea dintre latina urbană şi rustică, iar de alta dintre latina clasică veche şi noauă, şi din argumentele sale scotea un adevăr, care este, că latina clasică cea veche, pe cum şi cea rustică era mai bogată în forme gramaticale asemănate cu formele limbei româneşti, decât latina clasică mai noauă, începând dela Cicero încoace.

După acestea examinează unele particularităţi din limba română, cari în limba latină nu se află, pe cum sunt formarea timpurilor auxiliare şi-a articilor.

Apoi îşi expune părerile asupra formei limbei româneşti, asupra originei, şi asupra dialectelor ei, cari le împarte în două principale: cel transdanubian sau moeso-român, şi cel cisdanubian sau daco-român, examinând în amândouă formele gramaticale şi adunând cuvintele şi semnificaţiunile perdute sau mai rar examinate.

Cu acestea Cipariu trece la partea a doua, ca să tracteze despre scriptura sau ortografia limbei româneşti. Mai întâiu permite o recapitaţie despre limba românească cu diversele păreri asupra ei, scoase din scriitorii străini. Apoi trece la părerile despre scriere şi tractează despre accente, *u* final, reduplicaţiunea consonantelor şi principiul etimologic, cu care în legătură ne prezintă

¹⁾ *Principii de limbă şi scriptură*, pag. 11—12.

sistemele ortografice, etimologice și fonetice, ale scriitorilor ciis- și transdanubiani: Morariu, Clain, Șincai, Crișan, Budai, Maior, Rosa și Boiagi.

În același timp ne dă și unele observări pentru etimologiști despre uzul vorbirii, despre fixarea limbei, cum și asupra alfabetului peste tot, și din sistema sa.

Iar în urmă adaogă și formele ortografice mai vechi, adunate din cărțile »bătrâne«, cari i-se păreau, fără îndoială, mai corect scrise și pronunțate decât la scriitorii moderni.

După *Principiile de limbă și scriptură*, de această pe scurt indicată cuprindere, peste trei ani, la 1869, urmasa din *Gramatica limbii române* partea I: *Analitica*.

În ședința din 23 Septembrie 1867 Societatea Academică Română din București publicase concurs pentru o gramatică românească, conform intențiunii fundatorului Evanghelie Zappa.¹⁾

La acest concurs s'au prezentat trei manuscrise anonime, dar pe cum apare din Raportul comisiunii însărcinate cu cercetarea lor, prezentat de I. C. Massim,²⁾ numai unul a întrunit toate cerințele concursului, și acesta era manuscrisul înaintat cu deviza: *Si consuetudo vicerit, vetus lex sermonis abolbitur*.

În vreme ce dintre operatele prezentate autorul celui dintâiu »nu voia nimic mai mult, nici mai puțin decât ca Românii să adoapte drept limbă literară așa numitul de dânsul dialect popular al Italiei«, ³⁾ iar autorul celui de al doilea »nu avea în vedere decât pronunța unei epoce și a unei localități, și chiar în acest strâmt cerc nu se ocupa decât de vocali mai vârtos, neglijând

¹⁾ Vezi Programa concursului pentru Gramatica română în *An. Soc. Acad. Rom.* tom. I. pag. 114—115.

²⁾ Publicat. în *An. Soc. Acad. Rom.* tom. I. pag. 158—164.

³⁾ *Ibidem*, pag. 159.

mai de tot consonanțele«, ⁴⁾ la operatul cu deviza de mai sus comisiunea recunoștea, că »se află în fața unei lucrări în adevăr serioasă, conștientioasă și plină de profundă erudițiune și vaste cunoștințe asupra obiectului, lucrare, care ar face onoare și literaturilor celor mai avute și mai dezvoltate în această parte a filologiei, și pe care orice academie ar putea-o încorona cu amândouă mâinile«. ²⁾)

În adevăr lucrarea era vrednică de laudele comisiunei. Ea tracta fonetica, ca și formativa limbei românești pe larg, fără ca să lase nimic de dorit, după starea de atunci a filologiei românești.

La fiecare sunet manuscrisul se înfățișa minuțios, arătând pas de pas dezvoltarea istorică și geografică, și comparată cu a limbelor surori, în cât legiuirile pronunției românești supt toate raporturile se puneau în adevărata lor lumină, și prin urmare ele nu puteau rezulta decât o bună ortografie românească, corespunzătoare pe deplin sistemului etimologic, adoptat de însăși academia.

După același metod se tracta și partea formativă a gramaticii limbei românești, prezentându-se și aci formele cuvintelor în viața lor istorică, în uzul lor de atunci vigent în toate ungherele româniei, și comparate și la acest loc, ca și părțile fonetice, cu fenomenele analoge din celelalte limbe romanice.

Nu-i vorbă, din lucrare se puteau constata și unele defecte, bunăoară procederea ei în mod sintetic, acomodată mai mult pentru filologi, nu însă și pentru scopul, de-a putea populariza învățăturile din ea și între cei cari nu-și făceau din filologie ocupațiunea principală; sau, pentru pildă, preocuparea mai mult pentru forme, decât pentru înțelesul acelora. Cu toate acestea comisiunea se afla

¹⁾ *Ibidem*, pag. 161.

²⁾ *Ibidem*, pag. 161.

îndemnată de valoarea lucrării, să o propună plenului pentru premiare necondiționată, și conform propunerii adunarea generală în 28 Septembrie 1868 i-a votat cu unanimitate premiul de 300 galbeni, ¹⁾ iar lucrarea a fost: *Gramatica limbii române, partea I: Analitica*, de canonicul metropolitan din Blaj Timoteiu Cipariu, tipărită la București pe spesele Societății Academiei Române. ²⁾

Peste câțiva ani mai târziu, la 1875, aceeași Societate Academică publică un alt concurs, tot conform intenției lui Zappa, »pentru cea mai bună lucrare a unei sintactice române«, ³⁾ la care încă înainte de terminul concursului (15 August 1876) s'a prezentat un singur manuscris cu motto: *Littera sermonis fida ministra mei*, care în secțiunea filologică iarăși s'a recunoscut de bună și deamă de a fi publicată. ⁴⁾

Manuscrisul, lucrat conform programei concursului, cuprindea următorul material: Mai întâiu, ca introducere da noțiuni scurte, dar măduoase, despre limbă în general și despre părțile gramaticii. Acestea le urma însași sintetica limbii române, care în secțiunea I, după permiterea unor noțiuni generale despre propozițiile românești, tractă în două titluri mari concordanța nominală a verbelor și a apositelor, și recțiunea nominală a verbelor și a apositelor, și recțiunea nominală, pronominală, verbală și a particulelor; iar în secțiunea II cuprindea sintetica proprie, și anume: locuțiunea sau topica, dicțiunea sau vorbirea și scrierea, și ortografia cu regulele de interpuncțiune.

Sintetica făcând abstracție dela unele mici lacune, corespundea pe deplin condițiilor cerute în programă,

¹⁾ *Ibidem*, pag. 188.

²⁾ O critică amănunțită și aspră i-a făcut V. Burlă, în *Convorbiri literare* din 1871, Nr. 1 și urm.

³⁾ *Ibidem*, tom. VIII. pag. 89—90.

⁴⁾ *Ibidem*, tom. IX pag. 44.

și prin urmare Societatea Academică, pe baza raportului, comisiunii filologice prezentat de Alexandru Roman,¹⁾ având în vedere calitățile eminente ale manuscrisului, care-l prezentau ca „o lucrare conștientioasă, erudită și serioasă», în ședința sa din 17 Septembrie 1876, i-a acordat un premiu de 8,000 de lei.²⁾

Și manuscrisul încoronat a fost: *Gramatica limbei române, partea II: Sintetica*, de Timoteiu Cipariu, acum prepozit capitular, tipărită în București la 1877, tot cu spesele Societății academice.

Programa concursului pentru sintetica limbei române la punctul 5 prevedea și »un conspect istoric al diverselor faze prin cari a trecut limba românească și sintaxa ei, pentruca din aceste să se tragă concluziunile asupra calităților generale ale frazei românești.«³⁾

Dar aceasta nu se cerea de rigoare, ci mai mult se lăsa în voia concurenților, pentru aceea în *Sintetica* lui Cipariu conspectul istoric din cestiune lipsea cu desăvârșire. Însă în același an când *Sintetica* văzù lumina la București, urmă la Blaj și conspectul ca »supliment la sintactică« supț titlul: *Despre limba română* (1877), care era un scurt, și cuprinzător rezumat al cercetărilor sale filologice.

Din acestea se pot culege, mai cu seamă, principiile de cari era călăuzit Cipariu în studiile sale neobosite și erudite asupra graiului limbei românești, și asupra scrierei aceleia, care cum au fost, vom vedea la alt loc.

Aci amintim numai atâta, că *Elementele și Principiile* lui Cipariu au fost, din vremea lor începând, totdeauna un izvor de perpetue sfaturi gramaticilor nostri cum și filologilor străini, de pildă celebrul romanist Mussafia,

¹⁾ Vezi raportul publicat în *An. Loc. Acad. Rom.*, tom. IX pag. 47—50.

²⁾ *Ibidem*, tom. IX. pag. 68.

³⁾ *Ibidem*, tom. VIII. pag. 89.

fost profesor de limbile romanice la Universitatea din Viena, și-a compus studiul său: *Zur rumänischen Formenlehre*,¹⁾ aproape numai după formele gramaticale din *Principiile* învățatului nostru. Iar *Gramaticile*, atât de mult apreciate de Societatea academică, și până în ziua de azi au rămas în literatura noastră filologică celea mai bune și mai științifice, afară de partea ortografică, peste care s'a trecut

Cipariu n'a dat în *Gramaticile* sale o banală înșirare de canoane gramaticești, ci pe baza monumentelor vechi literare a studiat limba românească din toate vremile, pe cum și aceea a epocii sale din toate țările locuite de Români, și comparându-o cu limba latină rustică, a fost cel dintâiu, care a dat o gramatică științifică românească, care, fie pe baza legiurilor ce-a stabilit, fie pe aceea a terminologiei gramaticale, cea introdus, încă multă vreme va rămânea la înălțimea de odată, și va constrânge pe cărturarii români să pună pe autorul ei în fruntea tuturor gramaticilor nostri, considerându-l, cu drept cuvânt, ca înaugurătorul studiului istoric al limbei românești.

XIII.

La Români din Transilvania, pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea începe o școală nouă, prin excelență națională, care ocupă atât de frumoase pagine în istoria noastră culturală.

Este școala latinistă.

Această școală, despre care dl Ovidiu Densușan în admirabila sa lecțiune de deschidere, ținută în ziua de 10 Novembre 1899 la Facultatea de litere din București, a zis, că »orice scriitor, care n'a uitat să nu-și despre-

¹⁾ Publicat în *Fahrbruch für romanische und englische Literatur*, tom, X. pag. 353—380.

țuiască trecutul trebuie să se oprească dinnaintea ei, «¹⁾ și pe care atât de magistral a prezentat-o dl Iorga, împăratul gândirei românești în veacul al XX-lea, în a sa *Istorie a literaturii*,²⁾ — este efluxul unirei cu Roma.

După pecetluirea unirei, Roma cu puterea sa neînvingă, deschide Românilor iobăgiți și aserviți în cătușele întunerecului o nouă cale spre lumină, spre înaintare în cultură, știință și politică. Ea »primește cu învăpăiată iubire la sinul seu de mamă pe fii îndepărtați ai Carpaților, îi nutrește cu laptele doctrinelor sacre și profane, îi paște cu vederea monumentelor de glorie străbună, le inspiră vârtutea romană și-i trimite apostoli spre a recuceri plaiurile și câmpiile vechei Dacie, însălbătăcite de oardele barbare, pentru credința adevărată, pentru cultura latină, pentru civilizațiunea apusană și pentru un viitor strălucit neamului românesc.³⁾

Tinerii aceștia din Roma, și cu cei crescuți prin diversele institute catolice ale monarhiei Habsburgilor pun temelile curentului național, căruia datorim toată lumina și toate rezultatele științifice, literare, culturale și politice, de cari ne bucurăm azi.

Învăpăiații apostoli mai întâiu încep cu a proba Românilor și străinilor, originea noastră romană și latinitatea limbei, și ținta îi ducea la studiul istoriei și al limbei românești.

Cu istoria și cu filologia arătau, că suntem descendenții coloniștilor romani aduși de Traian aci în Dacia, de unde nici odată nu ne-am depărtat, nici cu alte po-

¹⁾ Vezi *Ov. Densușanu*, Școala latinistă în limba și literatura română, publ. în *Noua Revistă Română*, Anul 1900, Nro 1 dela 1 Ianuar, pag. 17—25.

²⁾ Vezi *Iorga*, Istoria literaturii românești în secolul al XVIII-lea. București 1901, vol. II. pag. 155—321.

³⁾ *Dr. Bunea*, Discursuri, autonomia bisericească, diverse, pag. 519.

poare străine nu ne-am mestecat: adecă am rămas continuu urmașii cuceritorilor romani ai acestor plaiuri. Ei spun astfel de lucruri, ca să combată de-o parte pe scriitorii străini, ca Sulzer și Engel, cari negau originea romană și continuitatea poporului român, vrând să-i pună leagănul dincolo de Dunăre; de altă parte, ca să deștepte în poporul românesc conștiința națională. Clain rostea în a sa *Istorie a Românilor* o sfântă deviză, care n'a fost glasul celui ce strigă în pustie, zicând: »Mult este a fi născut Român.“¹⁾ Iar Maior îndemna cu cuvinte ca acestea: „Văzând Românii, din ce viță strălucită sunt prăsiți, toți să se îndemne strămoșilor lor întru omenie și în bună cuviință a le urma.“²⁾

În jurul steagului lor nepătat se aduna un neam întreg. Învățăturile cuminte se răspândeau cu iuțeala fulgerului, treceau din generație în generație, și cu ele conștiința națională reînvia din amorțeala veacurilor, poporul coborâtor dela puternicii biruitori de odată ai lumii, pleca înainte, cerea drepturi, pretindea libertate, și izbândea în sfârșit. „Tradițiunea despre originea romană a Românilor deveni — zice dl Bianu — fundamentul conștiinței naționale, și această conștiință deveni un mare izvor bogat de idei, de înălțare morală, de puteri de luptă pentru a ridica iarăși neamul românesc la gloria lui cea veche, la cultura pe care o au celealalte popoare eșite din același trunchiu. Ideea națională astfel formată a devenit punctul de plecare, programul unei mari activități culturale și literale, care s'a corporat în multe și mari lucrări asupra istoriei Românilor și asupra limbei române. Lupta de rasă a devenit tot mai puternică în contra străinilor cari asupriau și huleau cu dispreț pe Români.“³⁾

¹⁾ Cit. la Cipariu în *Acte și fragmente*, pag. 140.

²⁾ Prefața *Istorie pentru începutul Românilor* (Buda 1812).

³⁾ *Ioan Bianu*, *Momentê culturale*. București 1904, pag. 16.

Din Transilvania influența școlii latiniste trecu și peste Carpați, și-si aduse și acolo roadele sale netăgăduite, îndemnând și pe frații de dincolo, să prindă o muncă prin care s'au făcut ceea ce sunt.

Nu-i vorba, școala latinistă mai târziu căzu în mari greșeli, trecu în exagerări, pe care progresele științei moderne le-a combătut din prisos, dar cu toate scăderile ei nu se poate tăgădui, că întreagă opera culturii noastre de azi s'a ridicat pe temelii puse de această școală. Cu deosebire influența ei s'a văzut operând în istorie și filologie, cari de altcum au fost studiile ei principale. Pe aceste două terene ea, atât dincoace, cât și dincolo de Carpați, produce opere de o valoare, ce azi nu se mai poate contesta.

Astfel din sinul ei a eșit *Cronica Românilor* a lui Șincai, scrisă cu un veac mai înainte, dar abia eșită la lumină în a doua jumătate a veacului al XIX-lea prin dărnicia unui luminat și mare patriot al Moldovei, care era Grigore Ghica Vodă.¹⁾ *Cronica* lui Șincai aproape o jumătate de veac a fost izvorul principal al întregii noastre istoriografii, care a pus trecutul Românilor într'o deosăbită lumină, și ca atare aibă ea ori și câte scăderi, totuși adevăr va rămânea, că fără ea scrierea istoriei noastre încă și azi ar orbeca în întunerecul primelor începuturi.

Tot acestei școli se datorește opera lui Petru Maior: *Istoria pentru începutul Românilor*, — tipărită mai întâiu la Buda în 1812, apoi mai târziu *Magazinul istoric* al lui Laurean și Bălcescu, — *Uricarul* lui Codrescu, *Tezaurul de monumente istorice* al lui Alexandru Papiu Ilarian, *Arhiva istorică a României* a lui B. P. Hașdeu, *Letopisețele* lui

¹⁾ S'a tipărit întreagă la Iași în anul 1853, în trei volume, cu cheltuelile Principelui Grigore Ghica, și supt îngrijirea lui Aug. Treboniu Laurian.

Cogălniceanu, cum și prețioasele *Acte și fragmente și Archiva pentru filologie și istorie* ale lui Cipariu.

Asemenea și în filologie școala latinistă stăpânește aproape 70 de ani, în care curs ea stabilește cu desăvârșire principiul latinității limbei române, așa că azi nu mai e de lipsă a proba adevărata lui. Ea scoate din limba română, chiar pentru luminarea latinității ei, slovele și le înlocuește cu alfabetul latin, cu toate că străinii, bunăoară Kopitar, se încercară și aci să demustre imposibilitatea aplicării literelor latine la sunetele limbei noastre. Apoi, tot în consonanță cu latinitatea limbei, codifică legile unei ortografii noauă pe baze etimologice, și proclamă purismul limbei românești și, în legătură cu curățirea ei, încearcă o cutezată soluție, de-a restaura o limbă literară, care însă era exagerarea extremă, și în același timp căderea școalei latiniste. Totuși, fie scăderile acestei școale în privința reformei limbei ori și cât de mari, nime nu mai poate nega, că fără cercetările și scrierile gramaticilor ardeleni, cu multă învățatură, și totodată cu și mai multă râvnă națională, azi fără îndoială nu am avea o literatură filologică, pe cum avem.

Din această școală mare era celebrul Cipariu.

Opera sa, ce e drept, prezintă încă multe din scăderile vrednicilor sei înaintași, dar trebuie să o spunem, că în același timp el a fost cel mai erudit reprezentant al școalei latiniste, care a ridicat la înălțime de dogmă științifică principiul etimologismului, predicat și urgitat de gramaticii anteriori.

Prin îndelungile sale cercetări linguistice, prin vastele sale cunoștințe istorice și literare, el cel dintâiu inaugurează în filologia română studiul istoric al limbei, și chiar prin acest fapt el dă filologiei noastre o direcție cu totul nouă.

Dar ca să putem arăta în adevărata sa valoare procedeul filologic al lui Cipariu, mai întâiu vom arăta

feliul cum prezentau înaintașii sei originea limbei românești, pre cum și părerile lor cu privire la reforma limbei. Deci câte vom spune pe scurt despre momentele mai de căpetenie ale filologiei române până la apariția lui Cipariu, să nu se considere nici decât ca o abatere dela mersul strâns al scrisului nostru, ci să se privească drept numai ca o necesară premitere înțelegătoare la opera lui Cipariu.

— Vom spune deci mai întâiu, procedând din acest motiv, că în prefața *Elementelor limbei daco-romane sau valache*, compuse de nemuritorii părinți Clain și Șincai (Viena 1780), se zice asupra limbei române, că e o *corupție a limbei latine clasice* (corrupta romana sive latina),¹⁾ iar într'alt loc (cap. IV. de formandis daco-romanis vocibus et latinis), autorii *Elementelor* spun, că trebuie numai să stricăm vorbele latine, ca să avem formele corespunzătoare în limba românească: »Voces latinas sic corrumpes, ut fiant daco-romanae sive valachicae.«²⁾

Clain și Șincai prin aceasta concluziune derivau româneasca dela limba latină clasică, așa pe cum o aflăm în operele marilor scriitori ai Romanilor, Cicero, Vergiliu, Horațiu, Tacit, și prin urmare, fără a ști, clădeau un părete despărțitor între graiul actual al poporului român, și între prototipul ce și-l aleseră, lucru care era o mare greșală în tendința lor de a perfecționa limba română.

Petru Maior, bunul prietin al celor de mai înainte, și tovarășul lor în aceeași cinstită muncă pusă în studiul limbei, pe baza unei lecture mai corecte, observase greșala, și și formulase o altă părere, corespunzătoare adevărului, susținând, că limba română derivă nu din latina clasică, ci din cea vulgară sau rustică.

1) Cf. *Archiv*, Nr. XXIX dela 20 Octobree 1869.

2) Cf. *Archiv*, Nr. XXXI dela 1-a Ianuar 1870, pag. 605 și urm.

Fără îndoială, Maior spunea un adevăr, dar nu-l putea aplica după cuviință, căci în vreme ce păreriile lui Clain și Șincai ne duceau la exagerarea, că limba latină clasică este o românească coruptă (stricată), el conzidera limba română ca mamă a celei latine vulgare, și în *Dialogul pentru începutul limbei române între nepot și unchiu*, crede de bine să afirme, prin gura unchiului, că Iuliu Cesar și alți »căpitani« romanii în această limbă cuvântaseră către oștile sale,¹⁾ și că »cu această limbă au venit strămoșii Românilor dela Roma în zilele Împăratului Traian«. ²⁾

După Maior venise — ca să tăcem de alții — August Treboniu Laurian cu al seu utopist *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia vigentis vulgo valuchicae*, tipărit în Viena la 1840, despre care Alexandru Papiu Ilarian, cel atât de mult admirat de noi,³⁾ a zis în entuziasmul seu nemărgenit, că este »cea mai îndrăzneată, cea mai adâncă, cea mai filozofică cercetare de limbă«.

Laurian cuprindea aici, nu-i vorbă, cercetări vrednice de cea mai înaltă admirație a noastră, dar păcat că ele să reduceau toate la o limbă românească atât de ideală, în cât ele deveniseră nu numai curioase, ci imposibile chiar cu desăvârșire.

El susținea, pentru trecutul limbei române, o ipoteză de perpetuă imobilitate, din al XII-lea veac, sau din vremile lui Traian chiar, care limbă nici când nu s'a supus vreunei încercări de esențială modificare: »Multo certius est propriam linquae, inde iam a duodecimo saeculo (sau pe cum mai voia: a Trajani temporibus) in hodiernum diem, mutatam non esse formam, exceptis barbarismis

1) Cf. Dialogul în *Lexiconul de Buda*, 1825, pag. 61—62.

2) *Ibidem*, pag. 65.

3) Cf. Dr. Ioan Rațiu, Alexandru Papiu Ilarian, în *Unirea*, An. 1902. Nrii. 43—51, An. 1903. Nrii 1, 3, 5—6, 38—52.

per commercium cum undique circumdantibus vicinis nationibus introductis, qui quamquam in ipsam grammaticam formam nullum exercuerint influxum, tamen linquae puritatem sat spurcaverunt«. ¹⁾

Pe baza acestei hipoteze, vrând să stabilim limba română în forma ei originală din primele sale veacuri, trebuie să admitem de-o parte omiterea tuturor elementelor străine, iar de alta să reconstruim în același timp și formele ei de odată.

Feliul procedurii ni-l prezintă el însuși în reproducerea formulei »tatălui nostru« în cinci variante, legate de textul latinesc, până prin sec. XVI.

În secolul întâiu al colonizării Daciei ne dă însuși textul latin: *Pater noster, qui es in coelis, sanctificetur nomen tuum . . .*

A doaua fază presupusă, pe care nu o știm, căci nu ni-o indică, din care secol vine, era aceasta: *Patre nostru, qui esci in celi, sanctifice se nome teu . . .*

În epoca a treia, pe care iarăși nu ni-o spune, transformarea presupusă sună așa: *Patre elle nostru, qui esci in celori, sanctifice se nome elle teu . . .*

Faza a patra presupusă este următoarea: *Parente'le nostru, quale esci in celori, santesca-se nome'le teu . . .*

Iar în stadiul al cincilea, pe care-l pune în secolul XV, avea să glăsuiască astfel: *Tata'lu nostru, quale esci in celori, santesca-se nome'le teu . . .*, cărei formule trăbuea să urmeze ceea pe care o cunoaștem din secolul XVI. ²⁾

Și ca să arete și mai mult, cât de îndreptățite sunt ipotezele sale, el pune formulele, a căror prima fază am dat-o mai sus, în alăturare cu celea corăspunzătoare din limbile romanice. ³⁾ Dar ori cât se trudea Laurian

¹⁾ *Tentamen criticum*, pag. LV.

²⁾ *Ibidem*, pag. LVII—LVIII.

³⁾ *Ibidem*, pag. LXVI—LXX.

în preconizările sale de limbă, el punea o muncă uriașă în serviciul unor curiozități lingvistice, pe care le prezenta în credința, că sunt argumente pentru o românească ideală, ridicată de el la rangul unei sisteme de știință muncită, înse »urcându-se dela un tip lingvistic la altul, nu simți, că terenul îi scapă și se pomeni astfel planând într'o regiune ideală, care numai avea cu cea reală decât o analogie aproape imperceptibilă.«¹⁾

În contra acestei filologii vechi și exagerate se ivi Cipariu, care în *Elemente de limbă după dialecte și monumente vechi*, în *Principie de limbă și scriptură*, și în sfârșit în *Gramaticile* sale și în suplimentul acestora *Despre limba română* făcu multă lumină între ipotezele zădarnice ale înaintașilor sei.

Cu privire la originea limbei, Cipariu constată, că limba română nu derivă din latina clasică, ci din graiul colonilor romani adunați pe pământul Daciei din toate părțile imperiului roman, pe cum din Italia, Africa, Siria, Asia, Tracia, Moesia, Panonia, ba chiar și din Galia și Spania, adecă din latina rustică.

Ca să poată dovedi această origine a dialectului daco-român, Cipariu făcu studii minuțioase asupra scriitorilor latini, în cari s'au păstrat elemente din latina vulgară, apoi asupra inscripțiunilor dialectale italice scoțând de pretutindenea formele și cuvintele graiului rustic, cari asămănau cu celea românești. Și în aceste studii lingvistice el da mărturiile unor cercetări înțelegătoare, erudite și pline de măiestria celui mai desăvârșit filolog, cari îl puseră în fruntea tuturor învățaților români, ba îi asigurară loc de cinste chiar și între cei mai celebri romanisti străini.

De aici el procedase mai departe studiând graiul poporan italic și după strămutarea colonilor pe plaiurile

¹⁾ *Lazăr Șăinean*, Istoria filologiei române. București 1892, pag. 164—165.

vechei Dacie, care după ce la două veacuri rămase izolat de legăturile oficiale ale eternei Rome, fû copleşit pe toate terenele de influinţele limbei slavice. Deci, pe cum zice Cipariu: »Dacă limba noastră de atâţi secolî tăiată sau zmulsă din pământul natal al Italiei, pătimî foarte mult, ca şi o plântă strămutată supt altă climă în mijlocul mărăcinelor, părăsită şi necultivată, nu e mirare, — ci mirare e, cum n'a perit în gerul şi furtunele Daciei.«¹⁾ Dar tocmai din faptul, că limba românească nici între valurile cutropitoare ale influinţelor străine n'a perit, Cipariu scoate concluziunea, că »rădăcina ei a fost mai sănătoasă, mai răbdurie, mai vârtoasă decât a Dacilor, Tracilor etc., care periră cu sunet.«²⁾

Apoi urmăreşte firul trecutul ei mai încolo, arătând, cum abia după o mie de ani, prin secolul XV, ea începe a se descătuşa din lanţurile sclăviei, atunci când s'a scris, şi tipărit prima carte în limba românească.

Prin secolul XVI, Cipariu află limba românească mai bogată în forme şi cuvinte, decât cum ea era în vremile mai posterioare, şi scrisul seu aci nu este o ipoteză, ci o serie de argumente incontestabile, culese din cărţile româneşti apărute prin veacurile XVI şi XVII, şi depuse toate pe baza unor sisteme cu adevărat ştiinţifice în studiile sale.

Pe baza acestor cercetări Cipariu ajunge la următoarele concluziuni temeinice, că fiind limba română născută din latina poporană şi nu din cea clasică, să nu cercăm a o restaura după cea literară latină, şi că în reforma limbei nu trebuie să modifică, ci numai să conservăm elementele ei italice, cari cu cât vom merge mai îndărăpt, cu atât mai număroase au să ne întimpine în tesaurul nostru lexical, deci să nu ne sfim a introduce în limba românească întreg avutul italic de odinioară, ce-l

1) *Principie de limbă şi scriptură*, pag. 82.

2) *Ibidem*.

găsim în documentele secolilor trecuți, și din contră să fugim de ori-ce ficțiuni imagine de limbă (cum erau bunăoară ale lui Laurian).

La acestea în sfârșit mai putem adăuga și resumarea făcută de el însuși asupra studiilor sale în suplimentul sintacticei *Despre limba română*: »Rezultatul studiului nostru asupra dialectului sau limbei noastre în acest period (care era dela secolul XVI încoa), este că, cu toate că influința limbei slavonești mai întâiu, apoi a celei neo-grecești, și în urmă a celei francești în zilele noastre, a fost cumplit de mare, totuși dialectul nostru (adecă cel daco-român) a rămas nestrămutat în formele gramaticali și sintactice, și că numai în partea materială și în elocuțiune s'au făcut schimbări notabili, așa în cât limba românească și azi este tot aceea, carea se vede în primele edițiuni din secolul XVI.«¹⁾

Cipariu avea dreptate, dar această dreptate rămânea încă foarte limitată. Ce e drept, în cărțile veacului XVI, și a celui următor, aflăm multe forme și cuvinte mai latinești decât în zilele noastre. Și lui i-se păreau, că ar fi potrivite încă și în graiul actual. Se înșela însă, deoarece azi nime în limba literară română nu ar mai putea reintroduce forme ca acestea din veacul XVI: *meserește-me Doamne*, sau: *să înviecească far alegea*, în loc de: *miluește-mă Doamne*, și *să învingă*.

Evident, că nu ne mai putem întoarce la astfel de forme, pe cari ni-le recomandă în nenumărate cazuri Cipariu; azi numai putem reîmprospăta pe celea mai multe din avutul nostru strămoșesc: totuși lui îi rămâne meritul, de a ni-le fi descoperit, cel dintâiu, din noianul uitărei, iar aceste forme gramaticale și sintactice, cum și elementele lexicale, descoperite de el, pentru studiul limbei au o valoare cu atât mai mare, căci el nu ne prezenta lucruri imagine ca celea din *Tentamen criticum*.

¹⁾ *Despre limba română*, pag. 31.

Demostrarea limpede și științifică a coborârei limbei românești din latina vulgară, și înlocuirea ipotezelor din trecutul limbei prin constatări istorice, prin argumente reale, constituie fără îndoială meritele de căpetenie ale lui Cipariu.

Doauă momente acestea, în activitatea sa filologică, cari au scos din fașă linguistica românească, și au îndreptat-o pe calea ei adevărată, ce filologii străini cu mult înaintea lui o fixară în alte literaturi.

Până la istoricul definitiv al limbei române mai trebuia un pas numai: o mică concesiune ideilor anti-latiniste, ca bună oară poarta ce-o deschise fonetismului în ortografia sa etimologică, dar chiar acest moment lipsea din opera sa exclusiv latinistă, și faptul mărginea atât de mult cercul studiilor sale.

Odobescu observase bine, că Cipariu, dinaintea elementelor străine, pătrunse până în creerii graiului nostru, închidea ochii și se da înapoi cu groază. »I-se pare — zice el — că de le-ar privi drept în față, toată droaia Ungurilor, Sașilor și Slovenilor are să-l amenințe, că ei sunt în stare a înghiți cu desăvârșire și limba și națiunea Românilor. Spăimântat de o așa înfiorătoare vedenie, și simțind în cugetul seu ca și o crâncenă muștrare, dacă cumva ar cûteza să se lapede cătuși de puțin de exclusiva noastră latinitate în vorbire și în scriere, mintea luminată a eruditului Cipariu se întunecă aci de norii unui patriotism cu spornice și mângăioase făgădueli . . . Precum omul cuvios, ce vrea să-și păstreze neatinsă credința sa în tainele nescrutabile ale religiunii, fuge de luminile metafizice, astfel ilustrul Cipariu, spre a rămânea în tot cursul vieții sale un apostol credincios românismului din Ardeal, s'a osândit de sineși a nu fi pentru lumea întregă și pentru viitorime corifeul fără seamăn al filologiei române.«¹⁾

¹⁾ *Odobescu*, Timoteiu Cipariu; în *Gazeta Transilvaniei* Nr. 232 din 1887.

Cipariu însă, și cu scăderea aceasta, este în istoria filologiei noastre un stegar celebru, ale cărui merite, ori și câte modificări i-ar aduce operei sale știința noaună și cercetările posterioare, vor rămânea pururea nedoborâte, iar numele seu din veac în veac se va tipări în pagine alese, cari cu slove de laude vor povesti lumii de învățatul părinte dela Blaj ca de *părintele filologiei române*.

XIV.

În opera sa de reformare a limbei, Cipariu, pe lângă toate calitățile sale eminente, nu băga în seamă rezultatele filologiei moderne, căci pe cum bine observă dl Bianu, el »n'a făcut studiile sale în apropierea unor măiestrii ca Bopp și Grimm, cari lucrau în același timp cu dânsul în Germania, și puneau temeliile unei noaue științe, a lingvisticei«. ¹⁾ Încă în multe privințe rămase tot supt influința filologiei vechi, când gramaticul se credea îndreptățit la formarea limbei, fie prin restaurare de forme, fie prin introducere de cuvinte noaue, ori vechi, dar eșite din uzul graiului național. Cipariu nu vedea în graiul românesc o dezvoltare inconștientă, ce vine cu vremea în mod natural, ci credea, că acest graiu se poate modifica prin regule, și prin concluziuni filologice, cari fie ele ori și cât de drepte, totuși nu pot duce la o perfecționare a limbei decât de odată cu schimbarea întregii firi a poporului românesc.

Aceasta, bine înțales, era o greșală, care din parte-i a contribuit mult la strâmtorarea din viața practică a doctrinelor sale filologice.

Dar cu toate acestea, Cipariu, în procedeul seu de perfecționare a limbei, era atât de moderat. Pună ori cine *Principiele* sale în alăturare cu *Tentamen criticum* de pildă, și se va convinge îndată despre adevăr.

¹⁾ *Momente culturale*, pag. 40.

În vreme ce Laurian mergea în preconizarea trecutului limbei românești până în primele ei secole, Cipariu nu trecea peste veacul XVI, din care cunoștea și avea o mulțime de monumente literare importante din punct de vedere lingvistic.

Pe baza cuvintelor și a formelor gramaticale și sintactice, culesse din aceste monumente, el voia să dea o formă arhaică, și în același timp și mai uniformă graiului din vremea sa, sau precum ne spune în *Principii*, voia »a reduce limba la o formă mai omogenă, mai primitivă«, ca astfel »să i se aplaneze în câtva calea colțuroasă«. ¹⁾

În aceste cuvinte se cuprinde, pe scurt, întreagă tendința lui Cipariu cu privire la reforma limbei, și prin urmare el crede, că gramaticul este în drept »a reînsuflați moartele, uitatele, părăsitele forme, cuvinte și semnări, a lăpăda slovenismii, și în locul lor a pleni cu termini luați din dialecte romane, a togmi cele împrumutate, după formele și exemplele ce înfățișează structura limbei, iar nu după ușurătatea buzelor și după plăcutul urechilor«. ²⁾

Pe cum se vede apriat din aceste mai sus citate, în materie de limbă nu mai hotărăște nimic, nici dezvoltarea firească a limbei, nici feliul cărturarilor noi de a scrie. Tocmai pentru aceea dl Șăinean avea mult dreptate, când în ceștiune își sintetiza părerea asupra filologului nostru în cuvinte ca acestea: »Formele moderne neaoș românești mai mlădioase și mai sonoare apar în ochii sei ca contrare structurei limbei; lui îi trebuiesc forme țepene și greoaie, iar nu celea ușoare la rostire și plăcute la auz; pironit în făgașele trecutului, gramaticul împovărat de erudițiune, devine incapabil de-a apreția progresele actualității«. ³⁾

¹⁾ *Principie de limbă și scriptură*, pag. 1.

²⁾ *Ibidem*, pag. 5.

³⁾ *Istoria filologiei române*, pag. 165.

În afară de cuvinte și forme gramaticale și sintactice vechi, Cipariu chibzuia perfecționarea și uniformizarea limbei încă prin scriere, adoptând spre acest, ca cel mai potrivit mijloc, principiul etimologic. El era convins că numai pe baza acestui principiu se poate scrie la fel în Transilvania, ca și în Moldova și Muntenia: numai plecând dela originea cuvintelor, și scriind cuvintele românești așa pe cum sunt prototipurile cele latinești vom ajunge la uniformitate în scriere, și din contră, dacă am adopta principiul fonetismului, am introduce numai în scrierea limbei literare o anarhie primejdioasă, întru cât atunci fiecare ar scria după felul graiului provinciei sau a țării sale. Totuși el făcuse, mai târziu, și fonetismului unele mici concesii, admițând o combinare moderată a principiului etimologic cu cel fonetic,¹⁾ dar în același timp declară, că nici când nu ar primi să scrie cu ortografia fonetică, mai bine-și taie degetele.²⁾

Legiuirile ortografiei sale etimologice mai întâiu le-a cuprins în sistem la 1841, în *Extract de ortografie cu litere latinești*; la 1847—48 le-a prezentat prin *Organul luminării*; iar după 1850 le-a depus în *Elemente de limba română*, în *Principii de limbă și scriptură*, în *Gramaticele* premiate de Societatea Academică Română, și în *Archivul pentru filologie și istorie*.³⁾

»A scrie după acest principiu — zice Cipariu — însemnează a observa în scriere forma originală a cuvintelor,«⁴⁾ dar chiar împrejurarea aceasta releva o mulțime de greutăți, căci ortografia sa »presupunea cunoașterea acelei forme, și peste tot cunoștința limbei, nu

¹⁾ *Archiv*, pag. 8.

²⁾ *Archiv*, pag. 9.

³⁾ Cf. articolii: *Unificarea ortografiei*; *Ortografia cum să fie*; *concesiuni ortografice*; *Fantazii etimologice*; *Sistema ortografică*; și *Conferența filologică din Sibiu*.

⁴⁾ *Archiv*, pag. 9.

numai din partea gramaticală și sintactică cu formele și legile ei, ci și din partea lexicală, la care se cerc studiu și exercițiu, ca la toate științele și artele.«¹⁾ Și cu toate greutatea acestea, sistemul seu ortografic avu cinstea de-a întâmpina o mare aderență.

Sistemul seu din *Organul luminării*, după 1852, fu primit și de alte foi românești, ca pentru pildă, de *Gazeta Transilvaniei*, *Foaiea pentru minte, inimă și literatură*, *Telegraful român* și *Amicul școlii*.²⁾

La 1860 comisiunea filologică dela Sibiiu, convocată de guvernul țării pentru a se conzulta asupra unui proiect de ortografie cu litere latine, deasemenea adoaptă Ortografia lui.³⁾

Preste doi ani o primește și Asociațiunea Transilvană în adunarea sa generală dela Brașov,⁴⁾ iar la 1867 ea își face loc și în Societatea Academică Română, dar numai ca un principiu etimologic moderat cu concesiuni fonetice, în care se aveau în vedere de o parte etimologismul latin, iar de alta formele istorice și actuale ale graiului românesc.

În cursul dezbaterilor Societății Academice asupra ortografiei, se motiva în favorul etimologismului cu unitatea în limbă și unitatea în scriere.

De altcum iată, cum comisiunea ortografică încerca să motiveze necesitatea adoptării principiului etimologic:

1) *Archiv*, pag. 9.

2) *Archiv. pag. 3; Sistemele ortografice cu litere cirilice și latine în scrierea limbii românești*, de Romulus Ionașcu, București 1894 pag. 170.

3) Vezi Protocolul acelei conferințe publicat în *A II-a adunare generală a Asociațiunii Transilvane*, Sibiiu 1862, pag. 178 și urm.

4) *A II-a adunare generală a Asociațiunii Transilvane*, pag. 10.

» Unitatea de limbă nu se poate căpăta fără unitatea scripturii. Dar pronunța variază de fapt între Români din diverse părți de loc; deci ea nu s'ar putea lua ca bază în scriptură, dacă vrem, ca aceasta să fie una pentru toți Români. Afară de aceasta, pronunța variază aproape din generațiune în generațiune, așa în cât luându-se de bază a scripturii pronunța, fiecare generațiune a unui popor ar căuta să înceapă limba și cultura dela capul capetelor, și așa poporul să stea pe loc putrezând în perpetuă neștiință și barbarie. De conzultăm apoi istoria, nu aflăm popor, cel puțin în Europa, care să fie fundat limba sa literară pe pronunța. De altă parte întrebându-ne, ce e ortografia, ne-am convins, că aceasta nu va să zică scrierea pur și simplu, adecă fotografia sunetelor unei limbi, ci dreapta scriere; și când este vorba de a se îndrepta un popor întreg, caută să aibă un îndreptariu, o formă stabilă și unică pentru toți. Dară nimic mai subiectiv și mai variabil ca pronunța. Deci dacă am lua-o de normă în scriptură, ar fi ca și când n'am pune nici un principiu, am ajunge la aceeași confuziune, ce s'ar produce în comerț, când fiecăruia i-ar fi permis să cumpere și să vândă cu propria sa măsură. . . . Noi însă avem o limbă legată prea strâns cu cele mai nobile și culte limbe din Europa. Caută dară să ne silim a păstra acest legământ tocmai așa de mult, ca și istoria noastră, și a nu căuta să ne depărtăm de frații nostri de origine latină tocmai într'un timp, când toate popoarele tind la apropiare și la înfrățire. În fine nu e nici prudent a ne lăpăda de o tradiție, care în mai puțin de un seclă ne-adus mai mult bine, decât domnia de sute de ani a cirilismului, și a ne întoarce la un cirilism și mai reu poate decât cel dintâiu. De am început astăzi a simți și a ne mișca ca națiune vie, o datorim aceluia etimologism eluptat cu atâtea sacrificii de atâți martiri ai națiunii. — Acestea sunt cuvintele ce au făcut

să încline societatea mai în unanimitate către principiul etimologic însă moderat. «¹⁾)

După lungi dezbateri Societatea primise ortografia etimologică ²⁾, dar dincolo de Carpați ea nu aflase propagare: rămase neîntrebuințată de majoritatea scriitorilor, ca și de stabilimentele tipografice, iar pe la anul 1879 »aproape toate organele de publicitate își aveau sistemele lor particulare de ortografie«. ³⁾ În sfârșit Academia Română însăși părăsi sistemul etimologic în scriere, și-l înlocui mai întâiu cu un compromis între etimologism și fonetism, care suferi mereu alterări până la decretarea ortografiei radical fonetice din anul trecut, pe cari o folosim și noi, dar ea încă nu se poate considera ca o deplină limpezire a cestiunei scrierii, care încă multă vreme va mai frământa creerii linguiștilor nostri.

În vremea sa teoria lui Cipariu asupra ortografiei limbei românești a fost aspru combătută de dl Tit Maiorescu, celebrul critic al *direcției noaue* , iar astăzi este cu totul scoasă din curentul științei filologice.

Abia dintre bătrânii de odată mai are câțiva partizani, mai ales în partea noastră, dar numărul se rarește tot mai mult, așa că în scurtă vreme ea va fi absorbită cu desăvârșire de valurile fonetismului adoptat, de cărturarii noștri de pretutindenii.

În Blaj chiar, azi-mâne va pierde ori-ce progresare, și cauza va fi însăși mulțimea și natura greutăților ce cuprinde, cum și împrejurarea, că n'a ținut seamă și de actualitatea graiului românesc, care, în vremea noastră, singură croește calea în domeniul filologiei.

Cu cât mai vârtos fonetismul va prinde o formă definitivă, cu atât mai mult etimologismul își va găsi, cum

¹⁾ *An. Soc. Acad. Rom.* tom. I. pag. 70—71.

²⁾ *Ibidem*, tom. I. pag. 85.

³⁾ *Nic. Densușan*, *Sistema ortografică a limbei române.* București 1904, pag. 11.

zice dl Ovidiu Densușan, locul cuveni în muzeul nostru filologic.

XV.

Cei din urmă zece ani din viața lui Cipariu au mântuit într'o rezignație plină de dezgust, care numai când și când își avea și ea momentele sale de avânt, pierdut în literaturile îndepărtatului Orient.

În anii scăpătatului zilelor se întorcea și el în lumea oamenilor cărora odată, în primăvara vieții, le-au zimbit și lor petrecerile inteligenței, și se îndeletnicea nu din când în când, ci în perpetuă ocupațiune cu cetirea poeziilor și scriitorilor mari din literaturile orientale atât de puțin cunoscute.

Ce-o mai fi scris până la moarte, nu știm; dar se pare că Odobescu avea dreptate, când întrevedea în timpul celor din urmă zece ani ai marelui octogenar numai umbra eruditului de odată, »viețuind într'o adâncă liniște, ca și ascuns de lume printre cărțile ce-l împresurau de pretutindeni și se ridicau ca metereze împrejurul lui.«

»Îl zărim — zice Odobescu — asemenea cu acei filozofi gârboviți, pe care nemuritorul Rembrandt ni i-a înfățișat înfundăți în întunerecul unor bolte ticsite cu cărți, și primind numai pe al lor chip, adânc cugetător, o minunată rază de soare, care depune pe a lor frunte o aureolă de spiritualitate, de înțelepciune, de virtuțe, de nemurire. În idealii filozofi ai lui Rembrant ne place a recunoaște chiar icoana venerată a ilustrului nostru filolog Timoteiu Cipariu.«¹⁾

Un asemenea tablou ne dă despre el cu câțiva ani mai înainte și eruditul scriitor și etnograf germân Rudolf Bergner, care pe la 1883 în călătoria sa întreprinsă prin

¹⁾ *Gazeta Transilvaniei* de pe 1887, Nr. 219.

Transilvania s'a oprit și la marele nostru moșneag. În cartea experiențelor sale Bergner îl prezintă în cuvinte pline de cea mai adâncă admirație. Deși pasagiul din cartea lui Bergner ne pune în fața inconvenientului de-a repeți una și alta din celea până acum spuse, totuși socotim de bine să-l reproducem întreg:

»Aici (în Blaj) este Timoteiu Cipariu. Pășind omul peste pragul casei sale tăcute și triste, rămâne foarte mișcat. Un aer nobil să revarsă pe figura lui de moșneag plină de demnitate când întimpină pe oaspe. Pe cap are capuțiul de canonic, semnul demnității sale, cu un bumb roșu de catifea în mijloc; este îmbrăcat în văștmântul său de canonic lung, negru, și pe dinlăuntru căptușit cu roșu. Glasul său este slăbit de bătrânețe, barba sa albă ca zăpada, ținuta sa un amestec de slăbiciune a vârstei și de tărie sufletească de muncă. Ochii privesc serios și aspru. El ne conduce în jurul imperiului său, care este asemenea unei biblioteci mari. Pretutindenea stau vechi dulapuri de cărți. Ele ascund opuri științifice latinești, grecești, franțuzești, în vreme ce pe mese și pe padiment sunt grupate uriașe vrafuri de cărți hebraice, grecești, turcești arabice și persiane. Toate acestea limbe le poșede moșneagul, în jurul căruia s'a format școala blăjană. . . . El ne conduce mai departe în mica sa locuință. În celealalte chilii se află opere ca celea mai sus amintite, pe lângă cari mai sunt manuscrise prețioase, cari numai într'un exemplar se mai pot găsi, împodobite cu inițiale artistice, cari nu se pot suplini, și cari nu se pot prețui. Ce bogăție de știință, ce sumedenie de muncă este aici concentrată! În chilia sa de studii, fără podoabă și simplă, vrednică de un filozof, se văd scriitori maghiari, germâni, români, șpanioli, francezi, italieni și englezi, — toți puși în rând, toți percurși și cunoscuți. Și toate acestea sunt numai o mică parte a bibliotecii sale, în doauă chilii a unei

alte case, se află alte opuri, și o parte si mai însemnată zace îngropată în alvia Târnavei, unde le-au dus furtunile anilor primejdioși dela 48—49. Într'o chilie atârnă pe părete un chip, care ne reprezintă pe extraordinarul bărbat în anii sei mai buni, pe acest rar bărbat, cărui numai aceasta i-se poate imputa, că pe deaproapele seu atât de puțin l-a împărtășit de lumea bogată a internului seu. Buzele au în chip o culoare roșie, plină de viață, — cea de asupra se lasă energetic pe cea dedesupt, barba-i este neagră, ochii luminoși privesc gânditori, și pe frunte se pare că zeița înțelepciunii și-a imprimat timbrul seu. În vremea aceea, acest bărbat, în setea sa de știință, în neobosala sa de scrutare și de luptă, se putea asemăna cu Faust, — azi moșneagul apare ca un filozof îmbătrânit din evul mediu. Razele soarelui ce apune, cad acum pe trăsurile spirituale, și o caldă lumină umple spațiul liniștit«¹⁾.

Întocmai era la urmă viața lui, care s'a sfârșit, plină de merite pentru biserică și neam, la oarele 3 din dimineața lui 3 Septembrie 1887.

Prilegiul morții sale atrase o mare lume din românimea transilvană în orașelul Blajului, ca să-i deie cea din urmă onoare, și făcù să se închine memoriei sale chiar și cei-ce nu erau de aceleași păreri. Manifestările multe din toate părțile românimei, dela corporațiuni și persoane private, telegramele de condolență, și cununile depuse erau tot atâtea semne de stima cea mare, care prejmuia marele său nume. În aceeași vreme din discursurile tunebrale unul numai, al nemuritorului George Bariț, schița în contururi vrednice activitatea sa pe câmpul literaturii și al luptelor naționale, pe care durere,

¹⁾ *Siebenbürgen. Eine darstellung des Landes und der Leute* v. Rudolf Bergner, Leipzig 1884, pag. 116—118.

nu-l avem decât într'un foarte scurt rezumat cuprins în raportul *Gazetei Transilvaniei*.¹⁾

Apoi memoria sa a fost dată aproape uitării. În literatură i-a perpetuat memoria măiestrul prozei românești, mult regretatul Alexandru Odobescu,²⁾ și eruditul literat eșit din școalele Blajului, dl Ioan Bianu.³⁾ Incidental s'a mai scris asupra lui în *Istoria filologiei române*, a dlui Lazăr Șăinean⁴⁾, și prin istoriile de literatură română. Mai mult nu

Târziu după moartea sa la zece ani i-s'a ridicat la mormânt în cimiteriul bisericii parohiale din Blaj o modestă piatră de marmură sură, iar în zilele, când scriem acestea, s'a luat inițiativa să i-să sărbătorească centenarul nașterii atât din partea gimnaziului pe care l'a condus timp îndelungat, cât și din partea Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român, al cărei președinte a fost în anii săi din urmă.

Tot din incidentul centenariului nașterii sale a venit și însărcinarea târzie a scrisului nostru, pe care l'am dat în scurtă vreme și între multe lipse și cuprinderi împreunate din belșug cu situația unui dascăl din Blaj.

Chiar din acest motiv au să fie scuzate multe din scăderile scrisului, cari, dată fiind mai din prisosință vremea și liniștea, de bună seamă s'ar fi putut și ele delătura după trebuință.

De altcum și cu scăderile ce prezintă scrisul de față este cea dintâiu încercare de-a da un studiu minuțios asupra lui Cipariu, și astfel munca, ce am desfășurat în lucrarea de față, fie cât de modestă, mă recompensează

1) Anul 1887, Nr. 187.

2) *Odobescu*, Timoteiu Cipariu, serie de articoli în *Epoca*, de unde au fost reproduși în *Gazeta Transilvaniei*, anul 1887, Nrii 216—219 și 231—232.

3) *Bianu*, Timoteiu Cipariu, în *Revista Noană*, an. I. pag. 46 și urm., reproduș în *Momente culturale*, pag. 37—48.

4) Pag. 165 și urm.

în gândul, că am pornit un lucru bun, la care până acum alții nu au prins, și a fi cel dintâiu, chiar și între margini înguste: este un merit.

Totuși nu am scris studiul meu pentru dragul acestui merit, ci pentru ca să fie din parte-mi un prinos de pioasă amintire a marelui Cipariu, care în viață cât a fost, a putut cu drept cuvânt să zică despre sine:

»*Non omnis moriar!*«
